

ESKİŞEHİR İKTİSADİ VE TİCARİ İLİMLER AKADEMİSİ

7
18

KURAMDA VE TÜRKİYE'DE İSTİKRAR POLİTİKASI AÇISINDAN MALİ VE PARASAL İŞLEMLER

(BİR MODEL DENEMESİ)

1950 - 1977

T.C.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Merkez Kütüphane

(Doktora Tezi)

Beyhan ATAÇ

Maliye Kürsüsü Asistanı

Eskişehir, 1979

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

*Sıralı
sınıflandırma*

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	2
-------------	---

BİRİNCİ KONU

BÖLÜM

ÇALIŞMANIN KONUSU AÇISINDAN EKONOMİK FAALİYET VE İSTİKRARA YAKLAŞIM

I. EKONOMİK FAALİYET VE İSTİKRAR	8
II. İSTİKRAR AÇISINDAN EKONOMİK FAALİYET ÖLÇÜSÜNÜN BELİRLENMESİ	9
III. İSTİKRAR AÇISINDAN EKONOMİK FAALİYETİ ETKİLEYEN DEĞİŞKENLER	11
IV. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDEKİ EKONOMİK DALGALANMALARIN ÖZELLİKLERİ AÇISINDAN TÜRKİYE'DEKİ EKONOMİK DALGALANMALAR	13
1. Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik Dalgalanmalar	14
2. Türkiye'de Ekonomik Dalgalanmalar	15
<i>bu dönem içindeki dalgalanmalar</i> A. 1950-1953 Dönemi	18
B. 1954-1958 Dönemi	19
C. 1959-1961 Dönemi	20
D. Planlı Dönem	21
3. Türkiye'de Kalkınma Planlarında Öngörülen Ekonomik İstikrar	24

bu dönemde nedenlere göre sınıflandırma

Almanya'da aynı şekilde yapılmıştır

İKİNCİ KONU

Bölüm

KURAMSAL AÇIDAN PARASAL İŞLEMLERİN EKONOMİK FAALİYET
ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

I. PARASAL İŞLEMLER KAVRAMI	27
II. PARASAL İŞLEMLERİN EKONOMİK FAALİYET ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN ÖLÇÜLMESİNDE KULLANILAN ÖLÇÜLER	27
1. Para Arzı Ölçüsü	28
2. Para Bazı Ölçüsü	30
III. PARASAL İŞLEMLERİN EKONOMİK FAALİYET ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ KONUSUNDAKİ KURAMSAL YAKLAŞIMLAR	31
1. Keynesyen Yaklaşım	32
2. Portföy (Portfolio) Yaklaşımı	36
3. Modern Miktar Kuramı (Monetarist) Yaklaşımı	38
IV. TÜRKİYE'DE PARASAL İŞLEMLER	44
1. Türkiye'de Parasal Kurumlar	45
2. Türkiye'de Parasal İşlemler ile Gelir Düzeyi Arasındaki İlişkiyi Belirleyen Yaklaşımların Geçerliliği	47

para arzı

At gelişmiş
ülkelere
ortak var.
Kırsal
çevresel gibi
tekliflere
yeterli değil.

ÜÇÜNCÜ KONU

Bölüm

KURAMSAL AÇIDAN MALİ İŞLEMLERİN EKONOMİK FAALİYET
ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

I. MALİ İŞLEMLER KAVRAMI	52
--------------------------------	----

II. MALİ İŞLEMLERİN EKONOMİK FAALİYET ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN ÖLÇÜLMESİNDE KULLANILAN ÖLÇÜLER	53
1. Devlet Harcamaları, Devlet Gelirleri, Bütçe Fazlası veya Bütçe Açığı Ölçüsü	53
2. Tam İstihdam Bütçe Fazlası Ölçüsü	54
3. Başlangıç Uyarım (Initial Stimulus) Ölçüsü	56
III. MALİ İŞLEMLERİN EKONOMİK FAALİYET ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ KONUSUNDAKİ KURAMSAL YAKLAŞIMLAR	57
1. Keynesyen Yaklaşım	57
2. Portföy (Portfolio) Yaklaşımı	63
3. Modern Miktar Kuramı (Monetarist) Yaklaşımı	64
IV. TÜRKİYE'DE MALİ İŞLEMLER	70

DÖRDÜNCÜ KONU

MALİ VE PARASAL İŞLEMLERİN EKONOMİK FAALİYET ÜZERİNDEKİ GÖRELİ ÖNEMLERİNİ ORTAYA KOYMAĞA ÇALIŞAN EKONOMETRİK MODELLER VE TÜRKİYE UYGULAMASI

I. MALİ VE PARASAL İŞLEMLERİN EKONOMİK FAALİYET ÜZERİNDEKİ GÖRELİ ÖNEMLERİNİ ORTAYA KOYMAĞA ÇALIŞAN EKONOMETRİK MODELLER	75
1. FRB - MIT Modeli	76
A. Modelin Kuramsal Yapısı	77
B. Modelin Sonuçları	78
C. Modelin Eleştirisi	79

2. St.Louis Modeli	80
A. Modelin Kuramsal Yapısı	80
B. Modelin Sonuçları	82
C. Modelin Eleştirisi	86
II. TÜRKİYE'DE MALİ VE PARASAL İŞLEMLERİN EKONOMİK FAALİYET ÜZERİNDEKİ GÖRELİ ETKİLERİNİN DENEYSSEL TESTİ	89
1. Kullanılan Model	90
2. Test Edilecek Hipotezler	93
3. Modelde Kullanılan Değişkenler	93
A. Ekonomik Faaliyet Değişkeni	93
B. Mali Değişkenler	94
C. Parasal Değişkenler	94
4. Modelin Test Edilmesi	97
A. Deneysel Çözyöntem	98
B. İstatistiksel Bulgular	100
SONUÇ	111
EK	116
YARARLANILAN KAYNAKLAR	121

GİRİŞ

GİRİŞ

Mali ve parasal işlemlerin ekonomik faaliyet üzerindeki gö-
reli önemlerini belirlemek, son yıllarda geniş ilgi alanı bulmuş
bir konudur. Bu konu, özellikle, kısa dönem ekonomik istikrar poli-
tikası açısından önem kazanmaktadır. Çünkü, ekonomide kısa dönem
istikrarsızlıkları gidermede kullanılan en etkin araçlar mali ve
parasal işlemlerdir.

Otuz yılı aşkın bir süredir, ekonomik düşüncenin iki önemli
okulu arasında, ekonomik faaliyet üzerinde parasal ve mali işlem-
lerin görece etkileri konusundaki tartışmalar süre gelmektedir. Bu
tartışmalar, özellikle, geleneksel miktar kuramına ve parasal iş-
lemlere karşı, M.Friedman'ın ve onun görüşünü benimseyen ekonomist-
lerin yeniden ilgi duymaları ve ulusal gelir ile para arzı arasında
kuvvetli ve sürekli bir ilişki saptamalarından sonra başlamıştır.
Bundan önce, 1930 yıllarından bu yana, ekonomide egemen olan Key-
nesyen düşünce, parasal fiyat düzeyinin belirlenmesine öncelik ve-
ren geleneksel miktar kuramı görüşünün yerine, efektif para tale-
binin (toplam harcamaların) temel olduğu görüşünü getirmekte ve pa-
ra arzı ile toplam harcamalar arasında basit ve önceden belirlene-
bilir bir ilişkinin olmadığını vurgulamaktadır. Diğer bir deyişle,
Keynesyen gelir-harcama kuramı ekonomik istikrar politikasında, dev-
letin harcama ve vergi güçlerine güvenmektedir. Ancak, Keynesyen
düşüncenin egemen olduğu yıllarda, öncelikle savaş sonrası dönemin-
de, parasal işlemlere yeterince önem verilmemesi sonucu, Batı eko-
nomilerinde yüksek enflasyon oranları görülmüştür. Bu nedenle, son

yıllarda geleneksel para kuramının monetarizm ismi altında yeniden dirilmesi, parasal işlemlerin gücü konusunda beslenen inancın yenilenmesini sağlamıştır. Monetaristlerin, hem kuramsal hem deneysel çalışmaları ana Keynesyen ilke olan, devlet harcamalarının toplum istihdam düzeyini değiştirebileceği düşüncesini doğrulamıştır. Böylece, ekonomik istikrar politikasında mali ve parasal işlemlerin görece önemleri konusundaki tartışmalar tekrar güncellenmiştir. Friedman ve Chicago Okulunun Keynesyen düşünceye yaptığı hücumun ciddi kanıtlara dayandığı artık kabul edilmektedir. Ancak, Keynesyen'lerin monetarist düşünceye karşı ileri sürdükleri ekonomik faaliyet düzeyi ile para arzı arasında kuvvetli bir ilişki bulunması birincinin, ikinciden etkilendiğini kanıtlamaz, tersi de olabilir, biçimindeki itirazları süre gelmektedir. Modern miktar kuramcılarının, para arzının bağımsız olduğunu kanıtlama çabaları ise henüz kesinlik kazanmış değildir.

Ekonomik istikrarda mali ve parasal işlemlerin görece önemleri konusu, gelişmekte olan ülkeler açısından ele alındığında ise, iki kuramsal sorunun açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

Birinci kuramsal sorun, bu ülkelerde, bu tür çalışmaların yararlılığını ortaya koymaktır. Diğer bir anlatımla, mali ve parasal işlemlerin ekonomik faaliyet üzerindeki görece etkileri, istikrar amacı için ele alındığından, gelişmekte olan ülkelerde büyüme yanında kısa dönem ekonomik istikrarın da önemli olduğunun belirlenmesi gerekmektedir. Bu konuda, ekonomistler arasında gelişmekte olan ülkelerde istikrar politikasının yararlılığı ile ilgili olarak iki değişik görüş bulunmaktadır. Bunlardan Friedman, Mc Kinnon ve Nurkse gelişmekte olan ülkeler için en önemli sorunun sürekli büyüme olduğu görüşünü savunurlarken, Shaw, Brimmer, Frest

ve Ursula Hicks, bu tür ülkelerde ekonomik büyüme yanında kısa dönemli istikrarın da aynı ölçüde önemli olduğu görüşünü savunmaktadır.

İkinci kuramsal sorun ise, mali ve parasal işlemlerin ekonomik faaliyet üzerindeki görece önemlerinin ortaya konulmasında hangi kuramsal modelin seçileceğidir. Bu konuda kullanılabilecek iki model Neo-Keynesyen ve monetarist modellerdir. Neo-Keynesyenler ayrıntılı ve yapısal bir model kullanmakta ve parasal işlemlerde önemli olmakla birlikte, mali işlemlerin ekonomik istikrarda daha etkili bir araç olduğu sonucuna varmaktadırlar. Monetaristler ise, basit bir model kullanmakta ve parasal işlemlerin daha etkili olduğu sonucuna varmaktadırlar. Neo-Keynesyen ve monetarist modellerden hangisinin seçileceği konusu, modellerden hangisinin bu ülkelerdeki koşulları daha iyi yansıttığını saptama yoluyla çözümlenebilir.

Gelişmekte olan ülkeler için söz konusu edilen bu konular ülkemiz açısından ele alındığında, birinci sorun ile ilgili olarak, biz, kısa dönem ekonomik istikrarın tüm ekonomi politikasının ayrılmaz bir parçası olması gerektiği görüşünü kabul ediyoruz. Türkiye deneyinden hareketle, sürekli kısa dönem istikrarsızlığın, ekonomik büyüme için öngörülen creklere ulaşamamanın bir nedeni olduğu bilinmektedir. Ülkemizde ekonomik kalkınma için dört plân hazırlanmıştır. Bu plânların temel creklere, kişi başına geliri yükseltmek, işsizliği ve ödemeler dengesi açıklarını azaltmaktır. Bununla beraber, hazırlanan bu plânların başarıya ulaşamamasının bir nedeni kısa dönemli istikrarsızlıklardır.

Buna göre, çalışmamızda, ekonomik büyüme yanında kısa dönemli istikrarında aynı ölçüde önemli olduğu görüşü kabul edilerek,

Türkiye'de, mali ve parasal işlemlerin ekonomik faaliyet üzerindeki görece etkilerinin seçilen model yardımıyla test edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaca göre çalışmamızda, monetarist model kullanılmıştır. Bu modelin seçilme nedenlerinden birincisi, ülkemizin ekonomik yapısının gelişmiş ülkelerin ekonomik yapısından çok daha az karmaşık olmasıdır. Bundan dolayı, basit ve daha az yapısal bir model kullanmak daha uygun olacaktır. Daha karmaşık olan Neo-Keynesyen model, gelişmekte olan ülkelere büyük değişiklikler yapılmaksızın kullanılamamaktadır. İkincisi, Türkiye'de faiz oranlarının parasal işlemlerin iyi bir ölçüsü olarak kullanılamamasıdır. Çünkü, ülkemizde, ekonominin yapısal özelliğinden dolayı, para ve sermaye piyasaları yeterli ölçüde gelişmemiştir ve bu piyasalar arasındaki ilişkiyi sağlayacak olan serbest faiz oranı mekanizması mevcut değildir. Üçüncüsü ise, Türkiye'de paranın alım gücündeki dalgalanmalara karşı, taşınır mallar gibi yatırım fırsatlarının az oluşu nedeni ile, taşınmaz mallar gibi varlıklara olan talebin fazlalığıdır. Böylece, para, doğrudan doğruya reel varlıklar veya mallar ile ikame edilebilmektedir. Bu gerçekler, monetarist görüş ile yakından ilgili olmaktadır. Bu model gelişmiş ülkelere çok denenmiştir. Ancak, bilgimize göre, gelişmekte olan ülkelere bir tanesinde test edilmiştir. Türkiye'de ise, mali ve parasal işlemlerin ekonomik faaliyet üzerindeki etkilerinin karşılaştırılması konusunda henüz bir çalışma yapılmamıştır. Bu konuyu seçme nedenlerimizden birisi de, bu boşluğun doldurulması düşüncesidir.

Çalışma, dört ana konudan oluşmaktadır. Birinci konu, Türkiye'de istikrarsızlık kaynaklarını ve onların ekonomik faaliyet üzerindeki etkilerini belirleme amacına yönelmiştir. Buna göre, önce, ekonomik faaliyet ve istikrarın, istikrar açısından ekonomik faaliyet ölçüsünün ve ekonomik faaliyeti etkileyen değişkenlerin belirlendiği bu bölümün ikinci yarısında, gelişmekte olan ülkelerdeki

ekonomik dalgalanmalar açısından Türkiye'deki ekonomik dalgalanmalar, çalışmamızda kapsanan 1950-1977 dönemi için incelenmeğe çalışılmıştır.

İkinci ve üçüncü konular, mali ve parasal işlemlerin ekonomik faaliyet üzerindeki etkilerinin kuramsal olarak incelenmesine ayrılmıştır. Bu bölümlerde, dördüncü konuda açıklanmağa çalışılan modellere temel olan ekonomik yaklaşımların ve değişkenlerin ortaya konulması amaçlanmıştır. Buna göre, önce, kavramların sınırlandırılması amacıyla mali ve parasal işlemler kavramları verilmiş, mali ve parasal işlemlerin ekonomik faaliyet üzerindeki etkilerini ölçmek için kullanılan ölçüler açıklanmış ve bu etkileri analiz etmek amacıyla geliştirilen Keynesyen, portföy ve modern miktar kuramı yaklaşımları incelenmeğe çalışılmıştır. Her iki bölümün son kısımları da, Türkiye'deki mali ve parasal işlemlerin genel olarak ortaya konulmasına ayrılmıştır.

Dördüncü konu, Türkiye'de, ele alınan 1950-1977 dönemi için, mali ve parasal işlemlerin ekonomik faaliyet üzerindeki görece etkilerini test etme amacına yönelmiştir. Buna göre, bu bölümün ilk kısımlarında önce mali ve parasal işlemlerin ekonomik faaliyet üzerindeki etkilerini karşılaştırmak için kullanılan deneysel çalışmalar (Neo-Keynesyen ve monetarist modeller), ikincisine daha ağırlık verilerek incelenmiş, bu modeller ile ilgili kaynaklar gözden geçirilmiş ve bunlara yöneltilen eleştiriler ortaya konulmağa çalışılmıştır. Daha sonra, Türkiye'de 1950-1977 dönemi için test edilecek hipotezler saptanmış, bu hipotezleri test etmek için değişkenler belirlenmiş ve seçilen model yardımıyla bu hipotezler test edilerek, elde edilen istatistiksel bulgular ortaya konulmuştur.

Sonuç bölümünde ise, çalışmadan elde edilen bulguların değerlendirilmesine çalışılmıştır.

BİRİNCİ KONU

ÇALIŞMANIN KONUSU AÇISINDAN EKONOMİK FAALİYET VE
İSTİKRARA YAKLAŞIM

ÇALIŞMANIN KONUSU AÇISINDAN EKONOMİK FAALİYET VE İSTİKRARA YAKLAŞIM

I. EKONOMİK FAALİYET VE İSTİKRAR

Ekonomi, geleneksel olarak, isteklerin maksimum tatminini sağlamak amacıyla kıt kaynakların seçenek istekler arasında tahsisi sürecinin incelenmesi olarak tanımlanmaktadır. Buna göre, ekonomik faaliyet, kaynaklardaki kıtlıktan, gerçekleştirilecek amaçlar arasındaki seçimden ve her seçim fedâkarlığı gerektirdiğinden bir bedel fikrinden ayrılamaz. Bu nedenle, geniş anlamda mal ve hizmet üretimi olarak aldığımız ekonomik faaliyetin temel amacı, insan isteklerinin tatminidir. Bu temel amacın yanında, ekonomik faaliyetin makro ekonomik amaçları ise, genel olarak, yüksek bir istihdam düzeyi, mal ve hizmet olarak toplam çıktı miktarının artışı ve istikrarlı fiyatlar olarak düşünülmektedir. Ekonomistler, ekonominin olanaklarından tam yararlanıldığı, genel fiyat düzeyinde istikrarlılık sağlandığı ve emek gücünün yalnızca yüzde dördünün istihdam edilmediği bir ekonominin yeterli bir başarı (performans) düzeyinde işlediği konusunda birleşmişlerdir. Bu amaçların karşılanmasında güdülecek ekonomi politikasının en büyük sorumluluğu, maliye ve para otoritelerine düşmektedir. Genel ekonomi politikası içersinde de önemli konulardan biri ekonomik istikrar politikası olup, bu politika, toplam talepte ve dolayısıyla üretim ve istihdam hacminde ve genel fiyat düzeyinde meydana gelen kısa dönem dalgalanmaları giderme çabaları olarak kısaca özetlenebilir.

II. İSTİKRAR AÇISINDAN EKONOMİK FAALİYET ÖLÇÜSÜNÜN BELİRLENMESİ

Ekonomik faaliyetin temel amacı, insan isteklerinin tatmini olduğundan ve istekler mal ve hizmet tüketilerek tatmin edildiğinden, ekonomik faaliyetin başarısı, bir zaman süresi içinde yer alan üretken faaliyet miktarına dayanılarak ölçülmektedir(1). Üretken faaliyet faydalı mal ve hizmetlerin üretimiyle sonuçlanır. Dolayısıyla tüm bir toplum açısından ekonomik faaliyet sonucu yaratılan gelir, bir zaman süresi boyunca yaratılan çıktı akımı olarak tanımlanmaktadır. Gelirin esas tanımı bir çıktı akımı biçimindeyse de bunun ölçülmesi güçtür. Ancak, ekonominin çıktı akımlarını parasal değerle ölçmek olanağı vardır. Çünkü, pazar ekonomisinde hemen hemen bütün üretken faaliyetler parasal işlemlere yansiyabilir. Herhangi bir biçimde üretken olan-mal ve hizmetlerin yaratılması ile sonuçlanan-faaliyetlerin çoğu, pazar mekanizması içinde yürütülmekte ve dolayısıyla birer fiyatları bulunmaktadır. Üretken faaliyetleri yansıtan bütün parasal işlemleri gösterebilecek bir yol bulunabilirse, bir toplumun toplam gelirini ya da çıktı akımını para cinsinden ölçmek mümkün olabilir.

Ekonomik faaliyeti ölçmek için geliştirilmiş bazı istatistiksel ölçüler vardır(2). Bunlardan en iyi tanınan ve en fazla kullanılanlardan biri gayri safi milli hasıladır. Gayri safi milli

-
- (1) Wallace C.PETERSON, Income Employment and Economic Growth, Revised Edition, W.W.Norton and Company, Inc., New York, 1967, s.30; Wallace C.PETERSON, Gelir İstihdam ve Ekonomik Büyüme, (çev.Servet MUTLU), Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayın No.145, Döner Sermaye İşletmesi Yardımcı Ders Kitapları Yayın No.2, Eskişehir, 1976, s.29.
 - (2) Gayri safi milli hasıla, safi milli hasıla, milli gelir, kişisel gelir ve harcanabilir gelir gibi. Bunlardan ilk üçü hasıla ve parasal gelir akımlarının ölçüsü olup, son ikisi yalnız gelir akımlarının ölçüsüdür. Gayri safi milli hasıla, ekonominin toplam üretim kudretini; safi milli hasıla, net iktisadi başarıyı, milli gelir ise kişilerin satınalma gücü düzeyini gösterir(bkz.:Yılmaz BÜYÜKERSEN, Makroekonomi, 2.Baskı, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayın No.131, Eskişehir, 1975, s.122).

hasıla, bir ekonominin, belli bir dönem içindeki ekonomik faaliyetlerinin sonucunu toplam olarak tanımlayan bir kavramdır(3). Kısa dönemlerde aşınma ve eskime çok az olduğundan gayri safi milli hasılayı bilmek yeterlidir. Bu nedenle bu kavram, geleneksel olarak, ekonomik istikrar amacı için ekonomik faaliyetin ölçüsü olarak kullanılmaktadır(4). Ancak son zamanlarda bazı ekonomistler, potansiyel gayri safi milli hasılanın ekonomik istikrar amacı ile uygulanan bir politikanın, örneğin maliye politikasının, başarılı olup olmadığının belirlenmesi açısından daha uygun bir ölçü olduğunu ileri sürmektedirler(5). Potansiyel gayri safi milli hasıla, ekonomi tam istihdam düzeyinde iken yaratılan mal ve hizmetlerin bir ölçüsüdür. Potansiyel gayri safi milli hasıla ve fiili gayri safi milli hasıla arasındaki fark "gayri safi milli hasıla açığı" olarak isimlendirilir. Söz konusu kavram, ekonominin kaybettiği çıktıyı ölçmektedir(6).

Gayri safi milli hasıla gibi ulusal büyüklüklerin bütün bir toplumun ekonomik faaliyetinin ölçülmesinde kullanılması yakın tarihlerde başlamıştır. Bu konuda en büyük güdü, özellikle 1930'lar da, Büyük Buhran sırasında, karar organlarına ülkedeki ekonomik faaliyetin düzeyi hakkında hassas ve ayrıntılı bilgi gereksinmesi doğduğu zaman gelmiştir. Daha sonraki olaylarında zorlaması sonucu ABD gibi ülkeler, bir milletin ekonomik faaliyetini ölçmek

(3) Sabri F. ULGENER, Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No.949, İktisat Fakültesi No.127, İstanbul, 1962, s.24.

(4) G.K.SHAW, Maliye Politikası, (çev.Ömer Faruk BATIREL), İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, İstanbul, 1975, s.20.

(5) W.W.SNYDER, "Measuring Economic Stabilization, 1955-65", The American Economic Review, Volume LX, December, 1970, s.924-933.

(6) Thomas F.DERNBURG and Duncan M.McDOUGALL, Macroeconomics, Fifth Edition, McGraw-Hill, Inc., New York, 1976, s.11.

için tasarımılanmış ve en ayrıntılı ve kapsamlı sosyal muhasebe sistemine sahip olmuşlardır(7).

Gayri safi milli hasıla, bir ekonomide yaratılan çıktı açısından, belli bir dönemde, ekonomide üretilmiş, tamamlanmış(nihai) mal ve hizmetlerin cari piyasa değeri olarak tanımlanmaktadır. Gelir açısından gayri safi milli hasıla, hem cari üretken faaliyet sonucu olarak yaratılan toplam geliri, hem de bu gelirin dağılımını belirtmektedir. Harcama açısından ise gayri safi milli hasıla, ev ekonomileri, firmalar ve devlet tarafından yapılan mal ve hizmet alımları, gayri safi yurt içi yatırım ve net ihracat(8), toplamına eşit olmaktadır.

III. İSTIKRAR AÇISINDAN EKONOMİK FAALİYETİ ETKİLEYEN DEĞİŞKENLER

Toplam çıktıyı oluşturan her mal ve hizmetin, belirli kâlemlerin işlem gördüğü ve bir fiyatın belirlendiği, ayrı bir piyasayı oluşturduğu düşünülür. Bir piyasada oluşan fiyat, diğer piyasalardaki kararları etkilediğinden, bütün bu piyasaların hepsi birbirleri ile çeşitli derecelerde bağlıdır(9).

Önceleri ekonomistler, mali varlıkları, sahiplerine fayda ve tatmin sağladığı görüşünde olmadıklarından analiz dışında tutmuşlardır. Piyasaya sunulan miktarın, piyasadan alınan miktara

(7) PETERSON, s.27-28.

(8) Net ihracat kalemi mal ve hizmet ihracatları ile mal ve hizmet ithalatları arasındaki farka eşittir. Yabancılarla ya da yabancılarından transferler yoksa, net ihracatlar, net dış yatırım olarak alınmaktadır.

(9) Leonall C.ANDERSEN and Jerry L.JORDAN, "Monetary and Fiscal Actions: A Test of Their Relative Importance in Economic Stabilization", Federal Reserve Bank of St.Louis Review, Volume 50, November, 1968, s.11.

eşit olduğu kabul edilen bu analizde, yalnızca her mal ve üretim faktörü için arz ve talep ilişkisi ele alınmıştır. Ayrıca bu analize göre, talep ve arzdeki değişikliğe yansıyan dış olaylar, piyasa fiyatlarında ve işlemlere konu olan miktarlarda değişikliklere neden olmaktadır. Bu dış olaylar, doğal kaynaklardaki, teknolojideki ve piyasaya katılanların tercihlerindeki değişikliklerdir.

Ekonomik kuramda daha sonra meydana gelen gelişmeler, mali varlıkları, sahiplerine hizmet, fayda ve tatmin sağladığı nedeni ile analiz içine katmıştır. Örneğin, ticari bankalarda vadeli mevduatı olanlar likitide hizmeti, değer saklama hizmeti, riski önleme hizmeti ve mali verim sağlarlar. Böylece, ekonomik birimlerin hem mal ve hizmet piyasalarında, hem de mali varlık piyasalarında seçim yapma durumunda kalmaları her mali varlık için ek talep ve arz ilişkisini gerektirmektedir. Piyasa faiz oranları (mali varlıkların fiyatı) ve mali varlıkların stok değişiklikleri, mal ve hizmet fiyatları ve miktarları ile beraber piyasa sürecinde belirlenmektedir.

Bu kuramsal gelişmeler piyasada belirlenen fiyatları, malların üretim miktarlarını ve mali varlık stoklarını etkileyen bağımsız güçlerin sayısını arttırmış ve devletin, piyasa sistemine bağımsız etkilerde bulunduğu görüşü önem kazanmıştır. Bu etkiler, maliye ve para politikaları veya işlemleri olarak isimlendirilir. Savaşlar ve kıtlıklar gibi diğer bağımsız güçler ekonomik faaliyeti etkileyen rastlantısal olaylardır. Dünya ticaretindeki büyüme, dış fiyatlar ve faiz oranlarındaki değişiklikler ise ihracatı etkilediğinden iç piyasalar üzerinde geniş etkileri olan dış etkilerdir.

Piyasa hakkındaki beklentiler de piyasalar için belirgin etmenlerdir, fakat, bağımsız bir güç olarak kabul edilmezler. Bu beklentiler, piyasaya katılanların piyasaca belirlenen değişkenlerin hareketleri hakkındaki kararlarına dayanmakta veya rastlantısal olaylar ile mali ve parasal işlemlerdeki değişikliklerin beklenen sonuçlarına karşı, piyasanın gösterdiği tepkilerden oluşmaktadır. Örneğin, bir savaş çıkacağını veya mali ve parasal işlemlerdeki değişimleri sezinleme gibi.

Bağımlı değişkenler, bağımsız değişkenlerdeki değişiklikler sonucu, piyasa güçlerinin karşılıklı etkileşimi tarafından belirlenmektedir. Piyasaca belirlenen bu değişkenler, mal ve hizmet fiyat ve miktarlarını, üretim faktörleri fiyat ve miktarlarını, mali varlıklar fiyat (faiz oranı) ve miktarlarını ve piyasa hakkındaki beklentileri kapsamaktadır. Bağımsız değişkenler içinde ise, yavaş değişen etmenler (tercihler, teknoloji, doğal kaynaklar ve kurumsal ve yasal çatı gibi), ekonomi dışındaki olaylar (toplam dünya ticaretindeki değişim ve dış fiyatlar ve faiz oranlarındaki hareketler gibi), rastlantısal olaylar (savaşlar, hava gibi) ve maliye ve para otoritelerinin denetimine konu olan güçler yer almaktadır. Bağımsız değişkenlerdeki bir değişiklik, örneğin, bir mali veya parasal işlem, piyasaca belirlenen (bağımlı) birçok değişkende değişikliklere neden olmaktadır.

IV. GELİŞMEKTE OLAN ÜKELERDEKİ EKONOMİK DALGALANMALARIN ÖZELLİKLERİ AÇISINDAN TÜRKİYE'DEKİ EKONOMİK DALGALANMALAR

Ekonomik hayat üzerine yapılmış bulunan gözlemler, ekonomik faaliyetin sürekli olarak belli bir düzeyi koruma veya kesiksiz bir biçimde gelişmediğini, tersine, sürekli olarak dalgalanmalar

gösterdiğini ortaya koymaktadır. Geçmişte, ekonomik faaliyetteki bu dalgalanmaların kaçınılmaz olduğu ve belli bir düzen içinde oluşacağı düşünülürdü. Ancak, devletin ekonomik hayata girmesiyle durum biraz değişmiştir. Artık her yukarı çıkış sonucu bir iniş olması gerekemeyebilir. Örneğin, mali ve parasal işlemler ekonomik faaliyette gerekli yükselmeyi sağlayabilir veya bazı yıllarda ekonomik faaliyetteki dalgalanmalar parasal ve mali sınırlamaların uygulanması nedeniyle meydana gelebilir. Yine de, ekonomik faaliyetteki dalgalanmaları oluşturma eğiliminde olan istikrarsızlık kaynakları vardır.

Bizim burada üzerinde durduğumuz konu, ekonomik istikrar politikasının yürütülmesi amacıyla, ekonomik faaliyet üzerinde parasal ve mali işlemlerin görece önemi'dir. Bu nedenle, gelişmekte olan ülkelerde toplam talepte ve dolayısıyla üretim ve istihdam hacminde ve fiyatlar genel düzeyinde meydana gelen kısa dönem (konjonktürel) dalgalanmaların özellikleri ve bu açıdan Türkiye'deki ekonomik dalgalanmalar incelenmeye çalışılacaktır.

1. Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik Dalgalanmalar

Gelişmekte olan ülkelerde kronik enflasyon ve işsizliğin yanısıra genel fiyat düzeyinde, istihdam ve üretim hacminde, gelişmiş ülkelere benzeyen kısa dönemli hareketler meydana gelmektedir. Ancak, bunların nedeni gelişmiş ülkelerekinden farklıdır. Gelişmiş ülkelerde ekonomik faaliyetteki dalgalanmaların ana kaynağı yatırımlardaki dalgalanmalardır(10). Bunun nedeni gelecek hakkında tahminler değiştiği için özel yatırımların artması veya

(10) Richard GOODE, "Impact of Fiscal Measures", Fiscal and Monetary Problems in Developing States, (ed. David KRIVINE), Frederick A. Praeger, Publishers, New York, 1967, s.239.

azalmasıdır. Gelişmekte olan ülkelerde ise, istikrarsızlık kaynakları daha karmaşıktır(11). Ekonomistler bu nedenle bu konuda bazı sınıflandırmalar yapmışlardır. Shaw, dalgalanmaya neden olan bu kaynakları, ülke dışından kaynaklanan ithal kaynaklar ve ülke içinden gelen iç kaynaklar olarak belirtmektedir(12). En kapsamlı sınıflandırma Maddison tarafından yapılmıştır. O, her bir istikrarsızlık kaynağını onların oluştuğu konjonktür aşamasına bağlamaktadır. Maddison'a göre, Lâtin Amerika'da enflasyonun uzun bir geçmişi vardır ve bu enflasyonun nedeni, devletin gelenekçi olmayan bir maliye politikası izlemesidir. Durgunluk ise, Ghana ve Malaya'da, dünya piyasa koşullarındaki önemli değişiklikler ile, Hindistan, Türkiye ve Yugoslavya'da tarımsal üretimdeki başarısızlık ile ilgilidir. Yalnızca Arjantin'de durgunluğun nedeni, iç istikrar politikasındaki başarısızlıktır(13).

Görüldüğü gibi gelişmekte olan ülkelerde kısa dönem dalgalanmaların ana nedeni, tarımsal üretim ve dış piyasa koşullarındaki değişimler, dolayısıyla ihracat hacmindeki değişimlerdir(14).

2. Türkiye'de Ekonomik Dalgalanmalar

Gelişmekte olan ülkelerde kısa dönem ekonomik istikrar politikasının yararlılığı ile ilgili değişik görüşleri olan iki grup

-
- (11) Angus MADDISON, Economic Progress and Policy in Developing Countries, W.W.Norton and Company-Inc., New York, 1970, s.91.
(12) Edward S.SHAW, Financial Deepening in Economic Development, Oxford University Press, New York, 1973, s.228-234.
(13) MADDISON, s.92-106.
(14) Sevim GÖRGÜN, Maliye Politikası, İst.Üni.Yayınlarından No.1823, İkt.Pak. No.317, Maliye Enst. No.50, İstanbul, 1973, s.99; A.R.FREST, Public Finance in Under-Developed Countries, Second Edition, Weidenfeld and Nicolson, London, 1972, s.28.

ekonomist vardır. Birinci grupta Friedman(15), McKinnon(16) ve Nurkse(17) geliştirmekte olan ülkeler için önemli sorunun, sürekli büyümeye ulaşmak olduğunu savunmaktadırlar. İkinci grupta Shaw(18), Brimmer(19), Prest(20) ve Ursula Hicks(21) uzun dönemli amaçların önemli olduğunu kabul ederler. Fakat, aynı zamanda kısa dönem ekonomik istikrarın da aynı ölçüde önemli olduğunu belirtmektedirler. Onlara göre, kısa dönem istikrar politikasına karşı kayıtsızlık "... kalkınmayı yavaşlatmaya ve hatta geriletmeye ve böylece mevcut yatırımlar üzerindeki kayıpları fazlalaştırmaya" neden olabilir(22).

Burada biz, kısa dönem ekonomik istikrarın tüm ekonomi politikasının ayrılmaz bir parçası olması gerektiği görüşünü kabul ediyoruz. Türkiye deneyinden hareketle, sürekli kısa dönem istikrarsızlığın ekonomik büyüme için öngörülen hedeflere ulaşamamanın bir nedeni olduğu bilinmektedir(23). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında da bu konu, "plan uygulamasını aksatacak ve saptırarak konjonktür hareketlerinin önlenmesi veya asgariye indirilmesi istikrar içinde kalkınmanın gereğidir" biçiminde yer almaktadır(24).

-
- (15) Milton FRIEDMAN, Money and Economic Development, Praeger Publishers, New York, 1973, s.38-41.
- (16) Ronald I. McKINNON, Money and Capital in Economic Development, The Brookings Institution, Washington.D.C., 1973, s.50-62.
- (17) Ragnar NURKSE, Problems of Capital Formation in Underdeveloped Countries, A.T.Broome and Son, Oxford, 1966.
- (18) E.S.SHAW, s.227-237.
- (19) Andrew F.BRIMMER, "Central Banking and Economic Development", Journal of Money, Credit and Banking, Volume 3, November, 1971, s.781.
- (20) PREST, s.26.
- (21) Ursula K.HICKS, Development Finance: Planning and Control, Oxford University Press, New York, 1965, s.61-64.
- (22) HICKS, s.62.
- (23) T.C.Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Kalkınma Planı İkinci Beş Yıl 1968-1972, Ankara, 1967, s.7.
- (24) T.Ç.Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl 1973-1977, Ankara, 1972, s.873.

İstikrar politikasının amacı, fiyat istikrarsızlığına meydan vermeden tam istihdam düzeyini sağlama ve devam ettirmektir. Ancak, Türkiye gibi gelişmekte olan bir ekonomide, kısa dönem ekonomik istikrar sorunu, temelde fiyat istikrarını sağlamak ve ödemeler dengesini dengede tutmaktır. Çünkü, bu ekonomilerde tam istihdam kavramı uygulamada henüz işlerlik kazanmamıştır(25). Ülkemizde, kronik işsizlik ve enflasyonun yanı sıra kısa dönem fiyat ve gelir hareketleri meydana gelmektedir. 1960 yılından bu yana önemli bir durgunluk dönemi meydana gelmiştir. Kısa dönemli istikrarsızlıklar daha çok fiyat artışlarını güçlendirici nitelikte olmuştur.

Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda olduğu gibi, Türkiye'de de ekonomik dalgalanmaların önemli bir kısmı, iklim koşullarının tarımsal üretim hacminde meydana getirdiği değişmelere bağlıdır. Çünkü, halâ, tarım sektörü üretken sektörler içinde tek başına en büyük paya sahiptir(26). Toplam ihracat içinde tarım sektörünün en büyük payları tutmağa devam etmesi(27), tarımsal üretimin fiyat ve gelir hareketleri üzerindeki etkisini güçlendirmektedir.

İhracat hacminde yıllık değişmeler yaratan diğer bir etken, dış taleptir. İhracat hacminin değişmesi, ithal malları arzının artmasına veya azalmasına neden olarak, diğer faaliyet kollarında

(25) İ.Hakkı AYDINOĞLU, "Para ve Maliye Politikalarının Koordinasyonu", Konferanslar 3, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi No.57, Mali ve Vergi Hukuku Enstitüsü Yayınları No.5, Ankara, 1973, s.140.

(26) GSMH içinde tarım sektörünün payı 1963'te % 35.7, 1967'de % 30.2, 1971'de % 26.2'dir (bkz.:Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl, s.8).

(27) Toplam ihracat içinde tarım sektörünün payı 1963'te %79.3, 1967'de % 81.5, 1971'de % 72.6'dır(bkz.:Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl, s.115).

ki üretimi ve istihdamı etkilemektedir. Türkiye, bir ihrac ekonomisi olmadığı halde, dış piyasa koşullarındaki değişmelerin üretim ve genel fiyat düzeyi üzerinde oldukça önemli etkileri vardır. Ayrıca, gayri safi milli hasıladaki kısa dönemli dalgalanmalar, yurt dışından ayrıcalıklı koşullarla yabancı sermaye elde etmede ortaya çıkan düzensizliklerden de etkilenmektedir.

Bu genel açıklamalardan sonra, çalışmamızda kapsanan 1950-1977 dönemi için Türkiye'nin durumu(28), bu amaçla aşağıda kısaca incelenmiştir(29).

A. 1950-1953 Dönemi

1950-1952 yılları ekonomide istikrarlılığın ve dengenin egemen olduğu yıllardır. Bu dönem, bir taraftan, ekim alanlarının genişletilmesi ve iyi ürün yılları nedeniyle tarımsal üretimdeki artış, diğer taraftan, ithalattaki artış ve dış yardım nedeniyle

(28) Bu dönemler arası Türkiye ekonomisi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz.:Haluk CILLOV, Türkiye Ekonomisi, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No.1497, İktisat Fakültesi No.266, İstanbul, 1970, s.141; Mükerrrem HİÇ, "Türkiye'nin Para Politikası ve Ekonomik Gelişmesinin Ana Hatları 1950-70", Türkiye'nin İktisadi Gelişme Meseleleri, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No.1682, İktisat Fakültesi No.298, İktisadi Gelişme Ens. No.20, İstanbul, 1971, s.201-202; Dündar SAĞLAM, Türkiye Ekonomisi, 2.Baskı, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, Ankara, 1977, s.86; Vural SAVAS, Türkiye Ekonomisi (Makro Analiz), Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını No.2, İstanbul, 1971, s.6; Asım YÜCEL, "Türkiye'de Para Politikası ve Fiyatlar", Türkiye Ekonomisinin 50 Yılı Semineri, Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını No.4, İstanbul, 1973, s.529.

(29) İstikrarsızlığın etkileri parasal gayri safi milli hasıla, ithalat, ihracat, para arzı, devlet harcamaları, devlet gelirleri, paranın dolaşım hızı, fiyatlar gibi göstergelerde izlenebilir (Ek Tablo 1-B, 1950-1976 dönemi için, temel yıl 1950 olarak, her bir göstergenin indeksini vermektedir).

bir canlılık dönemi olmuştur. Bu nedenlere ayrıca, Kore Savaşının yarattığı yüksek dünya konjonktürünü de eklemek gerekir. 1950-1953 yılları arasında para arzındaki artışlara karşın, fiyatlar genel düzeyi önemli bir artış göstermemiştir. (Fiyat yükselmesi açısından 1951 yılı bir istisnadır. 1951 yılı, Kore konjonktürü yılıdır ve bu yıl içinde dış fiyatlar ve ithal malları fiyatları yükseldiği gibi, ihracat artışları nedeniyle, ihracat mallarının içerdeki fiyatları da yükselmiştir). Bunun nedeni, söz konusu dönemde gayri safi milli hasılanın, tarımsal üretim artışı dolayısıyla hızla artmasıdır(cari fiyatlarla yılda ortalama % 17). Paranın dolaşım hızının bu yıllarda sürekli olarak düşmesi(1950 de 6.08'den 1953'de 5.29 a düşmüştür) fiyat artışlarını fazla etkileyememiştir. Bu dönemde ayrıca, Kore Savaşı nedeniyle dış ticaret oranları Türkiye lehine değiştiği için, ithalat olanakları ve piyasaya mal arzı genişlemiş, ithalat, ihracatta meydana gelen artıştan çok daha büyük bir hızla yükselmiştir. Bu yıllar devlet harcamalarında da önemli artışların olduğu bir dönemdir (1952 yılında devlet harcamalarındaki artış oranı % 41.6, devlet gelirlerindeki artış oranı % 36.2 dir).

B. 1954-1958 Dönemi

1954 yılında kötü ürün yılı ile başlayan bu dönemde, gayri safi milli hasıla, bazı dalgalanmalarla daha düşük bir gelişme göstermiştir(1954 yılında gayri safi milli hasıla kötü iklim yüzünden mutlak rakam olarak bir önceki yıl ile hemen hemen aynı düzeydedir). Bunun nedeni, tarımsal üretimdeki artışın duraklaması ve ithalat hacmindeki daralmaya paralel olarak, bazı ithal malları arzındaki tikanıklıklardır. İthalattaki bu daralma Kore Savaşının getirdiği olumlu konjonktürün sona ermesi ve döviz rezervlerinin tü-

kenmesi sonucu ortaya çıkmıştır(30). Devlet harcamaları, bu yıllar arasında ortalama % 16.9 oranında artmış, ancak, devlet gelirlerindeki artış oranı daha az olduğu için bütçe açıkları devam etmiştir. Bu dönemde de para arzı yılda ortalama % 23.6 oranında artmıştır. Fakat, bu artış karşısında mal ve hizmet artışı fazla olmadığı için fiyat düzeyi 1954 ve onu izleyen yıllarda hızlı ve sürekli olarak yükselmiş ve enflasyonist baskılar çoğalmıştır. Bu dönemdeki kötü koşullar, dış yardımlar üzerinde de etkisini göstermiş, Türkiye'ye yapılan dış yardımlar azaltılmış ve bu durum, enflasyonu büsbütün körüklemiştir(31). Bunların sonucu olarak, Ağustos 1958'de bir istikrar programı uygulanmasına karar verilmiştir. Bu program fiyatlarda istikrar sağlamayı amaçlamıştır. 1958 istikrar programı, Merkez Bankasının para çıkarması ve banka kredileri üzerine kısıntılar koymakta, bir prim düzeniyle Türk Lirasını ayarlamakta(dolar kuru 280 kuruştan 9 liraya çıkmıştır) ve oldukça önemli bir dış yardımla dar boğazların genişlemesini sağlamaya çalışmaktadır(32).

C. 1959-1961 Dönemi

1958 istikrar önlemlerinden sonra ekonomik faaliyeti daraltıcı yönde alınan önlemler sonucunda 1960-1961 yıllarının duraklama yılları olduğu ileri sürülebilir. Bu durum kısmen, Mayıs 1960'daki 27 Mayıs Devrimi ile oluşan politik koşullara da bağlanabilir. Gayri safi milli hasıla, 1960 yılında, 1959 yılına oranla % 6-8 gibi

(30) HİÇ, s.203.

(31) HİÇ, s.204.

(32) T.C. Başbakanlık Devlet Flanlama Teşkilatı, Kalkınma Planı Birinci Beş Yıl 1963-1967, Ankara, 1963, s.21.

az bir oranla artmış, bu durum 1961 yılında da devam etmiştir. Bu dönemde, para arzındaki artış oranı azalmış, 1959 yılının sonlarında fiyatlardaki artış çok yavaşlamış ve 1960 ve 1961 yıllarında oldukça istikrarlı bir duruma gelmiştir. 1961 yılında istikrar programı ile getirilen önlemler, kısmen enflasyonist baskının azalması amacına ulaşıldığı, kısmen de görünen duraklama sonucu tamamıyla kaldırılmıştır(33).

D. Planlı Dönem

1962 yılında hazırlanan geçici bir programdan sonra Devlet Planlama Teşkilatının kurulması ile birlikte planlı döneme girilmiştir. Ekonomik kalkınma için ülkemizde, bugüne dek, dört plan hazırlanmıştır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, onbeş yılda ulaşılabilecek erekler genel olarak, % 7 oranında bir gelişme hızının sağlanması, istihdam sorununun çözülmesi ve dış ödeme dengesine ulaşılabileceği olarak belirtilmiştir(34). Ancak, planlı dönemde de öngörülen bu ereklere ulaşmada kısa dönem istikrarsızlıklar olumsuz bir rol oynamıştır. Bu istikrarsızlığın başlıca nedeni, yine, tarımsal üretimdeki dalgalanmalardır. Ancak, 1962-1970 yılları, 1950-1960 dönemine oranla görece bir fiyat istikrarının sağlandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde, gayri safi milli hasıla tarımsal üretimdeki artış ve azalışlara uygun olarak dalgalanmalar göstermekle birlikte, planda öngörülen ereklere az veya çok ulaşılmıştır. 1964 ve 1965 yıllarında gayri safi milli hasıladaki artış hızının önemli ölçüde düşmesi, iklim koşullarının bir önceki yıldaki kadar elverişli geçmemesi sonucu oluşan, tarımsal üretimdeki azalmaya bağ-

(33) Yılmaz AKYÜZ, Money and Inflation in Turkey 1950-1968, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No.361, Ankara, 1973, s.4.

(34) Kalkınma Planı Birinci Beş Yıl, s.33.

lıdır(35). Bu yıllar arasında, fiyatlar genel düzeyindeki artışlar da normal sınırlar içinde kalmış ve yılda ortalama % 4.9 oranında artmıştır. 1964 yılında fiyatlar genel düzeyinin bir önceki yıla göre % 1.6 oranında düşmesi, para arzındaki % 15 oranındaki yıllık artışa karşın, büyük ölçüde, siyasal etkenler yüzünden piyasa gevşekliğine bağlı olarak paranın dolaşım hızındaki düşme ile ilgilidir. 1962-1970 döneminde, devlet harcamalarındaki artışa ve sürekli bütçe açıklarına karşın fiyat yükselmelerinin yavaşlaması, para arzındaki artışların görece olarak az artmasıdır. 1966 yılında, para arzındaki % 20.3 oranındaki yıllık artış ise, tarımsal üretimde yükselme ve dolayısıyla gayri safi milli hasıladaki artışla dengelenmiştir. Bu dönem süresince dış ticaret açığı giderek büyümüş ve özellikle son yıllarda, yapılan dış yardımlar azalmıştır. 1970 Ağustos'unda ortaya çıkan döviz darboğazını gidermek, iç ve dış fiyatlar arasında gerekli dengeyi sağlamak gibi amaçlarla Türk Lirasının değeri yeniden ayarlanarak, dolar kuru 9 liradan 15 liraya çıkartılmıştır(36).

Türkiye ekonomisi 1970'lerin başından bu yana, gittikçe hızlanan bir enflasyon sürecine girmiştir. 1969 yılının sonlarından itibaren fiyatların düşük oranlarda olmakla beraber normalin üstünde artışlar göstermesi ile başlayan enflasyon, 1970 Ağustos'undan sonra hızlanmış ve 1971 yılından beri de ekonominin tüm istikrarı bakımından tehlikeli bir görünüme bürünmüştür. Enflasyon ol-

(35) Sait DİLİK, "1964 Yılında Türkiye Ekonomisinin Gelişimi, İktisadi Durgunluktan Enflasyoncu Bir Eğilime", Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt XX, Sayı 4, Ankara, 1965, s.8.

(36) Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl, s.51.

gusu, bir taraftan, dünya konjonktüründeki olumsuz gelişmeler ve ülkemizde talebin yapıy bir biçimde parasal yönden desteklenmesi (1971-1976 yılları arasında para arzındaki yıllık ortalama artış oranı % 27,5 dir), diğer taraftan, döviz ve enerji darboğazlarının yarattığı üretim eksiklikleri nedeniyle, sürekli ve şiddetli bir hale gelmiştir. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde, fiyatlar genel düzeyindeki yıllık ortalama artış % 10,5 dolayında iken, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde, yıllık ortalama artış oranı % 19,8 e yükselmiştir.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde, gayri safi milli hasıla düzeyinde planda öngörülen ereklere ulaşılmasında, uluslararası düzeyde ortaya çıkan petrol bunalımı ve Türkiye'nin ilişkilerinin yoğunlaştığı Batı ekonomilerinde petrol bunalımının başlattığı gelişmeler ile, enerji ve ithalata bağlı hammadde arzında zaman zaman ortaya çıkan tıkanıklar nedeniyle, sinai üretim ve plan döneminin ilk ve son yıllarında tarımsal üretimde öngörülen erekten geri kalmalar etkili olmuştur(37).

1973 yılı sonlarında petrol fiyatlarındaki aşırı artışlarla beraber dış ticaret açığı büyümüş ve bu açık son üç yılda çok büyük boyutlara ulaşmıştır. Dış ticaret açığının, yapısal bir nitelik ve önemli boyutlar kazanmasında, ihracatın istenilen düzeyde gerçekleşmemesi, ithal edilen mal fiyatlarının dünya pazarlarında yükselmesi, sanayimizin dışa bağımlılığının giderek artması ve petrol tüketimindeki hızlı gelişme gibi etkenler rol oynamıştır. 1972-1977 döneminde dış ticaret açığında meydana gelen artışların % 78,3 ü fiyat hareketlerinden kaynaklanmıştır(38).

(37) T.C.Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1985, Ankara, 1979, s.7.

(38) Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.53.

3. Türkiye'de Kalkınma Planlarında Öngörülen Ekonomik İstikrar

Ülkemizde, 1960 yılında 91 sayılı Yasa ile Devlet Planlama Teşkilatının kurulmasından sonra, 1963-1979 döneminde dört plan hazırlanmıştır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967 yıllarını kapsamaktadır. Bu planda, ekonomik kalkınma için onbeş yılda öngörülen erekler, genel olarak, yüzde 7 lik bir gelişme hızının sağlanması, istihdam sorununun çözülmesi ve dış ödeme dengesine ulaşılması olarak belirtilmiştir. 1968-1972 yıllarını kapsayan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda öngörülen ana erek, yılda ortalama yüzde 7 lik bir gelişme hızının sağlanmasıdır. Bu planda, Türk ekonomisinin dış kaynaklara bağıllılığının zamanla azaltılması ikinci erek olarak alınmıştır. 1973-1977 yılları için hazırlanan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, ilk iki plândan farklı olarak yeni bir görüş içinde ele alınmıştır. Böylece, 1995 yılında ulaşılacak istenen gelir düzeyi ve üretim yapısı esas alınacak, gelişme potansiyellerinin darboğazlar giderilerek daha iyi kullanımı ile yetinilmeyecek, bu potansiyellerin en yüksek düzeyde değerlendirilmesi sağlanacaktır(39). Bu amaçla gayri safi milli hasılda yüzde 7.9 oranında bir artış öngörülmüş, dış kaynaklara bağıllılığın azaltılması, istihdam sorununun çözümlenmesi ve gelir dağılımının iyileştirilmesi öngörülen erekler olarak belirtilmiştir. 1979 yılında uygulamaya konulan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında ise, ulaşılacak istenen erekler, gayri safi milli hasılda yüzde 8 oranında bir artış hızının sağlanması, dış ekonomik ilişkilerin çok yönlü olarak geliştirilmesi, sağlıklı ve uygun koşullarla bir borçlanma politikasının uygulanması ve istihdam sorununun çö-

(39) Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl, s.988.

zümelenmesi olarak belirtilmiştir.

Hazırlanan planlarda istikrarın, planın bir ereği olarak özellikle belirtilmediği görülmektedir. Bununla beraber, planlarda, öngörülen maliye ve para politikaları ile ilgili bölümlerde, ekonomik istikrar politikasına da önem verileceği belirtilmiştir. Örneğin, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında "...izlenecek vergi politikasının temel amacı, kabul edilmiş bulunan ekonomik ve sosyal hedeflere uygun olarak, planın finansmanını ekonomik istikrarsızlığa yol açmadan adaletli olarak sağlamak ve tasarrufları verimli yatırımlara yöneltmek olacaktır" denilmektedir(40). Para politikası ile ilgili olarak ise bu konu "... para politikası ekonomik kalkınma için gerekli gelişmeyi sağlayacak, ancak bu gelişme fiyatlar genel seviyesindeki dengeyi bozmayacak şekilde gerçekleştirilecektir" biçiminde ifade edilmiştir(41).

(40) Kalkınma Planı İkinci Beş Yıl, s.105.

(41) Kalkınma Planı İkinci Beş Yıl, s.111.

İKİNCİ KONU

KURAMSAL AÇIDAN PARASAL İŞLEMLERİN EKONOMİK FAALİYET
ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

KURAMSAL AÇIDAN PARASAL İŞLEMLERİN EKONOMİK FAALİYET ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

I. PARASAL İŞLEMLER KAVRAMI

Parasal işlemler, istikrar sağlayıcı ekonomi politikası önlemleri arasında mali işlemlere en yakın olan seçenektir. Kısa dönemli dalgalanmaları gidermek açısından bunlardan hangisinin daha etkin bir araç olduğu ekonomik yazında hala tartışılan bir konudur. Parasal işlemler, para arzını etkilemek yoluyla, toplam talebin, dolayısıyla üretim ve istihdam hacminin ve genel fiyat düzeyinin yöneltildiği biçiminde tanımlanabilir. Parasal işlemler ile, genellikle, üretim, istihdam ve genel fiyat düzeyini etkilemek yoluyla genel ekonomik faaliyetlerin düzenlenmesi amaçlanır. Parasal işlemlerin bu amacın yerine getirilmesinde ne denli başarılı olacağına belirlenmesi için parasal işlemlerin ekonomik faaliyet üzerindeki etkilerinin ve kullanılan parasal işlemler ölçülerinin bilinmesi gerekmektedir.

II. PARASAL İŞLEMLERİN EKONOMİK FAALİYET ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN ÖLÇÜLMESİNDE KULLANILAN ÖLÇÜLER

Ekonomistler arasında, mali işlemlerin ekonomik faaliyet üzerindeki etkilerinin ölçülmesinde kullanılan ölçüler konusunda bir anlaşma olduğu halde, parasal işlemler konusunda böyle bir anlaşma

sözkonusu değildir(42). Parasal işlemlerin etkilerinin ölçülmesinde, hangi parasal ölçünün daha etkin olduğu ve hangisinin politikanın belirlenmesinde kullanılacak değişken olarak alınması gerektiği konusundaki tartışmalar hala sürmektedir. Para arzı, para bazu(monetary base), toplam ticari banka kredileri, banka rezervleri gibi ölçüler bu amaçla kullanılabilir. Para arzı ve para bazındaki değişiklikler, parasal işlemlerin bir ölçüsü olarak sık sık kullanıldığından, bu kavramlar aşağıda açıklanmağa çalışılmıştır.

1. Para Arzı Ölçüsü

Son yıllarda para arzı kavramı, parasal işlemlerin bir ölçüsü olarak giderek artan bir ilgi toplamıştır. Ancak, para konusunda artan bu ilgi ile birlikte, paranın nasıl tanımlanması gerektiği konusunda önemli bir uyumsuzluk da ortaya çıkmıştır. Şimdiye kadar paranın tanımı konusunda genellikle üç yaklaşım kullanılmaktadır(43). Bu yaklaşımlardan birincisi olan geleneksel yaklaşımda, para, borç ödemede veya mal ve hizmet satın alımında kullanılabilen varlıklar olarak tanımlanmaktadır. Milton Friedman tarafından ileri sürülen ikinci yaklaşımda, para, kişinin veya firmanın harcamasından çok geliri olduğu zaman, nisbeten kısa bir dönem süresince elde tutulup satın alma gücünü geçici bir süre koruyan var-

(42) Alan S. BLINDER and Stephen M. GOLDFELD, "New Measures of Fiscal and Monetary Policy, 1958-73", The American Economic Review, Volume 66, December, 1976, s.781.

(43) Carl M. GAMBS, "Değişen Dünyada Değişen bir Kavram Para" (çev. Hamit BOZKURT), Maliye Dergisi, Sayı 31, Ocak/Şubat, 1978, s.129.

lıklar olarak tanımlanmaktadır. Üçüncü yaklaşımda ise, para, parasal araştırmalarda kullanılmış olmasına karşın, her zaman açık olarak tanımlanamamaktadır. Ancak bu yaklaşımda, para, gayri safi milli hasıla veya ekonomik faaliyetin diğer ölçüleri ile yüksek derecede ilişkili olan toplam büyüklük ya da büyüklükler olarak tanımlanabilmektedir. Paranın, böyle tanımlanması ile, istikrar politikasının biçimlenmesinde daha büyük önem kazanacağı inancı yatmaktadır.

Geleneksel yaklaşımı temsil eden para arzı tanımı, bankalar dışında, halkın elindeki dolaşımdaki para (kağıt para ve ufaklık) artı ticari bankalardaki vadesiz mevduattır. Para arzının bu biçimdeki tanımı ekonomik yazında M_1 olarak bilinir ve belki de para arzının ilk ve en geniş kullanılan tanımıdır(44). Bazı ekonomistler alışılmış bu tanımı kullanma yerine, para arzını, bankalar dışında, halkın elindeki dolaşımdaki para artı ticari bankalardaki tüm mevduatlar (vadesiz ve vadeli mevduat) olarak tanımlamayı yeğlemektedirler. Böylece, M_2 diye isimlendirilen daha geniş bir tanım elde edilmektedir. Friedman, vadeli mevduatların parayı yakından ikame edeceği ve onları ihmal etmek yerine para olarak almanın daha az hatalı olacağını savunarak, bu kullanımı haklı çıkarmaktadır(45). Bunun yanında ayrıca, M_2 tanımına ek olarak, bankaların karşılıklı tasarruf mevduatları, tasarruf ve kredi ku-

(44) William H. BRANSON, *Macroeconomic Theory and Policy*, Harper and Row Publishers, New York, 1972, s.253.

(45) Ronald L. TEIGEN, "The Demand For and Supply of Money", *Money, National Income and Stabilization Policy*, (ed. W.L. SMITH and R.L. TEIGEN), Revised Edition, Richard D. Irwin, Inc., Illinois, 1972, s.88.

runlarındaki mevduatlar gibi kalemleri kapsayan tanımlarda yapılmaktadır. Para arzı ile ilgili M_1 tanımı dışındaki tanımlar, yukarıda belirtilen diğer iki yaklaşımı yansıtmaktadır.

Bazı ekonomistler(Monetaristler), para arzı ile parasal gelir arasında yakın ve istikrarlı bir ilişki olduğunu ve bu nedenle, parasal işlemlerin ekonomik faaliyet üzerindeki etkilerinin bir ölçüsü olarak para arzını almanın doğru olacağını ileri sürmüşlerdir. Ancak, bu görüş, para arzının aynı zamanda ekonomik faaliyet düzeyindeki değişiklikler tarafından etkilenmesi nedeniyle eleştiriye uğramıştır. Monetaristler bu gerçeği kabul etmek zorunda kalmışlardır(46). Fakat, para arzının, önemli ve bağımsız bir etki yarattığını ve parasal gelirin önemli bir belirleyicisi olduğunu savunmuşlardır. Diğer taraftan, para arzı değişikliklerinin etkilerinin kesin ve çabuk olmadığı, çünkü para arzında kısa dönemli değişikliklerin tamamen Merkez Bankası tarafından belirlenmediği ve halkın nakit mevduat oranı, ticari bankaların karşılık oranları gibi diğer çeşitli etmenlerin para arzını etkilediği biçiminde eleştiriler de yapılmaktadır.

2. Para Bazı Ölçüsü

Son Yıllarda, ekonomik faaliyet üzerinde parasal işlemlerin etkilerinin bir ölçüsü olarak para bazı kavramının ön plana çıktığı görülür.

(46) Milton FRIEDMAN and Anna J.SCHWARTZ, A Monetary History of the United States, 1867-1960, Princeton University Press, Princeton, 1963, s.576-700.

Bu kavram iki biçimde tanımlanabilmektedir. Birincisi, para bazının kaynakları gözönüne alınarak yapılan tanımdır. Bu tanıma göre, para bazı, Merkez Bankası kredileri ile, Merkez Bankasının altın ve döviz mevcutları ve diğer varlıklar toplamıdır. İkinci tanım ise, para bazının kullanımı gözönüne alınarak yapılan tanımdır. Bu tanıma göre, para bazı, halkın elindeki banknot ve ufaklık ile, banka kasalarında bulunan para ve bankaların Merkez Bankasındaki mevduatları toplamıdır. Para bazını parasal etkilerin bir ölçüsü olarak kabul edenlere göre, para bazındaki değişiklikler, gelir, çıktı ve fiyatlar üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Aynı zamanda bu ölçü, para otoritelerinin doğrudan kontrolü altındadır(47).

Para bazı ile para arzı arasında para çarpanı aracılığı ile kurulabilecek sıkı bir ilişkinin varlığından söz edilmektedir. Böylece, para arzının, para bazı aracılığı ile kontrol altına alınması sözkonusu olabilecektir. Bu konu ile ilgili olarak, bazı ekonomistler, geçmiş dönemlerde elde edilen kanıtlara dayanarak para bazının, para arzının en önemli belirleyicisi olduğunu ve para bazı ile para arzı arasında güçlü bir ilişki olduğunu ileri sürmektedirler(48).

III. PARASAL İŞLEMLERİN EKONOMİK FAALİYET ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ KONUSUNDAKİ KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Paranın, ekonomik faaliyetin belirlenmesinde etkileri oldu-

(47) Leonall C. ANDERSEN and Jerry L. JORDAN, "The Monetary Base- Explanation and Analytical Use", Federal Reserve Bank of St. Louis Review, Volume 50, August, 1968, s.7.

(48) Allan H. MELTZER, "Controlling Money", Federal Reserve Bank of St. Louis Review, Volume 51, May, 1969, s.18.

ğu konusunda yaygın bir kanı vardır. Ancak, bu etkinin öneminin büyüklüğü ile ilgili olarak bir uyumsuzluk sözkonusudur. Monetaristler, para arzındaki değişikliklerin toplam harcamalardaki değişmelerin başlıca belirleyicisi olduğunu ileri sürerler. Bu görüşün karşısında olanlar ise, ekonomik faaliyet üzerinde paranın etkisi yanında, toplam talebin çeşitli öğelerindeki değişikliklerin etkisini de kabul ederler. Gerçekte, parasal işlemlerin ekonomik faaliyet üzerindeki önemi hakkında "paranın az bir önemi vardır" düşüncesinden, "yalnızca para önemlidir" düşüncesine kadar çeşitli görüşler vardır.

Ekonomistler tarafından, parasal işlemlerin ekonomik faaliyet üzerindeki etkilerini analiz etmek amacıyla, üç kuramsal yaklaşım geliştirilmiştir. Bu yaklaşımlar, 1930-1950 yılları arasındaki ekonomik düşünceden ortaya çıkan Keynesyen yaklaşım, son otuz senedir geliştirilen portföy(portfalyo) yaklaşımı ve modern miktar kuramı(monetarist) yaklaşımıdır. Aşağıda, ekonomik faaliyet üzerinde parasal işlemlerin etkileri, bu yaklaşımlara göre ayrı ayrı incelenmeye çalışılacaktır.

1. Keynesyen Yaklaşım

Keynes'ten önce ekonomide egemen olan geleneksel(klasik) düşünce, para arzına, genel fiyat düzeyini belirleyen bir etmen olarak büyük önem vermektedir. Bu görüşe göre, para arzındaki değişikliklerin, gelir, çıktı ve istihdam üzerinde bir etkisinin olmadığı, yalnızca, genel fiyat düzeyi üzerinde bir etkisinin olduğu kabul edilmiştir. Onlara göre ekonomi, fiyat ve ücretlerin esnekliği nedeniyle, para miktarı ne olursa olsun görece fiyat değişimleri kanallıyla tam istihdam noktasında denge bulacaktır. Bu işi

piyasa mekanizması başardığına göre, devletin, ayrıca parasal işlemlere başvurmasına gerek yoktur. Parasal işlemler, ancak, tam istihdamın sağlanmasında ücret-fiyat ayarlama mekanizmasına dayanan yükü azaltabilir.

1930'lara gelindiğinde, Keynesyen gelir-harcama analizi, parasal gelirdeki değişimleri açıklamaya yönelik, parasal gelir ile para arzı arasındaki ilişki yerine, parasal gelir ile yatırım veya harcama arasındaki ilişkiyi vurgulayan seçenек bir yaklaşım getirmiştir. Bu yaklaşımda, parasal işlemlerin rolü azdır ve hatta, toplam talebin kontrolünde parasal işlemlere önemsiz bir araç olarak bakılmaktadır.

Bilindiği gibi, Keynesyen para kuramı, para talep ve arzını fiyat düzeyinin yerine faiz oranlarının belirleyicisi olarak incelemektedir. Bu analize göre, para arzındaki herhangi bir değişim faiz oranları üzerinde sürekli ve doğrudan bir etkiye sahiptir. Bu nedenle Keynesyen yaklaşım, parasal işlemlerde faiz oranlarına önemli bir rol vermektedir. Keynesyen analizde, parasal işlemlerin ekonomik faaliyet düzeyini etkilemesinde ana süreç, sermaye maliyeti kanalı ile gerçekleşmektedir(49). Bu sürece göre, para arzındaki bir artış, likidite tercihi aracılığı ile faiz oranını(bu faiz oranı genellikle uzun dönem devlet tahvilleri faiz oranına yakındır) düşürecektir. Ödünç almanın maliyetindeki bu azalma yatırımları özendircektir. Yatırımlardaki artış, çoğaltan aracılığı ile milli geliri yükseltecektir. Görüldüğü üzere, parasal işlemler ekonominin gelir düzeyini etkileyebilecektir. Ancak, bu

(49) Yung C.PARK, "Some Current Issues on the Transmission Process of Monetary Policy", International Monetary Fund Staff Papers, Volume XIX, March, 1972, s.2.

etki doğrudan değildir. Para arzındaki artışın gelir düzeyi üzerindeki etkisi; (i) spekülâtif talep fonksiyonunun faiz esnekliği ile ilişkili olarak faiz oranlarının ne kadar düştüğüne, (ii) faiz oranlarındaki düşme sonucunda, yatırım talep fonksiyonunun faiz esnekliği ile ilişkili olarak yatırım harcamalarının ne kadar artacağına bağlıdır. Keynes sisteminde, yatırım talebinin faiz esnekliğinin çok düşük, buna karşılık spekülâtif para talebinin faiz esnekliğinin çok yüksek olduğu varsayılmaktadır. Bu varsayımlar altında, parasal işlemler, para arzının arttırılması yoluyla tam istihdam dengesini sağlayamamaktadır. Bu analizde, parasal işlemlerin başarısızlığı bilindiği gibi, iki nedenden ileri gelmektedir. Birincisi, faiz oranının belirli bir düzeyden sonra düşürülememesi ve buna bağlı olarak yatırımların arttırılamamasıdır. Diğer bir deyimle, Keynesyen likidite tuzağının varlığıdır. Diğeri ise yatırımların faiz esnekliğinin sıfırdan büyük, fakat, birden küçük olmasıdır. Diğer bir deyimle, yatırım-tasarruf tutarsızlığıdır. Bu varsayımlara göre, para arzını arttırmak yoluyla milli geliri arttırmak ve tam istihdama varmak için, para arzını ve fiyatları çok arttırmak gerekecektir. Böyle bir politikanın uygulanması olanaksızdır. Bu nedenle, Keynes sisteminde mali işlemler önem kazanmakta ve parasal işlemler yalnızca destekleyici bir politika olarak ele alınmaktadır.

Keynes'in likidite tercihinin sonsuz olarak nitelendirdiği durumu, Keynes'in bazı taraftarları genel bir olgu olarak kabul etmeye yatkın görünmüşlerdir. Onlar, böyle bir durumun yokluğunda bile, para arzındaki bir değişikliğin yalnızca tahviller üzerindeki faiz oranını etkileyeceğini ve faiz oranındaki değişikliklerin harcamalar üzerinde bir etkisi olsa bile bunun önemsiz olacağını ileri sürmüşlerdir. Bu ekonomistler, para ankeslerinin yalnızca tah-

villerle ikame edildiğini, reel varlıkların para için bu tür ikame yaratmadığını savunmuşlardır(50). Bu görüş para arzının ekonomik faaliyet üzerinde anlamlı bir etki yaratmadığını ve buna bağlı olarak "paranın bir önemi yoktur" savını içermektedir.

Keynesyen yaklaşımın, uzun dönem devlet tahvilleri faiz oranını, sahip olunan tüm varlık çeşitlerini temsil eden bir oran olarak kullanması, devlet tahvilleri ve özel borçların birbirleri ile tamamen ikame edildiği varsayımını yansıtmaktadır. Bunun sonucu olarak, Keynesyen analiz, yalnızca para ve tahviller arasındaki ikamenin önemli olduğunu kabul etmekte, fakat, para ve reel varlıklar veya reel harcamalar arasındaki ikameyi reddetmektedir. Halbuki, para arzındaki artışın reel varlıklara (mal piyasasına) yönelmesi mümkündür. Ayrıca, Keynes'in para talebi kuramı nominal ankes saklama talebi açısından ele alınmış, "reel ankes etkisi" tamamen ihmal edilmiştir. Mal piyasasının ve "reel ankes etkisi" nin Keynesyen para talebi fonksiyonunun dışında bırakılması, Keynes'in para kuramının en önemli boşluğunu oluşturmaktadır(51) ve eleştirilere yol açmaktadır. Reel ankes etkisinin önemi, bir tarafta para, diğer tarafta reel varlıklar arasındaki ikame olanağına izin vermesi gerçeğini yansıtmaktadır. Bu gerçek, büyük oranda, portföy analizinde reel sermaye mallarının davranışının kapsanmasına ve paranın rolü üzerinde tekrar durulmasına yardımcı olmuştur.

(50) James TOBIN, "Money, Capital and Other Stores of Value", The American Economic Review, Volume LI, May, 1961, s.26-31.

(51) Don FATINKIN, Money, Interest and Prices, An Integration of Monetary and Value Theory, Row, Peterson and Co., New York, 1956, s.167-171,216.

2. Portföy (Portfolio) Yaklaşımı

Keynes'in likidite tercihi kuramından sonra, Tobin, bu analiz içine riski katarak, bireysel ekonomik birimlerin, rasyonel davranarak, portföylerinde aynı anda hem para, hem de menkul kıymetleri tutabildiklerini belirtmiştir(52). Buna göre, elinde mal varlığı bulunan kimsenin amacı, belli bir faiz oranı ve mali varlıklarla ilgili belli bir risk altında, portföyünden en yüksek tatmini sağlamaktır. Geleceğe ait belirsizlikler, kişilerin ellerinde birden fazla kıymet tutmalarına yol açmakta ve faiz oranlarındaki bir değişiklik, bu çeşitli kıymetlerin bileşimini etkilemektedir.

Parasal işlemlerin analizinde portföy yaklaşımı(53), mali varlıklarla olduğu kadar diğer reel varlıklarla da karşılaştırılabilen bir varlık olarak paranın üzerinde durmaktadır. Bu analiz, Keynesyen iki varlıklı (para ve tahvil) modelin ötesinde, çeşitli mali ve reel varlıkları kapsayacak biçimde genişletilmiş ve Keynesyen gelir harcama çatışı içinde bütünleştirilmiştir.

Portföy yaklaşımı, parasal işlemlerin ekonomik faaliyeti etkileme süreci hakkında yeni bir görüş getirmiştir. Sürecin açıklanması, geniş anlamda, bütün aktiflerin bir gelir sağlama oranının varlığı ile başlamaktadır. Ayrıca, rasyonel bir kimse yalnızca belli bir boyutta mal varlığı portföyüne sahip olmayı isteyecek, aynı zamanda, bu portföyün belli bir yapıda olmasını iste-

(52) James TOBIN, "Liquidity Preference as Behavior Toward Risk", Readings in Macroeconomics, (ed. M.G. MUELLER), Second Edition, Hold, Rinehart and Winston, Inc., New York, 1971, s.173-191.

(53) Tobin tarafından geliştirilen bu yaklaşımın bir özeti için bkz.: J.TOBIN, "Money, Capital and Other Stores of Value", s.26-37.

yecektir. Bu durumda, para arzındaki artış, halkın davranışını iki nedenle etkileyecektir. Birinci olarak, halkın elinde bulunduğu para miktarındaki artış, onun mal varlığını etkileyecektir. İkinci olarak, para miktarındaki bu artış mal varlığının bileşimini değiştirecektir. Bunun sonucu olarak halkın portföy dengesi değişecektir.

Örneğin, devletin, piyasadan tahvil satın alımını izleyen para arzındaki bir artış, servetin diğer biçimlerine oranla elde tutulan para miktarında bir artışla sonuçlanacaktır. Ayrıca, devletin tahvil alımı, tahvillerin fiyatını yükseltecektir. Bu durumda, tahvillerin gelirleri azalacaktır. Bu arada, diğer mali varlıkların gelirleri değişmediğinden mali varlıklar arasında bir ikame başlayacaktır. Sonunda, genel olarak, bütün varlıkların faiz oranı düşecektir. Şimdiye kadar henüz reel varlıklar üzerinde para arzındaki artışın etkileri göz önüne alınmamıştır. Herne kadar, mal varlığına sahip olanlar yukarıda belirtildiği üzere, önce, diğer varlıkları birbirleriyle ikame etmeye yönelseler bile, daha sonra mali varlıklarla reel varlıkları ikame etmeye başlayacak ve bu durum, reel varlık talebinde artışa neden olacaktır. Mevcut reel varlık talebindeki artış, bu varlıklar için daha yüksek fiyat demektir. Böylece, bu malların üretimi özendirilmiş olacaktır. Eğer, mal varlığı sahipleri varlıklarının gerektirdiği hasılat değişmelerinden etkileniyorlarsa ellerinde daha fazla reel varlık, daha az mali varlık tutacaklardır. Böyle bir düzenleme, mal ve hizmet üretimini daha fazla özendirecek ve milli gelir düzeyi yükselecektir.

Görüldüğü gibi, portföy yaklaşımı savunan ekonomistler, para arzında meydana gelecek bir değişikliğin, yalnızca mali varlıkların talebinde bir artış meydana getirmeyeceğini halkın mal var-

lığını değiştirerek, mal için yapılan harcamalarda da bir etki yapacağını kabul etmektedirler. Ancak, bu etkinin dolaylı olacağını belirtmektedirler. Bu yaklaşımda harcamalar, mali varlıkların faiz oranlarındaki ve hasılatlarındaki değişikliklerden etkilenecektir. Böylece, sahip olunmak istenilen reel varlıkların ileriye dönük kârlılıkları değişecek ve değişik reel varlıklara olan harcama oranı etkilenecektir. Burada sorun, para arzındaki değişikliğin geliri etkileyip etkilemeyeceği değil, fakat, geliri nasıl etkileyeceğidir. Portföy yaklaşımını benimseyen Keynesyen ekonomistler, para ile gelir arasındaki bu ilişkinin çok sıkı olmadığını savunmakta ve zaman içinde önemli değişikliklere bağlı olacağını ileri sürmektedirler.

3. Modern Miktar Kuramı(Monetarist) Yaklaşımı

1950'lerden sonra para ekonomisinin dikkate değer bir özelliği, para arzının önemi üzerinde yeniden canlanan inanç olmuştur. Bu yeniden canlanmanın öncülüğünü Chicago Üniversitesinden Profesör Milton Friedman yapmıştır. Geleneksel miktar kuramı, fiyatlar genel düzeyindeki değişiklikleri belirleyen para arzındaki değişikliklerin nedensel rolünü vurgulamıştır. Bu kuram özellikle Keynesyen devrimi izleyen yıllarda önemini yitirmiştir. Çünkü, savaş yılları içinde, para arzındaki değişiklikler ve fiyat düzeyindeki değişiklikler arasında, en azından kısa dönemde, istikrarlı bir ilişkinin olmadığı sık sık görülmüştür. Friedman, paranın miktar kuramını, para talep kuramı olarak tanımlayarak bu eleştiri ile doğrudan bir yüzleştirmeden kaçınmıştır. Friedman ve onun temsil ettiği grubun düşünceleri, günümüzde, para kuramının modern

yorumu olarak isimlendirilmektedir(54).

Son yıllarda, ekonomik istikrar politikası bakış açısından tekrar ele alınan modern miktar kuramı yaklaşımı, para arzı ile parasal gelir arasında doğrudan doğruya ve güvenilir bir ilişki olduğunu belirtmektedir. Bu düşünce, faiz oranına karşı esnek olmayan, kararlı bir para talebi fonksiyonunun varlığı varsayımına dayanmaktadır(55). Eğer para talebinin faiz esnekliği yoksa, bu takdirde, paranın dolaşım hızının sabit olduğu geleneksel modelin varsayımı altında, parasal işlemlerin ekonomik faaliyet üzerinde büyük ölçüde etkili olduğu sonucuna varılmaktadır. Çünkü, para arzı kontrol edilmek suretiyle parasal gelir, istihdam ve fiyat düzeyi kontrol edilmiş olmaktadır. Para talebi faiz oranına karşı esnek ise, Keynesyen varsayımı altında, para arzındaki daralma ve genişleme yalnızca faiz oranını değiştirmekte, gelir düzeyi üzerinde pek etkili olamamaktadır. Bu konuda Batı ülkelerinde yapılan araştırma sonuçları, para talebinin faiz oranlarına karşı esnek olduğunu göstermektedir(56). Bunun sonucu olarak, bu görüşü savunan pek çok ekonomist tartışma konularını biraz değiştirmek

(54) Modern miktar kuramının genel bir özeti için bkz.: Milton FRIEDMAN, "The Quantity Theory of Money-A Restatement", Readings in Macroeconomics, (ed. M.G.MUELLER), Second Edition, Hold, Rinehart and Winston, Inc., New York, 1971, s.146-160; Milton FRIEDMAN, "Paranın Miktar Teorisi", (çev.Suat ÖKSÜZ), Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi, Cilt XV, Sayı 1, Ocak, 1979, s.203-235.

(55) Friedman sürekli gelir hipotezini kullanarak para talep fonksiyonunun faiz elastikiyetinin olmadığını söylemiştir(bkz.: Milton FRIEDMAN, "The Demand for Money:Some Theoretical and Empirical Results", Journal of Political Economy, Volume LXVII, August, 1959, s.327-351).

(56) Harry G.JOHNSON, Essays in Monetary Economics, Second Edition, George Allen and Unwin Ltd., London, 1970, s.95.

zorunda kalmışlardır. Böylece, para arzı ile ulusal gelir arasında sıkı bir ilişkinin varlığı görüşü gevşetilmiştir.

Modern miktar kuramcıları, parasal işlemlerin ekonomik faaliyeti etkileme süreci hakkındaki Keynesyen görüşü kabul etmemektedirler(57). Çünkü, birinci olarak, para arzındaki bir artış, doğrudan doğruya harcamaları, fiyatları ve çeşitli fiziksel varlıkların gelirlerini etkileyebilmektedir. Para arzındaki artışların, yalnızca mali varlıkların gelirlerini etkileyeceğini kabul etmeye gerek yoktur. İkinci olarak, monetaristler para talebinin faiz oranları düzeyini belirlemediğini, fakat, reel ankes miktarını belirlediğini söylemektedirler. Üçüncü olarak, para otoritelerinin reel ankes miktarını değiştirebileceklerini ve böylece, özel durumlar dışında, faiz oranlarında sürekli değişiklikler yapabileceklerini reddetmektedirler.

Friedman ve diğer modern miktar kuramcıları, parasal işlemlerdeki değişikliklerin ekonomik faaliyet üzerindeki etkilerini, portföy yaklaşımında olduğu gibi, portföy düzenleme süreci ile açıklamaktadırlar. Ancak, bu ekonomistler, mal ve hizmet talebindeki bir değişiklik için faiz oranlarını önceden gerekli bir veri olarak görmemektedirler. Para arzındaki bir artış sonucunda bir portföy düzenlemesi olacaktır. Ancak bu düzenleme, doğrudan, reel varlıklara doğru olacaktır. Diğer bir deyişle, para arzında meydana gelecek bir değişiklik, halkın mal varlığını değiştirerek, mallar için yapılan harcamalar üzerinde doğrudan bir etki yapacaktır. Ayrıca, faizin uyardığı mal varlığı etkisi de meydana ge-

(57) Milton FRIEDMAN, "The Role of Monetary Policy", The American Economic Review, Volume LVIII, March, 1968, s.2.

lebilecektir. Böylece, bu görüşü savunanlar, Keynesyen görüşü kabul etmemektedirler. Portföy yaklaşımını benimseyen Keynesyen ekonomistler, daha öncede belirttiğimiz gibi, para arzındaki bir artışın bu yoldan parasal gelir düzeyinde bir artışa neden olacağını kabul etmekte, ancak, bu etkinin dolaylı olduğunu ileri sürmektedirler. Konu bu açıdan ele alındığında, iki görüş arasındaki tartışma, para arzındaki değişimin geliri etkileyip etkilemeyeceği değil, fakat, gelirin nasıl etkileneceğidir. Keynesyen ekonomistler, para ile parasal gelir arasındaki ilişkinin zaman içinde önemli değişiklikler göstereceğini belirtirken, modern miktar kuramını savunanlar, bu ilişkinin oldukça sıkı olduğunu ve zaman içinde çok az değişiklikler göstereceğini savunmaktadırlar. Bu görüş farklılığının kaynağı nedir? Şimdi bunun üzerinde durmaya çalışacağız.

Keynesyen ekonomistler ile modern miktar kuramını savunan ekonomistler arasında en önemli fark, varlıklar arasındaki ikame edilebilirlik konusunda yatmaktadır. Diğer bir deyişle, para ile mali varlıklar ve para ile reel varlıklar arasındaki ikamenin yakınlığı sözkonusu olmaktadır. Keynesyen ekonomistlere göre, yalnızca para ve mali varlıklar birbirlerini daha yakından ikame etmektedirler(58).

(58) Tobin, para, hazine bonosu, uzun dönem devlet tahvilleri gibi varlıkların birbirleri ile iyi ikame edileceğini, çünkü onların rist özelliklerinin tamamen aynı olduğunu, fakat bu varlıkların hisse senetleri ve diğer reel sermaye malları ile olan ikame olanaklarının zayıf olduğunu, çünkü bu tip varlıklar ile ilgili riskin tamamen bağımsız olduğunu belirtmektedir(bkz.: James TOBIN, "An Essay on Principles of Debt Management", Fiscal and Debt Management Policies, Commission on Money and Credit, Englewood Cliffs, New Jersey, 1963, s.106).

Bu takdirde, ekonomik birimler, istediklerinden daha fazla paraya sahip oldukları zaman, portföylerini, likit mali varlıkların satın alınması biçiminde ayarlayacaklardır. Bu alımlar, bu varlıkların fiyatlarını yükseltecek ve verimlerini düşürecektir. Bu durum sıra ile daha az likit mali varlıkların ikamelerine neden olacaktır. Ancak, daha likit mali varlıklardan daha az likit mali varlıklara doğru bu ikame sürdürüldüğünde, varlıkların fiyatları ve verimleri üzerindeki etkinin büyüklüğü ve önceden görülebilirliği azalacaktır. Bu arada, mallara yapılan harcamalar, ancak, mali varlıkların verimlerindeki değişiklik, reel sermaye mallarının kârlılık oranları ve ödünç almanın maliyeti arasında bir farka neden olduğu zaman etkilenecektir. Bu durum özellikle, para ile diğer likit mali varlıklar arasındaki ikame sürecinin sonunda meydana gelecektir. Böylece, mali varlıkların verimlerindeki değişiklik, işletme yatırımlarında ve çarpan yolu ile tüketim harcamalarında bir değişikliğe neden olacaktır.

Birçok Keynesyen, para arzındaki ılımlı bir değişikliğin harcamaları anlamlı olarak etkilemesinin, iki bakımdan sözkonusu olmadığını savunurlar. Birinci olarak, kısa dönem mali varlıkların verimleri, bu varlıklar para ile yakından ikame edildiğinden, çok az etkilenecektir. Örneğin, verimde az bir yükselme, gerçekten, ekonomik birimlerin ellerinde daha az para ankesi tutmalarını özendirerek veya verimde az bir düşüş, ellerinde daha fazla para ankesi tutmalarını sağlayacaktır. İkinci olarak, birçok Keynesyen, yatırım ve tüketimlerin verimdeki ılımlı değişikliklere karşı duyarsız olduğuna inanmaktadırlar. Diğer taraftan, para arzındaki büyük bir değişikliğin, faiz oranları üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olacağı kabul edilmektedir. Ancak bu etkinin ikame sürecinin sonunda, uzun dönem faiz oranlarının davranışı gelecek faiz oranları düzeyi hakkındaki beklentilere dayandığından, önceden tahmin edilemez olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle, para arzında çok büyük değişiklikler olsa

bile, buna harcamaların tepkisinin, makul ve önceden tahmin edilebilir olduğuna güvenilemez. Sonuç olarak, eğer, para arzı yerine faiz oranları düzeyi kontrol edilirse, parasal işlemlerin daha etkili ve güvenilir olacağı düşünülmektedir.

Bu ekonomistlerin görüşlerine karşıt olarak, modern miktar kuramcıları, mali varlıkları, paranın yakın bir ikamesi olarak dik-kate almamaktadırlar. Para, mali ve reel, diğer tüm varlıkların hemen hemen eşit olarak bir ikamesidir. Hiçbir varlık, diğerlerine oranla, paranın yakın bir ikamesi olmadığından, para ve herhangi bir diğer varlık arasındaki ikame esnekliği oldukça düşüktür(59). Bu durumdan şu sonucu çıkarmak mümkündür. Ekonomik birimler, istediklerinden daha fazla paraya sahip oldukları zaman, bu parayı sermaye malları ve dayanıklı tüketim mallarını da kapsayan tüm varlıkların alımlarına yatıracaklardır. Para arzındaki bir değişikliğin etkisi, bu nedenle, geniş olarak yayılacaktır. Doğal olarak, açık piyasa işlemleri, bu varlıkların satışına özendirme için, ilgili mali varlıkların verimi üzerinde bir etkiye sahip olacaktır. Fakat, ekonomik birimler, ellerindeki kısa dönem (veya diğer) mali varlıkları çekici bir fiyatla satmaya özendirilirken, sahip oldukları fazla ankesleri süresiz olarak elde tutma yoluna gitmeyeceklerdir. Bu takdirde, istenenden fazla olan ankesler; mali varlıklar paranın yakın bir ikamesi olmadığından, mali varlıkların fiyatları arttığından ve nisbeten pahalı olduğundan,

(59) Bununla beraber, Friedman ve Meiselman çeşitli mali ve reel varlıklar arasında yüksek derecede ikamenin olduğunu söylemektedirler(bkz.: Milton FRIEDMAN and David MEISELMAN, "The Relative Stability of Monetary Velocity and Investment Multiplier in the United States, 1897-1958", Stabilization Policies, Commission on Money and Credit, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1963, s.218-220).

tercih edilir bir ikame olması nedeniyle reel varlıkların alımına kayacaktır. Reel varlık talebindeki yükselme, böylece, bu varlıkların üretiminde bir artışa neden olacak ve dolayısıyla parasal gelir yükselecektir.

Görüldüğü gibi, modern miktar kuramcıları, para arzındaki değişmelerin, zorunlu olarak, faiz yoluyla ekonomik faaliyet üzerinde bir etkide bulunacağı görüşünü benimsememektedirler. Onlara göre para arzındaki bir artış, yukarıda açıklandığı üzere, reel varlık talebinde ve reel varlık üretim düzeyinde bir artışa neden olacaktır. Bu görüş, para arzıyla parasal gelir arasında yakın bir ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır. Bu görüşü savunanlar, ayrıca, para otoritelerinin faiz oranları üzerindeki (kısa dönemde marjinal değişiklikler gerçekleştirebilmelerine karşın) kontrol olanaklarının az olduğunu belirtmektedirler. Çünkü, faiz oranları, yalnızca, para otoriteleri tarafından girilen işlemlere göre değişmemektedir. Faiz oranlarının para otoritelerinin karşı koymasına karşın düşmesi mümkündür. O halde, faiz oranlarının bir ölçü olarak kullanılması durumunda düşülecek hata oranı, para arzının ölçü olarak kullanılmasından daha fazladır. Çünkü, faiz oranlarındaki değişikliklere göre para arzındaki değişiklikler, para otoritelerinin kararlarına daha yakından bağlı olmaktadır.

IV. TÜRKİYE'DE PARASAL İŞLEMLER

Az gelişmiş ülkelerde, parasal işlemlerin, örneğin, para arzındaki bir değişikliğin, ekonomik faaliyet üzerinde gelişmiş ülkelere daha büyük ve hızlı bir etkiye sahip olduğu ileri sürülmektedir(60). Zira, elde bulundurulmuş mali varlıkların türü sınır-

(60) Yung C. PARK, "The Role of Money in Stabilization Policy in Developing Countries", International Monetary Fund Staff Papers, Volume XX, July, 1973, s.411.

lı olan bir çok az gelişmiş ülkede, reel varlıklar, reel nakit ankesler için yakın bir ikame olmaktadır. Bu nedenle, reel nakit ankes için olan talep fonksiyonu, reel varlıkların kârlılık oranına duyarlı hale gelmektedir. Böylece, parasal işlemlerin ekonomik faaliyeti etkileme sürecinin doğrudan olduğu ve daha kısa bir zaman gecikmesine konu olduğu belirtilmektedir. Ancak, bunun yanında, para arzının, para otoritelerinin istedikleri zaman kontrol edebilecekleri bir değişken olmadığı söylenmektedir. Para arzı, Merkez Bankası işlemleri ile birlikte, çeşitli varlık piyasalarında ki kamusal ve ticari bankaların davranışlarınınca belirlenen bir değişken olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, az gelişmiş mali yapı ve diğer kurumsal engellerden dolayı, parasal işlemler için kullanılan araçların alanı, rolü ve etkinliği sınırlıdır(61).

Buna göre, bu kısımda önce, ülkemizde parasal kurumlardan söz edilecek, daha sonra Türkiye'de, parasal işlemler ile gelir düzeyi arasındaki ilişkiyi belirleyen yaklaşımların geçerliliği kısaca incelenmeye çalışılacaktır.

1. Türkiye'de Parasal Kurumlar

Bugün, ülkemizde Merkez Bankası, parasal işlemlerin yönetiminden sorumlu kurumların başında gelmektedir. Ülkemizde, Merkez Bankası ilk kez, 30 Haziran 1930 tarih ve 1715 sayılı Yasa ile kurulmuştur. Bu Yasa ile bankaya, genel olarak, dolaşımdaki para

(61) Az gelişmiş ülkelerde parasal işlemler için kullanılacak araçların uygunluğu için bkz.: Graeme S. DORRANCE, "The Instruments of Monetary Policy in Countries Without Highly Developed Capital Markets", International Monetary Fund Staff Papers, Volume XII, July, 1965, s.272-279.

hacmini ekonomik konjoktüre göre ayarlamak yoluyla, hükümetlerle ortaklaşa olarak, milli paranın değerini korumak ve kredileri, ekonominin yararına ve devletçe izlenen amaçlara uygun olarak yönetmek görevi verilmiştir. Bankanın 15 milyon Türk Lirası olan sermayesine, devletin katılma payı %25'tir. Her ne kadar Merkez Bankasının bağımsız bir kuruluş olması öngörülmüş ise de, Banka genellikle Maliye Bakanlığının etkisi altında kalmıştır. Ayrıca, kırk yıla yakın bir süre yürürlükte kalan bu Yasa, ekonomik koşullarda oluşan değişiklikler nedeniyle çeşitli kez değiştirilmiş, ancak, yapılan bu değişiklikler Merkez Bankacılığının ulaştığı gelişmeye paralel bir düzeyde olamamıştır.

14 Ocak 1970 tarih ve 1211 sayılı yeni Merkez Bankası Yasasının(62) çıkarılması ile Bankaya bir miktar daha bağımsız davranışta bulunma olanağı sağlanmıştır. Yeni Merkez Bankası Yasasının amacı, Merkez Bankası örgütünde, Bankanın görevlerine uygun değişiklikler yapmak, para ve kredi alanındaki sorumluluk ve yetkilerini arttırmak, emisyon kurumu olan bankaya, ekonomi içindeki işlevini, özellikle planlı kalkınma döneminde, istikrar içinde hızlı kalkınmayı gerçekleştirebilecek biçimde yerine getirmesini sağlamaktır(63). Bu nedenle, yeni Yasa ile bankaya, para basımı(madeni) para dışında), ticari senetlerin reeskont oranlarını saptama, ticari bankaların alabilecekleri faiz ve masrafların üst sınırını ve yasal karşılıkları belirleme, açık piyasa işlemleri yapma, döviz rezervlerini saklama ve döviz kurlarını saptama gibi konularda daha fazla bağımsızlık sağlanmıştır. Yeni Yasanın, parasal iş-

(62) Resmi Gazete, 26 Ocak 1970, Sayı 13409.

(63) Faik B.DİNDAR, "1970 Yılında Türkiye'de Para Politikası Uygulanması"; Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi, Cilt III, Sayı 2, 1971, s.69.

lemler konusunda gerekli düzenleme önlemlerinin etkin ve hızlı bir biçimde alınmasını sağlamak amacıyla bankaya daha aktif ve etkin bir rol vermesine karşın, bankanın bağımsızlığı şimdilik, bazı teknik konulardan öteye gidememiştir. Parasal işlemler, ülkemizde, halâ çeşitli kururlar tarafından saptanmaktadır. Bu kurumlar arasında, öncelikle, Maliye Bakanlığı, hükümete danışmanlık yapmak suretiyle Devlet Planlama Teşkilatı ve Başbakanlık sayılabilir. Bu durumda para otoriteleri kavramı, Türkiye'de Merkez Bankası yanında bu kurumları da kapsamaktadır(64).

2. Türkiye'de Parasal İşlemler ile Gelir Düzeyi Arasındaki İlişkiyi Belirleyen Yaklaşımların Geçerliliği

Az gelişmiş ülkelerde Keynesyen para kuramının, genellikle geçersiz olduğu ve bu ülkelerin temel parasal sorunlarına uygun olmadığı ileri sürülmektedir. Çünkü, kuramın genelleştirilmesinin az gelişmiş ülkelere tamamen farklı bir ortama dayandırıldığı ve gelişmiş ülkelerin sorunları ile ilişkilendirildiği savunulmaktadır(65). Ayrıca, bazı ekonomistlerce, az gelişmiş ülkelerde, parasal işlemlerin rolünün analizi için, Keynesyen kuramın ruhuna uygun olarak, mali sektör tarafından tamamlanan bir yapısal modelin gerekliliği ileri sürülmektedir. Bununla birlikte, bu tür

(64) Haluk F.GÜRSEL, Türkiye İçin Para Bazı Analizi ve Parasal Denetim Model Denemesi, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını No.1977-181, Ankara, 1977, s.20.

(65) Az gelişmiş ülkelerde Keynesyen para kuramının genellikle geçerli olmamasının nedenleri konusunda bkz.: İzzet AYDIN, Para Politikasının Teorik Yönü ve Analiz Modeli, (Türkiye'ye Uygulama Örneği), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No.296, Maliye Enstitüsü Yayınları No.34, Ankara, 1970, s.52-53.

lkelerde, ekonomik yapı ile ilgili ayrıntılı bilgi ve birbirine uygun ve güvenilir veri sınırlı olduğundan, böyle bir modelin uygulanmasında önemli bir kısıtlama söz konusu olmaktadır. Bu ülkelerde bazı sınırlamalar olmasına karşın, diğer yaklaşımların (rneğin miktar kuramının) aydınlatıldı olacağı ve yararlı amaçlara hizmet edebileceği savunulmaktadır(66). Nuri Karacan, bir çalışmasında, Türkiye'de 1950-1965 döneminde, Keynes anlamında bir likitide fonksiyonunun geçerli olup olmadığını araştırmış ve bunun söz konusu olmadığı sonucuna varmıştır(67).

Miktar kuramının az gelişmiş ekonomilerde geçerli olup olmadığı ise, uzun zaman tartışma konusu olmuştur. Geleneksel miktar kuramının, bazı durumlarda, nakdi kontrole temel olacak derecede geçerli ve yeterli olmamak kaydıyle, bu tür ülkelerin parasal koşullarına uygun olduğu görüşü benimsenmektedir. Ancak, bu kuramın, ekonominin sürekli kapasite limitinde bulunması ve paranın dolaşım hızının sabit olması gibi varsayımlarının az gelişmiş ekonomilerde, geçerliliği doğrulanmamıştır. Bunun sonucu olarak, bu ülkelerde, para ile gelir arasındaki ilişkileri miktar kuramının katı kalıpları içinde incelemenin yetersiz kaldığı belirtilmektedir.

Bu ekonomilerde, ek mevduatının olmaması veya ikinci derecede rol oynaması ve banka sisteminin para yaratma kapasitesinin sınırlı olması gibi özellikler, para otoritelerince dolaşımdaki

(66) PARK, "The Role of Money in Stabilization Policy in Developing Countries", s.412.

(67) Nuri KARACAN, "1950-67 Yılları Arasında Türkiye'de Para Talebi", Türkiye'nin İktisadi Gelişme Meseleleri, İstanbül Üniversitesi Yayınlarından No.1682, İktisat Fakültesi No.298, İktisadi Gelişme Ens. No.20, İstanbül, 1971, s.221-237.

para miktarının kontrolünü basitleştirmektedir. Ancak, bu ekonomilerde parasal işlemler, tarımın finansmanı, fiyat destekleme politikası, milli savunma harcamaları gibi para miktarı üzerinde genişletici etkisi olan sosyo-politik ögelerle karmaşık hale gelmektedir.

İzzet Aydın, Türkiye için, 1950-1965 dönemini kapsayan çalışmasında, para otoritelerinin para miktarını, dolayısıyla fiyat düzeyini değiştirmek suretiyle, gelir düzeyini belirleyebileceği varsayımını kabul eden miktar kuramının "pür" şekli ile Türkiye ekonomisi için geçerli ve yeterli olduğu konusundaki görüşleri ihtiyatla karşılamak gerektiği ifade etmiştir(68). Çünkü, gözlem devresinde, paranın dolaşım hızındaki değişmeler, para miktarındaki değişmeleri genellikle aynı yönde izlenmiştir. Ayrıca, Türkiye'de parasal işlemlerin etkisinin zayıflığında, ekonominin yapısal özelliğinden ileri gelen, (i) para ve sermaye piyasalarının yeterli derecede gelişmemiş olması, (ii) bu iki piyasa arasındaki ilişkiyi sağlayacak olan serbest faiz oranı mekanizmasının mevcut olmaması ve (iii) parasal işlemlerin uygulanmasında gereken ilkelere yeteri kadar önem verilmemesinin de rol oynadığını ifade etmektedir.

Nuri Karacan, bir makalesinde, Türkiye'de 1950-1967 yılları arasında, para arzının fiyatlar genel düzeyi üzerindeki etkilerini incelemiştir. Bu çalışmaya göre, Türkiye'de paranın miktar kuramının geçerli olduğu, fakat, para arzındaki görece artışın fiyatlar düzeyinde aynı oranda görece artışa yol açmasının beklenemeye-

(68) AYDIN, s.149-154.

ceği, çünkü, munzam paranın bir kısmının faiz oranı dışındaki nedenler yüzünden atıl para depoları halinde birikebileceği sonuuna varılmıştır(69).

(69) Nuri KARACAN, "Az Gelişmiş Ülkelerde Para Arzı, Enflasyon ve Büyüme: Teorik-Ampirik Bir Araştırma", Refii Şükrü Suvla'ya Armağan, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No.1620, İktisat Fakültesi No.295, İstanbul, 1971, s.243-270.

ÜÇÜNCÜ KONU

KURAMSAL AÇIDAN MALİ İŞLEMLERİN EKONOMİK FAALİYET
ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

KURAMSAL AÇIDAN MALİ İŞLEMLERİN EKONOMİK FAALİYET ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

I. MALİ İŞLEMLER KAVRAMI

Mali işlemler, genellikle, ekonomi politikasının bir dalı olarak, devlet harcamaları ve gelirleri yoluyla makro ekonomik amaçlara ulaşmaya çalışmak olarak tanımlanmaktadır(70). Bu amaçları karşılamada ekonomik istikrar politikası için mali işlemlerin rolü, devlet harcama ve gelirlerinin toplam miktarını ve bileşimini ayarlayarak, toplam talepte ve dolayısıyla üretim ve istihdam hacminde ve genel fiyat düzeyinde meydana gelen kısa dönem dalgalanmaları giderme çabaları olmaktadır. Mali işlemlerin, bu amacının yerine getirilmesinde ne denli başarılı olacağının belirlenmesi için, ekonomik faaliyet üzerindeki etkilerinin ve kul-

(70) Devletin harcama ve gelirlerindeki değişmeler, genellikle ulusal borç miktarının da değişmesi ile sonuçlandığından, borçlanma politikası da genellikle, mali işlemler genel başlığı altına sokulur. Borç yönetimi politikası, belirli bir harcama programının finansmanında, vergi ile borçlanma arasındaki tercihlerden söz ederken, belirli bir borcun bileşimindeki değişmeler olarak ele alındığından, tamamen ayrı ve farklı bir konu olarak, çalışmamızın dışında bırakılmıştır.

lanılan mali işlemler ölçülerinin bilinmesi gerekli olmaktadır.

II. MALİ İŞLEMLERİN EKONOMİK FAALİYET ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN ÖLÇÜLMESİNDE KULLANILAN ÖLÇÜLER

Mali işlemlerin ekonomik faaliyet üzerindeki etkilerinin en uygun olarak nasıl ölçüleceği tartışması özellikle son yıllarda yoğunluk kazanmıştır. Bu tartışma, genellikle, ekonomik faaliyet düzeyi üzerinde mali işlemlerdeki değişikliklerin etkilerini tahmin etmek için yapılan çalışmalar üzerine ortaya çıkmıştır. Bu tür etkileri tahmin etmek güçtür. Çünkü, kullanılan ölçülerin, işlemlerdeki değişikliklerin etkileri olduğu kadar, ekonomik faaliyetteki değişikliklerin etkilerini de yansıttığı düşünülmektedir. Aşağıda bu amaçla kullanılan ölçüler belirtilmiştir.

1. Devlet Harcamaları, Devlet Gelirleri, Bütçe Fazlası veya Bütçe Açığı Ölçüsü

Mali işlemlerin ekonomik faaliyet üzerindeki etkileri devlet harcamaları, devlet gelirleri veya bütçe açığı veya fazlası tarafından ölçülebilir. Bütçe açığı veya fazlası, devlet harcamaları ve gelirlerindeki değişmelerin tümüyle ilişkisi olması nedeniyle, mali işlem kararlarının ölçülmesinde en çok kullanılan bir ölçüdür. Örneğin, bütçe fazlasında meydana gelecek bir artış veya bütçe açığında bir azalış, ekonominin toplam talep düzeyini daraltıcı, bütçe fazlasında meydana gelecek bir azalış veya bütçe açığında bir artış ise, ekonominin toplam talep düzeyini genişletici bir mali işlem olarak kabul edilmektedir. Ancak, devlet harcamaları, devlet gelirleri, bütçe açığı veya fazlasına, bunlardaki değişikliklerin ekonomik faaliyet düzeyini etkilemekle birlikte, ekonomik faaliyet düzeyindeki değişiklikler tarafından da etkilendiği biçiminde bir eleştiri ya-

pılmaktadır(71). Böylece, bunların mali işlemlerin ekonomik faaliyet üzerindeki etkilerini ölçmekte sakıncalı olacağı ifade edilmektedir(72). Bu sakıncayı önlemek için mali işlemlerin ekonomik faaliyet üzerindeki etkilerinin ölçülmesinde tam istihdam bütçe fazlası diye isimlendirilen yeni bir ölçü ileri sürülmüştür.

2. Tam İstihdam Bütçe Fazlası Ölçüsü

Ekonomik faaliyetin tam istihdam düzeyi temel alınarak, bu düzeydeki bütçe gelirlerinin ve harcamalarının tahmini yoluyla tam istihdam bütçe fazlası hesaplanmaktadır. Böylece, daha önce sözü edilen ekonomik faaliyet düzeyindeki değişikliklerin devlet harcamaları, devlet gelirleri ve bütçe açığı veya fazlası üzerindeki etkileri ortadan kaldırımağa çalışılmaktadır.

Tam istihdam bütçe fazlası, genel olarak eksik istihdam dönemlerinde, özellikle Keynesyen açık finansman tekniklerinin başarılı olarak kullanıldığı ABD'lerinde, etkili bir ölçü olarak kullanılmıştır. Ancak, daha sonraları, bazı ekonomistler tarafından tam istihdam bütçe fazlasının bu üstünlüğüne karşın, bazı ek-

(71) Gerald CORRIGAN, "The Measurement and Importance of Fiscal Policy Changes", The Federal Reserve Bank of New York Monthly Review, Volume 52, June, 1970, s.133; Peter F.CLOWELL and Nicholas A.LASH, "Comparing Fiscal Indicators", The Review of Economics and Statistics, Volume IV, August, 1973, s.321.

(72) Örneğin, gelişmiş ekonomilerde, gayri safi milli hasıladaki artışlar, genellikle vergi gelirlerinin harcamalardan daha yüksek bir hızla yükselmesine yol açar. Bunun nedeni olarak, kısmen vergi tarifelerinin artan oranlı olması, kısmen de, refah döneminde bazı harcamaların, özellikle işsizlik ve diğer sosyal güvenlik yardımlarının azalması gösterilebilir. Dolayısıyla gayri safi milli hasıladaki artışların, bütçe fazlasını artırdığı söylenebilir(bkz.:G.K.SHAW, s.16).

sikliklere sahip olduğu ileri sürülmüştür(73). Bu eksikliklerden biri, tam istihdam bütçe fazlasının hesaplanmasının zor olmasıdır. Çünkü, bu ölçünün hesaplanması, gerçek gayri safi milli hasılanın büyüme oranı ve tam istihdam gelir düzeyindeki gelir dağılımı hakkında hassas varsayımlar gerektirmektedir. Bunun yanında, tam istihdam bütçe fazlasının en önemli eksikliği olarak, tam istihdamda, bütçe gelirlerindeki yukarıya doğru olan trend gösterilmektedir. Çünkü, tam istihdam bütçe fazlası, gerçek rakamlarla yılda yaklaşık % 4 oranında büyüyen tam istihdamdaki gayri safi milli hasılanın bir fonksiyonudur. Tam istihdam da bütçe gelirlerindeki bu büyüme trendi nedeniyle, tam istihdam bütçe fazlası, vergi politikaları ve harcamaları değişmeden kaldığı dönemlerde bile bir artış gösterecektir. Tam istihdam bütçe fazlasındaki bu artışın mali işlemlerdeki bir değişikliği yansıtmayacağı açıktır.

Tam istihdam bütçe fazlasının bu eksikliklerini veya sakıncalarını önlemek amacıyla, son yıllarda, mali işlemlerin ölçülmesiyle ilgili olarak başka bir yaklaşım önerilmiştir. Bu yaklaşım, gayri safi milli hasılanın başlangıç düzeyinde, harcama ve vergilerdeki değişikliklerin tahmini yoluyla hesaplanan "başlangıç mali etki yöntemi" dir. Bununla ilgili olarak iki ölçü ileri sürülmüştür. Birisi Corrigan(74) tarafından ileri sürülen "başlangıç uyarım ölçüsü" (initial stimulus), diğeri ise, Oakland(75) tarafından ileri sürülen "başlangıç fazla ölçüsü" (initial surplus) dur.

Corrigan ve Oakland tarafından önerilen iki ölçü, mali işlemlerin etkilerinin yönünü hesaplamada aynıdır. Bununla beraber, bu ölçüler vergi değişikliklerinin büyüklüğünün tahmininde farklı-

(73) CORRIGAN, s.135; BLINDER and GOLDFELD, s.781.

(74) CORRIGAN, s.135.

(75) CLOWELL and LASH, s.325.

liklar göstermektedirler. Oakland, bütçenin farklı öğelerini, onların, gayri safi milli hasıla üzerinde beklenen etkilerini göz-önünde tutarak ölçmektedir. Temelde aynı olan bu ölçülerden başlangıç uyarım ölçüsü aşağıda, kısaca açıklanmaya çalışılacaktır.

3. Başlangıç Uyarım (Initial Stimulus) Ölçüsü

Başlangıç uyarım ölçüsü, tam istihdam bütçe fazlasından farklı olarak, bütçede yer alan ve mali işlemlerdeki değişiklikleri temsil eden harcama ve gelirlerdeki değişiklikleri ölçmeye ve belirlemeye çalışmaktadır. Buna göre, bu ölçü, basit olarak, harcamalardaki ve gelirlerdeki değişikliklerin başlangıç etkilerinin cebirsel toplamı olarak tanımlanabilir. Belli bir dönem için, başlangıç uyarım ölçüsündeki net değişiklik, vergilerdeki değişikliklerin gelir etkisinin ve harcamalardaki değişikliklerin toplamıdır. Gelirler, ekonomik faaliyetin bütçe gelirleri üzerindeki etkisi yerine, onların ekonomik faaliyet üzerindeki etkilerine göre cebirsel işaretlerle saptanmaktadır. Örneğin, bir vergi azalışına pozitif bir işaret, bir vergi artışına ise negatif bir işaret verilmektedir. Böylece, mali bir uyarımdaki (veya kısıtlamadaki) değişiklikler, harcamalardaki ve gelirlerdeki değişikliklerin başlangıç etkilerine göre ifade edilmektedir(76).

Bu ölçünün bütçe gelirlerinin hesaplanması yönünden, tam istihdam bütçe fazlasından daha avantajlı olduğu ileri sürülmüştür. Çünkü, vergi oranı değişikliklerinin etkisi, çeşitli yayınlarda yer aldığından hesaplanması kolaylaşmaktadır. Ayrıca, bu ölçünün, tam istihdam bütçe fazlası ölçüsünde söz konusu edilen, tam istihdam gayri safi milli hasıla düzeyindeki büyümeden ve enf-

(76) CORRIGAN, s.136.

lasyon oranındaki değişikliklerden sonuçlanan, bütçe gelirlerindeki büyüme trendini ortadan kaldırdığı savunulmaktadır.

III. MALİ İŞLEMLERİN EKONOMİK FAALİYET ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ KONUSUNDAKİ KURANSAL YAKLAŞIMLAR

Bu kısımda, parasal işlemlerin ekonomik faaliyet üzerindeki etkilerini inceleyen bundan önceki bölümde olduğu gibi, mali işlemlerin ekonomik faaliyet üzerindeki etkileri üç yaklaşım açısından incelenmeye çalışılacaktır.

1. Keynesyen Yaklaşım

Keynesyen yaklaşım, istihdamı artırmak için açık finansman önerilerini onaylamış bir ekonomi görüşüdür. Keynes'ten önce devlet harcamaları ve vergilerinin ekonomide istihdam ve toplam harcama düzeyini etkilemede güçsüz olduğu belirtilmiş ve egemen olan geleneksel yaklaşıma göre, devletin ekonomiye müdahale konusundaki girişimlerini en az düzeyde tutması öngörülmüştür. Çünkü, geleneksel yaklaşıma göre, kamu harcamaları özel harcamalardan kısıntı yapılması pahasına arttırılabilmektedir. Bu Sayı Yasasının doğal bir sonucudur. Diğer bir deyişle, tam istihdam kavramı içinde, devlet harcamalarına eklenen her bir lira, yalnızca, özel harcamalardan bir lira çekmekle mümkün olabilir, toplam gelirin düzeyi değiştirilemez.

1930'larda meydana gelen Keynes'yen devrimin en önemli yaklaşımı, devlet faaliyetlerinin özel ekonomi üzerindeki etkisinin ekonomistlerce yeniden ele alınmasıdır. Ekonomistler, bundan sonra, devlet harcamalarının ve vergilemenin makro ekonomik etkileri-

nin üzerinde durmağa başlamışlardır. Böylece, yalnızca, devlet harcamalarına eklenen bir liranın milli gelirden bir lira artış sağlayacağı, değil, fakat, bu harcamanın çarpan etkisiyle milli geliri belki bir kaç lira daha fazla arttıracacağı ileri sürülmüş ve devlet harcamalarının özel harcamaları engelliyeceği konusundaki geleneksel görüş terk edilmiştir.

Keynesyen yaklaşıma göre, istihdam hacmi, toplam talep düzeyine bağlıdır. Bu yaklaşımda, tam istihdamın sağlanmasında mali işlemler etkili bir politika olarak düşünülmektedir. Çünkü, toplam talep düzeyi, devletin uygun harcama ve vergi politikaları ile ayarlanabilmektedir. Bu, bize, ekonominin yönlendirilmesinde mali işlemlerin üstünlük kazandığını, paranın geleneksel miktar kuramının geçici bir süre ekonomik önemini yitirdiğini göstermektedir.

Keynesyen ders kitaplarında dikkatler yalnızca mali işlemlerin toplam harcamalar üzerindeki doğrudan etkileri üzerine yoğunlaştırılmıştır. Toplam talebi oluşturan harcamalardan tüketim, cari gerçek kullanılabilir gelirle belirlenmiştir. Bu gelire, çoğu kez, mutlak gelir hipotezi adı verilmektedir. Tüketim eğilimini belirleyen etkenler kısa dönemde değişmeyeceği için, tüketim harcamalarının artması gelirin artmasına bağlıdır. Toplam talebi belirleyen diğer değişkenlerden otonom yatırımların, ihracatın ve devlet harcamalarının, gelirden bağımsız olduğu varsayılabilir(77). Bunlardan devlet harcamaları miktarının, siyasi kararlarla kontrol

(77) Bu basitleştirici varsayım gerçeği tam olarak yansıtmaz. Aslında uyarılmış yatırım ve gelire bağlı ithalat gibi değişkenler çarpan katsayısı değerini değiştirerek, kamu ekonomisi değişkenlerinin milli gelir üzerindeki etkisine tesir etmektedirler.

edilebilmesi mümkündür ve bu harcamalar mal ve hizmetlere yapılan doğrudan bir talep niteliğindedir. Vergiler de toplam talebi belirleyen ve siyasi kararlarla ayarlanabilen değişkenlerdir. Ancak, vergilerde yapılacak değişiklikler toplam talebi dolaylı bir biçimde etkiler. Vergi oranları, tüketim harcamalarının, işletme kârlarının, yatırım harcamalarının temel belirleyeni olan kullanılabilir geliri etkiler. Bütçe açık ve fazlaları ise, devlet harcamaları ve vergilerinin ekonomik faaliyet üzerindeki doğrudan, net etkilerinin bir ölçüsü olarak kullanılmaktadır.

Mali işlemler ile Keynes ekonomisi arasındaki ilişki oldukça açık bir biçimde ders kitaplarında grafik halinde gösterilmiştir. Milli gelirin ve dolayısıyla istihdamın, basit bir anlatımla, toplam talep eğrisinin, 45° doğrusu ile kesiştiği noktada belirlendiği gösterilmiş ve mali işlemler, arzulanan kesişme noktasını elde edebilmek için gerekli harcama ve vergi değişimleri ile sınırlandırılmıştır. Örneğin, ekonomide gerilemenin durdurulmasında, devlet harcamalarındaki değişme mali işlemlerin kullanabileceği bir yoldur. Varsayalım ki devlet harcamalarındaki artış herhangi bir ek vergi konulmaksızın meydana gelsin, Bu takdirde, devlet harcamaları sonucu milli gelirdeki artış devlet harcamaları çarpanı kadardır. Görüldüğü üzere burada, bütçe açığının nasıl finanse edileceği konusunda bir şey söylenmemiştir (yani yeni para yaratılarak mı, değil mi?). Daha sonra değinileceği üzere modern miktar kuramını savunanlara göre, açığın finansman biçimi, devlet harcamaları çoğaltanının boyutunun belirlenmesinde en önemli bir konu olmaktadır.

Devlet harcamalarında ve vergilerde, herhangi bir orandaki birlikte değişme ise, milli geliri aynı oranda değiştirecek-

tir(78). Bu nedenle, devlet harcamalarındaki artış tamamen vergilerle finanse edilse bile, genişletici olacaktır (ya da tersi). Diğer bir anlatımla, harcanabilir gelirdeki bir azalma, tüketicilerin tüketimlerinde, vergi miktarı kadar bir azalmaya neden olmayacaktır. Çünkü, tüketiciler tasarruflarının bir kısmını azaltacaklardır.

Buraya kadar olan kısımda henüz faiz oranlarının etkisi bilinmemektedir. Daha ileri düzeyde, mali işlemlerin ekonomik faaliyet üzerindeki, piyasa faiz oranındaki değişiklikler yoluyla meydana gelen, dolaylı etkisinden söz edilmektedir. Burada, para piyasasının da durumu göz önüne alınarak, harcama ve vergi değişiklikleri, LM eğrisi ile, aynı zamanda hem gelir düzeyini, hem de faiz oranını belirleyen IS fonksiyonundaki değişmeler olarak belirtilmektedir.

IS ve LM eğrileri ile belirlenen genel denge modelinde, örneğin, devlet harcamalarında bir artış yapıldığını varsayalım. Devlet harcamaları faiz oranlarından bağımsız olduğundan, bu artış, yatırım eğrisine eklenecek ve IS eğrisi sağa kayacaktır. Oluşan bütçe açığının tahvile finansmanı halinde, faiz oranlarında bir artış meydana gelecek, bu da yatırımlarda bir azalma ile sonuçlanacaktır(79). Böylece, faiz oranındaki yükselmelerin özel ya-

(78) Denk bütçe çarpan kuramı esas itibarıyla vergilerdeki eşit bir artışla finanse edilen bir harcama artışının ekonomik faaliyet üzerindeki etkisinin nötr olmayacağını ileri sürmektedir.

(79) Ayrıca, faiz oranındaki başlangıçtaki artışın devletin yaptığı satış nedeniyle tahvil fiyatlarını düşüreceği düşünülmelidir. Böylece, mevcut tahvil sahiplerinin net servetlerinde bir azalma olacak ve sonuçta tüketim harcamaları azalabilecektir(bkz.:G.K.SHAW, s.55).

tırım harcamalarını kısıtlaması nedeniyle, devlet harcamalarında-ki artış sonucunda, gelir üzerinde beklenen genişletici etki gerçekleşmeyecektir. Devlet harcamaları, parasal genişleme tarafından finanse edilmezse (halktan borçlanma yoluyla finanse ediliyorsa), o zaman, faiz oranlarının yükselmesine bağlı olarak özel harcamaların azaltılması sonucu, toplam harcamalarda az bir net artış meydana gelecektir. Daha sonra değinileceği üzere, monetaristlerce savunulan bu etkiye "engelleme etkisi" (crowding-out effect) ismi verilmektedir(80).

Devletin artan harcamaları tamamen ek vergilerle karşılandığı durumda, ek vergi gelirleri, harcamaların ekonomiye getirdiği canlılığı kısmen gidereceği için genişletici etki genellikle en az düzeyde olacaktır.

Devlet harcamalarındaki artışın tamamının parasal genişleme ile finansmanı halinde ise, toplam harcamalar üzerindeki genişletici etkinin en çok olacağını belirtmek gerekir. Çünkü, para arzındaki artış, genellikle, faiz oranının düşmesine ve sonuçta özel yatırımların artmasına neden olmaktadır. Cari faiz oranının düşüşü, devlet tahvillerinin değerini yükseltecek, böylece mevcut tahvil sahipleri meydana gelen bu servet etkisi ile muhtemelen tüketim harcamalarını arttıracaklardır. Aynı zamanda, gelir akımından

(80) Leonall C. ANDERSEN and Keith M. CARLSON, "A Monetarist Model for Economic Stabilization", Federal Reserve Bank of St. Louis Review, Volume 52, April, 1970, s.8 ; John Culbertson'da bu konuda, finansal bakımdan sınırlı bir ekonomide (örneğin, devlet harcamalarının finansmanı için parasal genişlemenin olmadığı) özel harcamalar ile rekabet halindeki borçlanma piyasasından finanse edilen devlet harcamalarının özel harcamaları eşit bir miktarda (veya mümkündür ki daha fazla) engelleyebileceğini ifade etmektedir (bkz.: John M. CULBERTSON, Macro economic Theory and Stabilization Policy, Mc Graw-Hill Inc., New York, 1968, s.463).

pay alanlar, parasal gelirlerinin arttığını görmekte ve dolayısıyla gelir etkisi ile tüketimlerini arttırmaktadırlar. Bu durumda, gelir etkileri ile, faiz oranının doğurduğu etkiler, birlikte(en azından başlangıçta) devlet harcamalarının artmasına yol açacaktır(81). Ancak, yukarıda sözü edilen durumların geçerliliği, yatırımların faiz esnekliği ve para talebi ile ilgili hipotezlere dayanmaktadır. Buna göre, ekonomik faaliyet üzerinde bütçe değişikliklerinin etkisi en azla, basit Keynesyen çoğaltan değeri arasında değişebilecektir. Bir uç olarak, yatırım talebinin faiz elastikiyetinin kısa dönemde çok küçük, hatta sıfır olduğunu ileri süreren ve fiskalist olarak isimlendirilen bir grup ekonomiste göre, fiyat düzeyi ekzojen olarak belirlenerek, yalnızca mali işlemler gerçek gayri safi milli hasıla düzeyini etkileyebilecektir(82). Çünkü, yapılan varsayıma göre, IS eğrisi dik olarak kabul edilmektedir. Böylece, parasal işlemlerdeki değişiklikler, LM eğrisini dik IS eğrisi boyunca hareket ettirmekte faiz oranı değişmekte, fakat, toplam gelir değişmemektedir. Bununla beraber, mali işlemlerdeki bir değişiklik, IS eğrisini, toplam geliri değiştirerek hareket ettirecektir. Ayrıca, diğer bir uç olarak, monetarist olarak bilinen bir grup ekonomist, para arzının ve talebinin faiz elastikiyetinin sıfır olduğunu kabul ederek ve toplam gerçek gelirin genel olarak gerçek emek-ücret piyasasında belirlendiğini öne sürerek, yalnızca, parasal işlemlerin parasal gayri safi milli hasıla düzeyini etkileyebileceğini ileri sürmektedirler. Ancak, yapılan deneysel tahminler sonucu, bu elastikiyetlerin sıfır olmadığı belirlenmiş ve bu durumun cari ekonomik koşullarda çok ilgili olmadığı ileri sürülmüştür. Buna göre, yatırım ve/veya tüketi-

(81) G.K.SHAW, s.54.

(82) BRANSON, s.281.

min faize karşı duyarlı olduğunu ve para talebinin gelir elastikiyetinin pozitif, faiz elastikiyetinin ise negatif olduğunu, bu nedenle LM eğrisinin yukarıya doğru eğimli olduğunu kabul eden Neo-Keynesyenlerin bu konudaki düşünceleri şöyle özetlenebilir(83). Eğer gerçek toplam gelir, arz tarafından belirlenmezse, o, ya mali işlemlerden veya diğer ekzojen değişkenlerden kaynaklanan IS eğrisindeki bir değişiklik, ya da, parasal işlemlerden veya diğer ekzojen değişkenlerden kaynaklanan LM eğrisindeki bir değişiklik tarafından değişebilir. Özellikle, nominal para arzındaki bir artış, kısmen toplam gelirdeki artış, kısmen fiyat düzeyindeki artış, kısmen de faiz oranındaki azalma sonucunda, paranın dolaşım hızındaki azalma ile emilmektedir. Toplam gelir arz tarafından belirlense bile, fiyat düzeyi ve parasal gelir nominal para arzı ile tam olarak ilişkili değildir. Onlar, aynı zamanda faiz oranına ve böylece mali işlemlere dayanmaktadırlar. Örneğin, genişletici bir mali işlem veya IS eğrisindeki herhangi bir yukarıya doğru olan bir hareket, faiz oranını ve herhangi bir nominal para arzını karşılayan fiyat düzeyini yükseltecektir.

2. Portföy (Portfolio) Yaklaşımı

Tobin tarafından ileri sürülen portföy yaklaşımı, mali işlemlerin, ekonomik faaliyet üzerinde, hem doğrudan hem de dolaylı olarak etkide bulunacağı düşüncesini savunmaktadır. Her iki etkide devlet harcamalarının nasıl finanse edileceği konusu ile ilgili-

(83) James TOBIN, "Friedman's Theoretical Framework", Journal of Political Economy, Volume 80, July/August, 1972, s.853-854.

dir(84). Eğer devlet harcamaları para otoriteleri tarafından ihraç edilen yeni para ile finanse ediliyorsa, o zaman, ilave harcamaların ekonomik faaliyet üzerindeki etkisi tam Keynezyen çarpan etkisi ile sonuçlanacaktır. Bununla beraber, devlet harcamalarının, halktan vergi veya borç alma ile finanse edilmesi durumunda ise, toplam harcamalar üzerinde daha az bir çarpan etkisi meydana gelecektir. Tobin, devlet harcamalarının ekonomik faaliyet üzerindeki bu doğrudan etkisinin geçici olduğunu savunmaktadır.

Tobin'e göre, mali işlemlerin ekonomik faaliyet üzerinde meydana getirdikleri dolaylı etki, devlet borçlarının finansmanı biçiminde sonuçlanmaktadır. Bu, para miktarındaki, kısa dönem borç miktarındaki ve uzun dönem borç miktarındaki göreceli değişimlerdir. Örneğin, devlet harcamalarındaki artış sonucu ekonomide meydana gelen genişletici bir işlem, uzun dönem borç miktarından kısa dönem borç miktarına veya kısa dönem borç miktarından, para miktarına doğru bir değişiklik meydana getirecektir. Ekonomi üzerinde meydana getirilmek istenen daraltıcı bir mali işlem sonucunda ise, bu değişiklik, ters yönde olacaktır. Bu yaklaşıma göre, mali işlemlerin ekonomik faaliyet düzeyini nasıl etkilediğini açıklayan aktarma mekanizması (transmission mechanism), finansal varlıkların piyasa faiz oranları ve onların yatırım harcamaları üzerindeki etkileri yoluyla gerçekleşmektedir.

3. Modern Miktar Kuramı (Monetarist) Yaklaşımı

Geleneksel miktar kuramı karşısında Keynes devriminin en

(84) ANDERSEN and JORDAN, "Monetary and Fiscal Actions: A Test of Their Relative Importance in Economic Stabilization", s.14.

önemli özelliklerinden birisinin, mali işlemlerin, karar organlarınca en büyük istikrar aracı olarak kabul edilmesi olduğunu ve bu işlemlerin, devlet harcamalarında ve vergi oranlarında, ekonomik faaliyet üzerinde doğrudan etkide bulunularak, tam istihdamı korumaya yönelik planlanmış değişiklikler olarak tanımlanabileceğini belirtmiştik.

Ancak, yakın zamanlarda, paranın miktar kuramının, Milton Friedman ve taraftarlarınca modern miktar kuramı(monetarizm) ismi altında yeniden ele alınması, parasal işlemlerin gücü konusunda beslenen inancın yenilenmesini ve engelleme etkisi konusundaki ilginin canlanmasını sağlamıştır. Monetaristlerin hem kuramsal hem deneysel çalışmaları, ana Keynesyen ilke olan devlet harcamalarının toplam talep düzeyini değiştirebileceği düşüncesi üzerinde kuşku- lar yaratmıştır. Modern miktar kuramcılarının, parasal işlemlerin ekonomik faaliyet üzerindeki doğrudan etkileri konusundaki düşün- celeri bundan önceki kısımda ele alındığından, biz, şimdi, mali işlemler ile olan ilgilerini incelemeye çalışacağız.

İlk olarak, Keynesyen analizin temeli olan tüketim fonksi- yonunun cari gerçek kullanılabilir gelirle (mutlak gelir hipotezi) belirlendiği ve oldukça istikrarlı olduğu savı, monetaristler ta- rafından eleştiriye uğramıştır. Friedman tarafından ileri sürülen sürekli gelir(permanent income) hipotezine(85) göre, tüketim, ge- lecekteki gelir tahminleri olarak belirlenen sürekli gelirin bir fonksiyonudur. Bu durumda, kısa dönemli istikrar amacı ile, kulla- nılabilir gelirden vergileme ile yapılan değişmelerin, toplam har-

(85) Bu kavram hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.:Michael K.EVANS, Macroeconomic Activity (Theory, Forecasting and Control), Harper and Row Publishers, New York, 1969, s.18.

camalar üzerinde küçük bir etkisi olacaktır. Çünkü, bu değişmelerin, tüketimin ayarlandığı gelecekteki gelir tahminleri üzerindeki etkisi oldukça önemsizdir. Eğer bu görüş benimsenirse, mali işlemlerin anti-konjonktürel olma niteliği kaybolacak, böylece mali işlemlerin alanı oldukça sınırlı kalacaktır. Ayrıca, Friedman ve Meiselman tarafından yapılan bir çalışmada, paranın dolaşım hızının, Keynesyen çoğaltandan daha istikrarlı olarak bulunduğu ifade edilmiştir(86).

Diğer taraftan, modern miktar kuramı taraftarları, mali işlemlerin ekonomik faaliyet üzerindeki etkisinin devlet harcamalarının finansman yöntemine dayandığını belirtmişler ve para arzının sabit olması halinde, devlet harcamaları çarpanının, yıl içindeki bir kaç dörder aylık dönem boyunca pozitif, fakat, uzun dönemde sıfır olacağına ait kanıtlar ileri sürmüşlerdir. Bu fikir, "engelleme" diye isimlendirilen etkinin doğruluğunu desteklemek için sık sık öne sürülmüştür. Parasal genişleme olmadığı zamanlar devlet harcamaları ya vergilerle veya halktan borç alınarak finanse edilir. Her iki halde de, kaynakların kullanılması, özel sektörden kamu sektörüne transfer edilmiştir. Bununla beraber, toplam harcamalar üzerindeki, faiz oranı ve refah değişikliklerinden sonuçlanan net etki belirsizdir. Yalnızca, bütçe açığının yeni para basımı ile finansmanı halinde, devlet harcamalarının toplam harcamalar üzerindeki etkisi genişletici olmaktadır(87).

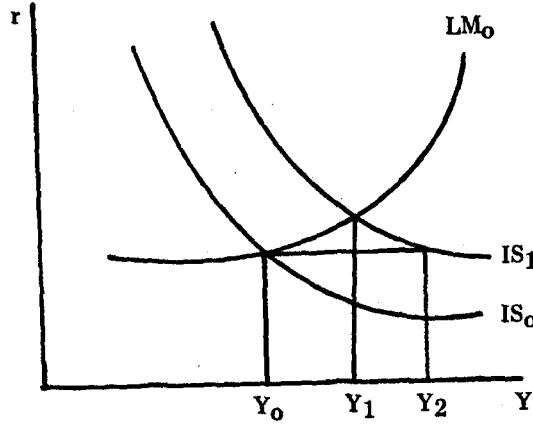
(86) FRIEDMAN and MEISELMAN, s.165-269.

(87) Mali işlemlerin finansman yönünü dikkate alan çalışmalar için bkz.:Carl F.CHRIST, "A Simple Macroeconomic Model with a Government Budget Restraint", Journal of Political Economy, Volume 76, January/February, 1968, s.53-67; Stephen J. TURNOVSKY, "Monetary Policy, Fiscal Policy and the Government Budget Constraint", Australian Economic Papers, Volume 14, December, 1975, s.197-215.

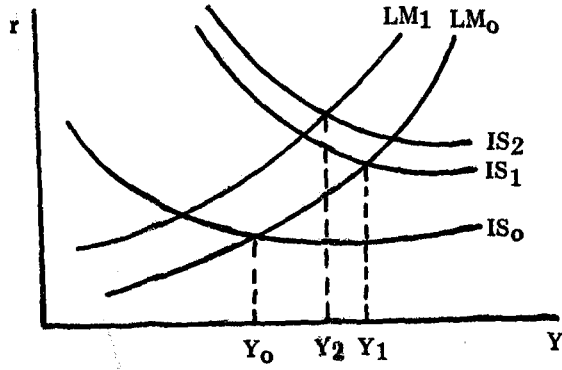
Şimdi, monetaristlerce savunulan "engelleme etkisi" üzerinde biraz durmak istiyoruz. Devletin bütçe açığı yeni para basımı ile finanse edilmediği zaman, bu harcamaları karşılamak için, mali piyasalarda özel sektör tahvilleri ile rekabet halinde olan devlet tahvili ihraç etmek gereği duyulmaktadır. Buna bağlı olarak, faiz oranları üzerinde yukarıya doğru olan bir baskı sonucu, faiz oranlarına duyarlı olan özel harcamalar azalacak ve bu mali yan etkiler, devlet harcamalarındaki orijinal artışın genişletici etkisini kısmen dengeleyecektir. Böylece, parasal bir ekonomide devlet harcamaları çarpanı, kesin olarak, saf Keynesyen çarpan formülünden daha az olacaktır. "Engelleme etkisinin" bu biçimi üzerinde kuramsal bir tartışma yoktur. Yalnızca, uygulamada, daha fazla bir para talebine ve devlet harcamalarının finansmanı için ihraç edilen tahvillere tepki olarak, faiz oranlarında ne kadar yükselme olacağı ve faiz oranlarındaki yükselmeye karşılık yatırımların ne kadar düşeceği hakkındaki tartışmalar sürmektedir.

Bir uç olarak, para talebi faiz elastikiyetinin sıfır olduğunu kabul eden bazı monetaristler, bu nedenle, LM eğrisinin dik olduğunu ileri sürmektedirler. Bu durumda, mali işlemlerdeki bir değişikliğin bileşimini değiştirse bile parasal toplam gelir düzeyini etkilemeyeceğini, bununla beraber, parasal işlemlerin dik LM eğrisini sağa doğru hareket ettirerek toplam gelir düzeyini değiştirebileceğini savunmaktadırlar. Bu varsayım karşısında çok miktarda deneysel kanıt olmasına karşın, monetaristler, halâ, mali işlemlerin güçsüz olduğu ve devletin tahvil ihraç etmesi ile finanse edilen devlet harcamaları için çarpanın yaklaşık olarak sıfır olduğu görüşünü benimsemektedirler. Bunun nedeni olarak ise, devlet açığının tahville finansmanı halinde, özel refahda meydana gelecek belirgin refah etkisi gösterilmektedir.

Şekil 1 ve 2, IS ve LM eğrileri yardımı ile bu durumu belirtmek için çizilmiştir(88). Şekil 1'deki IS_0 , LM_0 eğrileri, ekonominin başlangıç dengesini göstermektedir. Tahvil ihracı yoluyla finanse edilen devlet harcamalarındaki bir artış IS_0 eğrisini yukarıya doğru hareket ettirerek IS_1 durumuna getirmektedir. Bu durumda, toplam gelir Y_0 dan Y_1 e yükselmektedir. Gelirin, saf Keynesyen çarpan etkisini gösteren Y_2 noktasına yükselmemesi, yuka-

Şekil 1

Şekil 2

(88) Alan S. BLINDER and Robert M. SOLOW, "Does Fiscal Policy Matter?" Journal of Public Economics, Volume 2, November, 1973, s.321-323.

rıda sözü edilen "engelleme etkisi" nedeniyledir. Buraya kadar olan durum için bir tartışma sözkonusu değildir, ve eğer, belirgin bir refah etkisi yoksa, bu doğrudur. Bununla beraber, refah etkisi söz konusu ise Y_1 denge durumu olmamaktadır. Daha fazla refah, tahminen, verilen herhangi bir gelir akışının dışında, daha yüksek bir tüketim düzeyini gösterecek, böylece, IS eğrisi Şekil 2 de gösterildiği gibi daha ilerideki IS_2 eğrisine doğru hareket edecektir. Bu, alışılmış ek çarpanıdır. Ancak, ev ekonomileri refahının artışı, aynı zamanda, mali piyasayı etkileyecek ve tahminen, herhangi bir gelir düzeyinde ve faiz oranında, Şekil 2 de, LM eğrisinin LM_1 e doğru hareketi ile gösterilen, tahvil talebinin yükselmesi anlamında olacaktır.

Bu son iki yer değiştirmenin sonucu, denge üzerinde, genişletici veya daraltıcı olabilir. Engelleme etkisinin tam olduğunu savunanlara göre, sonucun, daraltıcı olması doğaldır. Bu görüşe göre, bütçe açığı olduğu ve bu tahville finanse edildiği sürece, özel refahda artış olacak ve milli gelir düzeyi üzerinde daraltıcı bir etki meydana gelecektir. Böylece, uzun dönemde devlet harcamaları çarpanı negatiftir. Friedman, son zamanlarda yayınladığı iki makalesine(89) yapılan eleştirilere(90) karşılık olarak, para talebinin faiz oranından bağımsız olduğu düşüncesine bağlı olarak

(89) Milton FRIEDMAN, "A Theoretical Framework for Monetary Analysis", Journal of Political Economy, Volume 78, March/April, 1970, s.193-238; Milton FRIEDMAN, "A Monetary Theory of Nominal Income", Journal of Political Economy, Volume 79, March/April, 1971, s.323-337.

(90) TOBIN, "Friedman's Theoretical Framework", s.852-863.

LM eğrisinin eğiminden söz etmektense, bu refah etkisinin, Keynesyen'lerden monetaristleri ayıran ana sorun olduğunu ifade etmiştir. Friedman, Şekil 1 deki mali işlemlerin başlangıç etkisi ile, Şekil 2 deki refah etkisini de içine alan değişimi karşılaştırmış ve sonraki etkinin, ilk etkiyi ortadan kaldıracağı konusunda bir şüphenin olmaması gerektiğini ileri sürmüştür(91).

Para basımı tarafından finanse edilen devlet harcamalarının, ekonomik faaliyet üzerindeki etkisinin genişletici olduğu, modern miktar kuramını savunan ekonomistler tarafından da kabul edilmektedir. Bu durumda, devlet harcamaları tahvil ihracı yerine para arzı tarafından finanse edilirse, Şekil 2 de LM_0 eğrisi sağa doğru hareket edecektir.

IV. TÜRKİYEDE MALİ İŞLEMLER

Türkiye ekonomisi, 1930'ların ilk yıllarından bu yana, karma ekonomi düzeni içinde işlemektedir. Karma ekonomi sistemi içinde özel sektör yanında, devletin de ekonomi içinde etkinliği söz konusudur. Fakat bu, bazen yol gösterici bazen de özendirici nitelikte olan bir faaliyettir. Bunun yanında günümüzün devleti, özellikle genel gelişme için gerekli olan ve genel genişlemeyi hızlandıran alt yapı yatırımlarını ve toplum refahını arttırmaya yönelen eğitim, sağlık gibi sosyal amaçlı yatırımları yerine getirme görevini de üstlenmiştir. Devletin üstlenmiş olduğu bu görevleri yerine getirebilmesi devlet harcamaları ile olanak kazanabilmektedir. Hukuk devletinde bu harcamaların yapılabilmesine ise, ancak, siyasi ve yasal nitelik taşıyan bütçeler izin vermektedir. Devlet harcamaları ve gelirlerinin yer aldığı bütçenin hazırlanması,

(91) BLINDER and SOLOW, s.323.

görüülmesi, kabulü ve onanması, bir çok ülkede olduğu gibi ülkemizde de yasal hükümlere bağlanmıştır(92).

Her ülkede olduğu gibi Türkiye'de de devlet harcamalarının Cumhuriyetten bu yana sürekli olarak arttığı bilinmektedir. Devletin ekonomideki görelî önemi hakkında bir fikir edinebilmek açısından, toplam devlet harcamalarının (İktisadi devlet teşekkülleri ve yerel yönetimler dışında) gayri safi milli hasılaya oranlanması sonucunda bulunan değer, 1950-1977 dönemi için ortalama % 19.1 dir. Bu oran yıldan yıla değişmeler göstermekte ise de, genelde, yükselme eğilimindedir. Örneğın, devlet harcamalarının gayri safi milli hasılaya oranı, 1950-1960 döneminde % 18.81 iken, 1960-1970 döneminde % 18.26 ya, 1970-1977 döneminde ise % 22.91 e yükselmiştir(93). Devlet harcamalarının kapsamına iktisadi devlet teşekkülleri ve yerel yönetim harcamaları alındığı zaman bu oranın artacağı kuşkusuzdur(94). Diğer taraftan, devlet gelirlerinin gayri

(92) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.:Bedii N.FEYZİOğLU, Nazari Tatbiki, Mukayeseli Bütçe, 2nci Baskı, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1967, s.132-135, 216-255; Özhan ULUATAM, Kamu Maliyesi, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No.413, Ankara, 1978, s.69-76.

(93) Bununla ilgili olarak, devlet harcamalarının gayri safi milli hasılaya oranlanmasında, transfer harcamalarının milli hasılaya katkı yapan harcamalar olarak görünmediklerinden devlet harcamaları toplamından çıkartılması gerektiğı ve Türkiye'de planlı dönem için bu şekilde hesaplanan oranın (%15), az gelişmiş ülkeler cari ve yatırım harcaması ortalaması olan %17.5 altında olduğu belirtilmiştir(bkz.:Ömer F.BATIREL, Kamu Maliyesi Teorisine Giriş, İ.İ.T.İ.A. Nihat Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları No.268, İstanbul, 1976, s.96).

(94) Bkz.:Halil NADAROğLU, "Türkiye'de Kamu Giderleri", Türkiye Ekonomisinin 50 Yılı Semineri, Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını No.4, İstanbul, 1973, s.232; ayrıca 1927-1967 döneminde yerel yönetimler dahil bu oran için bkz.:İzzettin ÖNDER, Türkiye'de Kamu Harcamalarının Seyri:1927-1967, İst.Üniv. Yayınlarından No.1925, İktisat Fakültesi No.330, İstanbul, 1974 s.65-70.

safi milli hasılaya oranı, ele alınan dönemde, ortalama % 17.9 olup, bu oran, 1950-1960 döneminde % 14.85, 1960-1970 döneminde % 17.63, 1970-1977 döneminde ise % 21.72 dir.

Devletin ekonomik faaliyet içindeki göreceli öneminin gittikçe artmasına karşın, gelişmekte olan ülkelerde, mali işlemlerin istihdam ve üretim hacminde ve genel fiyat düzeyinde meydana gelen kısa dönem dalgalanmaları gidermedeki etkinliğinin oldukça sınırlı olduğu belirtilmektedir. Çünkü, bu tür ülkelerde, Keynesyen kamu harcamaları çarpanının ekonomik faaliyet üzerinde genellikle, tarım sektöründeki tıkanıklıklar, sanayi sektörü alanının darlığı, ihracata ve ithalata bağıllık ve gelir bölüşümündeki dengesizlikler nedeni ile sınırlı bir etkiye sahip olduğu ifade edilmektedir(95). Ayrıca, devlet harcamaları nedeniyle artan satın alma gücünün büyük bir bölümünün bir taraftan esnek olmayan yurtiçi arzı nedeniyle yüksek fiyatlara dönüşeceği, diğer taraftan artan ithalat talebi nedeniyle yurt dışına kayacağı belirtilmektedir(96).

Türkiye'de devlet harcamaları ve gelirleri bu amaçla incelendiğinde var olan sistemin yeterli olmadığı söylenebilir(97).

-
- (95) Salih ŞANVER, Mali Politika ve Az Gelişmiş Ülkeler, İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını No.41-98, İstanbul 1968, s.115-121.
- (96) Walter W.HELLER, "Az Gelişmiş Ülkelerde Maliye Politikası", Az Gelişmiş Ülkeler Kamu Maliyesinde Seçme Yazılar, (Ömer F.BATIREL), İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını No.505, İstanbul, 1978, s.158.
- (97) GÖRGÜN, s.104; Bu konuda, Demir Aslan, Bent Hansen ve Wayne W. Snyder'in çalışmalarına dayanarak yaptığı bir çalışmada, Türkiye'de, 1966-1971 döneminde, ekonomik stabilizasyon üzerinde mali işlemlerin net etkisinin pozitif olduğunu belirtmektedir (bkz.:Demir ASLAN, "Bütçe Değişmelerinin Stabilizasyon Etkisinin Ölçülmesi", Prof.Dr.Haydar Furgaç'a Armağan, İst.Üniv. Ya-

Çünkü, uygulamada, toplam talepte kısa dönem ayarlamalar yapmak amacı ile alınan vergi önlemlerine rastlanmamaktadır. Türk vergi sisteminin yapısında bu tür ayarlamalar yapmaya olanak vermemektedir. Diğer taraftan, harcamalar yönünden de sistem pek esnek değildir(98). Çünkü çok büyük bir kısmını maaş ve ücretlerin oluşturduğu cari harcamalarda kısıntıya gidebilmek bugünkü ortamda hemen hemen olanaksızdır. Yatırım harcamalarında kısıntı yapılması ise, uzun dönemli büyüme ereği ile gelişmektedir. Yıl içinde aşırı harcamaları önlemede izlenen bugünkü yaklaşım, her yıl bütçe yasalarına konan hükümlerle, harcamalarda gelirlere paralel olarak ayarlamalar yapılabilmesi amacıyla devlet harcamaya ve gelirlerini gözden geçirmek ve bütçe ödeneklerinin bir kısmını bloke etmektir. Bu yöntem de ekonomideki dalgalanmalar karşısında el yordamı ile sorunları çözme çabasından öteye gidememektedir.

Bu ve bundan önceki bölümde, Türkiye'de parasal ve mali işlemler ayrı ayrı ve genel olarak incelenmeye çalışılmıştır. Bundan sonraki bölümde ise, seçeceğimiz bir model yardımıyla, ülkemizde mali ve parasal işlemlerin ekonomik faaliyet üzerindeki görece önemleri, parasal ve mali işlemler için geçerli olabilecek ölçüler kullanılarak, test edilmeğe çalışılacaktır.

yınlarından: 1966, İktisat Fakültesi:339, İstanbul, 1974, s.85-98); Erdinç Üzselçuk ise bir çalışmada, bu etkiyi ülkemizde 1962-1969 dönemini esas alarak hesaplanmış ve sonuçta, kamu kesiminin etkisinin istikrarı bozucu yönde olduğunu, ancak, buna kamu iktisadi teşebbüsleri yatırımları eklendiğinde, toplam etkinin az da olsa istikrarı sağlayıcı yönde olduğunu belirtmiştir(bkz.:Erdinç ÜZSELÇUK, "Planlı Dönemde Maliye Politikasının Etkileri", Maliye Dergisi, Sayı.3, Mayıs-Haziran, 1973, s.48-51).

(98) AYDINOĞLU, s.147.

DÖRDÜNCÜ KONU

MALİ VE PARASAL İŞLEMLERİN EKONOMİK FAALİYET ÜZERİNDEKİ
GÖRELİ ÖNEMLERİNİ ORTAYA KOYMAĞA ÇALIŞAN
EKONOMETRİK MODELLER VE TÜRKİYE UYGULAMASI

MALİ VE PARASAL İŞLEMLERİN EKONOMİK FAALİYET ÜZERİNDEKİ
GÖRELİ ÖNEMLERİNİ ORTAYA KOYMAĞA ÇALIŞAN
EKONOMETRİK MODELLER VE TÜRKİYE UYGULAMASI

I. MALİ VE PARASAL İŞLEMLERİN EKONOMİK FAALİYET ÜZERİNDEKİ
GÖRELİ ÖNEMLERİNİ ORTAYA KOYMAĞA ÇALIŞAN EKONOMETRİK
MODELLER

Ekonomik faaliyet üzerinde mali ve parasal işlemlerin gö-
reli etkileri ile doğrudan ilişkili olan iki temel model vardır.
Bu modeller Neo-Keynesyen "yapısal model" ve Monetarist "St.Louis
modeli" dir. Bu konu ile ilgili Neo-keynesyen model, The Federal
Reserve - MIT ekonometrik modelidir (FRB - MIT) (99). Yapısal mo-
delde ekonomi, her bir sektör içindeki temel ilişkilerin çok sa-
yıda denklemler halinde ifade edildiği çeşitli sektörlere ayrıl-
mıştır. Sektörler arası ilişkiler ise denklemlerde açık olarak
tanımlanmaktadır. St.Louis modeli ise daha basit ve daha doğrudan
bir model kullanmaktadır(100). Bu modelde, ekonomik ilişkiler tek
bir denklem halinde belirtilmektedir.

-
- (99) FRB-MIT, Washington'daki Federal Reserve Board ve Cambridge'
deki Massachusetts Institute of Technology'nin baş harfleridir.
(100) Örneğin, bkz.:Karl BRUNNER, "The Role of Money and Monetary
Policy", Federal Reserve Bank of St.Louis Review, Volume 50,
July, 1968, s.9-24; David FAND, "A Monetarist Model of the
Process", The Journal of Finance, Volume XXV, May, 1970,
s.275-290.

Bu kısımda önce FRB -MIT modelinin dikkati çeken kuramsal özellikleri ve bu modelle ilgili deneysel kanıtlar kısaca incelenecek, daha sonra St.Louis modelinin ekonometrik geniyöntemi (prosedürü) üzerinde ayrıntılı olarak durularak, bununla ilgili deneysel çalışmalar belirtilecek ve modelin ayrıntılı bir değerlendirilmesi yapılacaktır.

1. FRB - MIT Modeli

1967 yılında FRB-MIT ekonometrik modeli formüle edildiği zaman ABD'nde ekonometrik modellerin sayıca çok az olduğu görülmektedir(101). Daha önceki modellerin bazıları hem parasal işlemleri ihmal etmişler, hem de parasal işlemlerin etkilerini olduğundan daha az görmüşlerdir. Yapısal model, mali sektöre daha ağırlık vererek, onu yeniden bütünüyle planlamak için uğraşmıştır. Bu modelin içinde mali sektörün yeniden yer alması, kısmen Fisher'in ileri sürdüğü temele veya daha özel olarak, mübadele denkleminin Cambridge Okulu tarafından yeniden formülasyonuna dayanmaktadır (102).

(101) Frank De LEEUW and Edward M.GRAMLICH, "The Federal Reserve-MIT Econometric Model", Federal Reserve Bulletin, Volume 54, January, 1968, s.11.

(102) PARK, "Some Current Issues on the Transmission Process of Monetary Policy", s.16. Bu konudaki kuramsal düşünceler önce Rasche ve Shapiro tarafından öne sürülmüştür. Fakat daha sonra Modigliani, Rasche ve Cooper bu konuya açıklık getirmişlerdir (bkz.:Robert H.RASCHE and Harold T.SHAFIRO, "The F.R.B.-M.I.T. Econometric Model:Its Special Features", The American Economic Review, Volume LVIII, May, 1968, s.123-149; Franco MODIGLIANI, Robert RASCHE and J.Philip COOPER, "Central Bank Policy, the Money Supply, and the Short-Term Rate of Interest", Journal of Money, Credit and Banking, Volume 2, May, 1970, s.166-218).

A. Modelin Kuramsal Yapısı

FRB-MIT ekonometrik modelinde, $k = \frac{1}{v}$, işlemlerin maliyetine (transactions costs) bağlı olarak kısa dönemli varlıkların faiz oranları ile ilgilidir. İşlemlerin maliyetinde önemli bir değişiklik olmadığı varsayıldığında, para talebi aşağıdaki biçimde formüle edilmektedir(103):

$$M^d = k (i) Y$$

Denklemden:

i = Kısa dönemli varlıkların faiz oranlarını,

Y = Parasal gayri safi milli hasılayı,

M = Dar anlamda tanımlanmış para miktarını, göstermektedir.

Bu kuramsal çatı içinde, para miktarında bir değişiklik, kısa dönem faiz oranları üzerinde hızlı ve doğrudan bir etkiye sahip olacaktır. Kısa dönem faiz oranlarındaki bu değişiklik (faiz oranlarındaki değişiklikler, para arzındaki değişikliklerle ters yönde hareket edecektir), hem ev ekonomilerinin, hem de firmaların, varlık bilançolarını dengeden uzaklaştıracak ve refah etkisi yoluyla firmalar yatırımlarını, ev ekonomileri tüketimlerini değiştireceklerdir. Bununla beraber, tüketim ve yatırımdaki değişiklikler, uzun dönem faiz oranlarındaki değişiklikler yoluyla sağlana-

(103) RASCHE and SHAPIRO, s.137.

caktır(104). Bu nedenle, para miktarı ve toplam talep arasındaki bağlantı, para miktarından kısa dönem faiz oranlarına, uzun dönem faiz oranlarına, tüketim ve yatırıma ve buradan toplam talebe doğru olmaktadır(105). Ancak bu mekanizma önemli bir zamanı gerektirmektedir. Çünkü, izlenen parasal işlemlerdeki ve uzun dönem faiz oranlarındaki değişiklikler zaman almaktadır. Aynı zamanda, uzun dönem faiz oranlarındaki değişikliklerin toplam talebin çeşitli öğelerini etkilemesi için daha fazla bir zamana gerek vardır(106).

B. Modelin Sonuçları

Model, bir çok eşzamanlı, davranış ve özdeşlik denklemlerini içermekte ve aylık, çeyrek ve yıllık veriler kullanılabilen simülasyon tekniği üzerine kurulmaktadır. Modelden elde edilen çözümlerin denklem koşulları altında makul olduğu kabul edilmekte ve örneğin, parasal işlemlerin etkilerini analiz etmek için, parasal ölçüler verilen bir miktar kadar değiştirilmektedir. Bu değişiklik tüm sistemi kuvvetle etkilemekte ve bu değişiklik sonucunda ereklerde yeni değerler ortaya çıkmaktadır. Örneğin, erek, gayri safi milli hasıladaki değişiklikler ise, o zaman, gayri safi milli hasıladaki değişiklikler gözlenmektedir.

(104) Zira, portföy ikamesi süreci yoluyla kısa dönem faiz oranlarındaki değişiklikler, sırasıyla, uzun dönem faiz oranlarını, hisse senetleri verimlerini ve mümkündür ki reel varlıklar üzerindeki iç kârlılık oranlarını etkileyecektir(bkz.:PARK, "Some Current Issues on the Transmission Process of Monetary Policy", s.16).

(105) Warren L.SMITH, "A Neo-Keynesyen View of Monetary Policy", Monetary Economics, Readings on Current Issues, (ed.William E. GIBSON and George G.KAUFMAN), Mc Graw-Hill Book Company, New York, 1971, s.62-65.

(106) RASCHE and SHAPIRO, s.146.

De Leeuw ve Gramlich tarafından bu modelin uygulanması sonucunda elde edilen bulgular, parasal işlemlerin önemli olduğunu, fakat, etkilerinin mali işlemler kadar büyük olmadığını göstermiştir(107). Ayrıca, parasal işlemlerin tüm etkisinin ise, mali işlemlerden daha kısa bir zaman dönemini gerektirdiği savunulmuştur. Model içinde bazı küçük ayarlamalar yapılmak yoluyla, yukarıdaki- ne benzer sonuçlar, çeşitli yıllarda Ando ve Modigliani; Modigliani, Rasche ve Cooper; Hansen tarafından da elde edilmiştir(108).

C. Modelin Eleştirisi

FRB-MIT modeline ve genel olarak yapısal modellere yöneltilen bir eleştiriye göre, bu modeller belirgin olarak bir kurama dayanmadığından, birimler veya karar vericiler sınırlamalara bağlı olarak optimizasyonu sağlayamamaktadır(109). Modele göre, birimlerin veya politik karar vericilerin, politikaların biçimlendirildiği zamanın koşullarını yansıtan kararları benimsemedikleri kabul edilmektedir. Ayrıca, FRB-MIT modelini de kapsayan yapısal modellerin bir çoğu, piyasa değişimlerinin yapısı hakkında belli

-
- (107) Frank De LEEUW and Edward M.GRAMLICH, "The Channels of Monetary Policy", Monetary Economics, Readings on Current Issues, (ed. William E.GIBSON and George G.KAUFMAN), Mc Graw-Hill Book Company, New York, 1971, s.159-167.
- (108) Albert ANDO and Franco MODIGLIANI, "Econometric Analysis of Stabilization Policies", The American Economic Review, Volume LIX, May, 1969, s.296-314; MODIGLIANI, RASCHE and COOPER, s. 166-218; Bent HANSEN, "On the Effects of Fiscal and Monetary Policy: A Taxonomic Discussion", The American Economic Review, Volume LXIII, September, 1973, s.546-571.
- (109) Thomas MUENCH and Neil WALLACE, "On Stabilization Policy: Goals and Models", The American Economic Review, Volume LXIV, May, 1974, s.331.

davranışsal ilişkileri ve varsayımları içermektedir. sal model piyasa sisteminin karmaşıklığını tanımlamağa çalışmaktadır. Fakat, kuramsal çatı optimizasyona dayanmadığından, elde edilen katsayıların bazılarını yorumlamak zor olmaktadır.

2. St.Louis Modeli

St.Louis Reserve Bankası'ndan Leonall C.Andersen ve Jerry L.Jordan, 1968 yılında yayınladıkları bir makalede, parasal işlemlerin parasal gayri safi milli hasıla üzerindeki etkilerinin, mali işlemler ile karşılaştırıldığında, daha büyük, daha önceden tahmin edilebilir ve daha hızlı olduğunu öne sürmüşlerdir(110). Onların ileri sürdükleri bu düşüncenin kuvvetli bir kuramsal anlatımı yoktur. Ancak kullanıldıkları deneysel teknikler yenidir.

A. Modelin Kuramsal Yapısı

Andersen ve Jordan, çalışmalarında temel olarak aşağıdaki basit denklemi kullanmaktadırlar.

$$GSMH = a_0 + b_1 M + b_2 G + U_i$$

Denklemdede:

GSMH = Parasal gayri safi milli hasılayı,

M = Parasal işlemleri,

G = Mali işlemleri,

göstermektedir. M, dar veya geniş olarak tanımlanabilen para arzı,

(110) ANDERSEN and JORDAN, "Monetary and Fiscal Actions: A Test of Their Relative Importance in Economic Stabilization", s.11-23.

para bazı, ticari banka kredileri veya özel vadesiz mevduat gibi değişkenlerden biri olarak yorumlanmaktadır. Diğer taraftan G, tam istihdam harcamaları, tam istihdam gelirleri, tam istihdam bütçe fazlası, milli gelir hesapları harcamaları, milli gelir hesapları gelirleri, vergi gelirlerindeki otonom değişiklikler gibi değişkenlerden herhangi biri olarak alınmaktadır(111).

Andersen ve Jordan, buna göre, aşığıdaki ilişkileri varsaymaktadırlar.

$$\frac{\partial \text{GSMH}}{\partial M} > 0$$

$$\frac{\partial \text{GSMH}}{\partial E} > 0$$

$$\frac{\partial \text{GSMH}}{\partial R} < 0$$

$$\frac{\partial \text{GSMH}}{\partial (R-E)} \approx 0$$

Yukarıdaki ilk ilişkide, M için hangi değişken kullanılırsa kullanılsın, sonucun pozitif olması beklenir. E, devlet harcamalarını, R, devlet gelirlerini göstermektedir. Eğer, (R-E) negatif ise, sonucun pozitif ve eğer, (R-E) pozitif ise, sonucun negatif olması beklenir. Andersen ve Jordan, çalışmalarında, parasal işlemleri temsil eden ölçüler olarak para arzını ve para bazını kullanmışlardır. Fakat, onlar, parasal işlemleri temsil eden ölçüler olarak hangi değişken kullanılırsa kullanılsın aynı sonuçların elde edileceğini öne sürmektedirler. Bu çalışmada, mali işlemleri tem-

(111) ANDERSEN and JORDAN, "Monetary and Fiscal Actions: A Test of Their Relative Importance in Economic Stabilization", s.13.

sil eden bir ölçü olarak, tam istihdam bütçe fazlası kullanılmıştır.

Modelde izlenen deneysel genyöntem şöyle özetlenebilir. Çalışmada, 1952 yılının birinci çeyreğinden 1968 yılının ikinci çeyreğine kadar olan dönemi kapsayan üç aylık (çeyrek) veriler kullanılmış ve para arzındaki ve mali işlemlerin çeşitli ölçülerindeki çeyrekten çeyreğe değişiklikler ile gayri safi milli hasıladaki çeyrekten çeyreğe değişiklikler arasında regresyon analizi uygulanmıştır. Tüm değişkenlerdeki değişiklikler, birinci farklar ve merkezi farklar olarak isimlendirilen iki yöntemle hesaplanmıştır (112). Regresyondaki gecikmelerin yapısı ise Almon gecikme tekniği (113) kullanılarak tahmin edilmiştir.

B. Modelin Sonuçları

Andersen ve Jordan, yukarıda kısaca belirtilen deneysel yönteme göre, ileri sürdükleri üç hipotezi test etmişlerdir.

-
- (112) Geleneksel birinci farklar, t dönemi değişkeninin değerinden $t-1$ dönemi değişkeninin değeri çıkarılarak hesaplanmaktadır. Merkezi fark olarak isimlendirilen yöntem ise bir ortalama genyöntemidir. Bu durumda $(t+1)-(t-1)/2$ kullanılmaktadır. Bu yöntemin verilen bir zaman noktasında, değişikliklerin daha iyi bir tahminini verdiği ileri sürülmektedir. Bu konuda bkz.: John KRAKEN and Robert M. SOLOW, "Lags in Monetary Policy", Stabilization Policies, Commission on Money and Credit, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1963, s.18.
- (113) Almon gecikme tekniği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: J. JOHNSTON, Econometric Methods, Second Edition, Mc Graw-Hill, New York, 1972, s.292-298.

Hipotez I de, mali işlemlerin gayri safi milli hasıla üzerinde parasal işlemlerden daha büyük bir etkiye sahip olacağı ileri sürülmektedir. Etkilerin, büyüklük ve yönünü saptamak için değişkenlerin beta katsayılarının büyüklüklerine ve işaretlerine bakılmaktadır(114). Bu durumda, mali işlemler ile ilgili değişkenlerin katsayılarının, parasal işlemler ile ilgili katsayılardan daha büyük olması beklenmektedir. Elde edilen sonuçlar Hipotez I'i doğrulamaktadır. Çünkü, parasal işlemler ile ilgili değişkenler daha büyük ve uygun işaretli katsayılara sahiptir. Mali işlemler ile ilgili değişkenlerin katsayıları ise daha küçüktür ve üç çeyrek yıldan sonra işaretleri negatif ve istatistiksel olarak anlamlı değildir. Andersen ve Jordan, bu sonucu, "engelleme etkisi" yolu ile yorumlamışlardır. Daha önce de belirtildiği gibi bu etki, devlet harcamalarının parasal genişleme ile finanse edilmediği ve harcamaların, özel harcamalar ile rekabet halinde olan borçlanma piyasasından finanse edildiği bir ekonomide, özel harcamaların finanse edileceği bir değer piyasadaki çekileceği biçimindedir.

Hipotez II de, mali işlemlerin gayri safi milli hasıla üzerinde parasal işlemlerden daha önceden tahmin edilebilir bir etkiye sahip olacağı ileri sürülmektedir. Önceden tahmin edilebilirliği ölçmek için her bir değişkenin katsayısı ile ilgili "t" değerine bakılmalıdır. Daha büyük bir "t" değeri ilgili değişkenin daha önce-

(114) Bu hipotezi test etmek için değişkenlerin regresyon katsayılarının büyüklükleri kullanılamaz. Çünkü değişkenler farklı zaman boyutlarına sahiptir ve stok ve akımların bir karışımıdır. Bu güçlükler, beta katsayıları kullanılarak önlenebilir. Beta katsayılarının büyüklüğü, bu nedenle, test edilen dönemde, gayri safi milli hasıladaki değişmelere her bir değişkenin görece katkısının bir ölçüsü olarak doğrudan karşılaştırılabilir(bkz.:ANDERSEN and JORDAN, "Monetary and Fiscal Actions: A Test of Their Relative Importance in Economic Stabilization", s.19).

den tahmin edilebilir olduğunu göstermektedir. Çalışmada, mali işlemler ile ilgili değişkenlerin "t" değerleri gözlemlendiğinde, parasal işlemler ile ilgili değişkenlerin "t" değerlerinden daha küçük olduğu bulunmuştur. Elde edilen sonuçlar, bu nedenle, Hipotez II yi doğrulamamaktadır.

Hipotez III de, mali işlemlerin gayri safi milli hasıla üzerinde parasal işlemlerden daha hızlı bir etkiye sahip olacağı ileri sürülmektedir. Bu hipotez regresyondaki gecikme yapılarının nitelikleri incelenerek test edilmiştir. Elde edilen sonuçlarda, parasal işlemler ile ilgili değişkenlerdeki bir değişikliğin, dört çeyrek dönemin herbirinde, mali işlemler ile ilgili değişkenlerdeki bir değişiklikten daha büyük ve hemen hemen eşit bir tepkiye yol açtığı gözlenmiştir. Elde edilen sonuçlar, bu nedenle, Hipotez III ü doğrulamamaktadır.

Andersen ve Jordan'ın elde ettiği bu sonuçlara, daha sonra aynı modeli uygulayarak başkaları tarafından da ulaşılmıştır.

1969 yılında, Michael W.Keran, ABD'nde bu modeli 1919-1969 dönemi için uygulamıştır. Tüm dönem beş alt döneme ayrılmış ve hem tüm dönem için, hem de her bir alt dönem için (1939-1946 savaş yılları dışında) Andersen ve Jordan tarafından elde edilen sonuçlar doğrulanmıştır. Diğer bir deyişle, para arzındaki değişiklikler, sürekli olarak, ekonomik faaliyetlerdeki değişiklikler üzerinde, devlet harcamalarındaki değişikliklerden daha büyük, daha önceden tahmin edilebilir ve daha hızlı etkiler oluşturmuştur(115).

(115) Michael W.KERAN, "Monetary and Fiscal Influences on Economic Activity-The Historical Evidence", Federal Reserve Bank of St.Louis Review, Volume 51, November, 1969, s.5-24.

Keran(116), 1970 yılında, modeli Kanada, Almanya, Japonya, Hollanda, Belçika, Fransa, İtalya ve İngiltere gibi gelişmiş ülkelere uygulamıştır. 1971 yılında, model üzerinde tekrar duran Silber, parasal işlemler ile ilgili değişken olarak, onun para arzından daha ekzojen bir değişken olduğunu ileri sürerek para bazındaki değişiklikleri kullanmıştır(117). Andersen(118) ve Carlson(119) ise çeyrek veriler yerine aylık veriler kullanarak modeli denemişlerdir. Bütün bu çalışmalarda Andersen ve Jordan'ın bulduğu sonuçlar elde edilmiştir. Harper ve Fry(120), ekonomik faaliyet üzerinde mali ve parasal işlemlerin etkilerini tahmin etmek amacıyla hazırladıkları bir makalede, daha önce elde edilen sonuçlarda olduğu gibi, para arzındaki değişikliklere karşı ekonomik faaliyetin tepkisinin, mali işlemlere oranla daha büyük ve daha hızlı olduğunu göstermişlerdir. Ancak, bu çalışmada, daha önce elde edilen bazı sonuçların tersine, her bir mali değişkenin ekonomik faaliyet üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkileri olduğu da belirtilmiştir.

-
- (116) Michael W.KERAN, "Monetary and Fiscal Influences on Economic Activity: The Foreign Experience", Federal Reserve Bank of St.Louis Review, Volume 52, February, 1970, p.16-28.
- (117) William L.SILBER, "The St.Louis Equations: Democratic and Republican Versions and Other Experiments", The Review of Economics and Statistics, Volume LIII, November, 1971, s.362-367.
- (118) Leonall C.ANDERSEN, "A Comparison of Stabilization Policies: 1966-67 and 1969-70", Journal of Money, Credit and Banking, Volume 5, February, 1973, s.20-38.
- (119) Keith M.CARLSON, "The St.Louis Equation and Monthly Data", Federal Reserve Bank of St.Louis Review, Volume 57, January, 1975, s.14-17.
- (120) Charles P.HARPER and Clifford L.FRY, "Consistent Empirical Results With Almon's Method: Implications for the Monetary Versus Fiscal Policy Debate", The Journal of Finance, Volume, XXXIII, March, 1978, s.187-197.

C. Modelin Eleştirisi

Bu modele karşı yöneltilen eleştiriler, yapısal model karşısında tek bir denklem kullanımının uygun olup olmayacağına ve denklemlerde kullanılan parasal ve mali değişkenlerin ekzojenliğine dayanmaktadır.

Tek denklem yöntemini kullanma geleneği, Friedman'ın çalışmaları ve özellikle 1963 yılında Meiselman ile yaptıkları ortak bir çalışma ile artmıştır(121). Friedman ve Meiselman'ın kişi başına düşen reel para miktarı ile kişi başına düşen reel gayri safi milli hasıla arasında ilişki kuran temel denklemi karşısında, Ando ve Modigliani, para arzından parasal gelire doğru olan nedensellik bağının çok karmaşık ve bazen dolambaçlı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Onlar, bu nedenle, para arzından gelir tüketim düzeyine doğru olan mekanizmanın sıklığı ve kuvvetliliğinin abartılarak, aralarındaki yüksek korelasyonun kısmen yüzeysel olacağı hakkında kuşklar doğabileceğini belirtmişlerdir(122). Tek denklem yöntemini kullanan ekonomistler ise, aynı savı, bu yöntemi haklı çıkarmak için kullanmışlardır. Onlara göre, bir ekonomi birbirleri ile ilişkili ve birbirleri ile bağımlı birçok piyasalardan oluştuğundan son derece karmaşıktır. Bu nedenle, ekonomik faaliyet üzerinde parasal ve mali etkiler yoluyla, ortaya çıkan pek çok karmaşık yolların özel ve ayrıntılı ölçümüne girişmek son derece rizikoludur(123).

(121) FRIEDMAN, and MEISELMAN, s.217-222.

(122) Albert ANDO ve Franco MODIGLIANI, "The Relative Stability of Monetary Velocity and Improvement Multiplier", The American Economic Review, Volume IV, September, 1965, s.694-696.

(123) KERAN, "Monetary and Fiscal Influences on Economic Activity-The Historical Evidence", s.8.

Tek denklem modelinin neye dayanarak kullanılıp kullanılmayacağıının belirlenmesinde, yapısal bir biçim olmadıkça onun bir politika aracı olarak işlevini yitireceği, olsa olsa, bir önceden haber verici olarak hizmet edeceği savunulmuştur. Leser, basit bir modeli, onun temel işlevinin tahmin olması koşulu ile benimsenmiştir. Ona göre, eğer modeli kuranların amacı, ekonomik ilişkilerden, ekonomik değişkenlerin büyük bir kısmına önceden haber vermeden ileri geliyorsa, bu gereksinme karşılanabilmektedir(124).

İstatistiksel bir analiz olarak tek denklem yöntemine yöneltilen diğer bir eleştiri de, bu yöntemin bir toplanma(aggregation) sorununa sahip olduğudur. De Leeuw ve Kalchbrenner'e göre, böyle modellerde, birçok ekzojen değişken dışarıda bırakılırken, diğerleri, meydana getirdikleri etkilerde benzeyiş olmamasına karşın, bir eşitlik içinde bir araya getirilmektedir(125). Toplanma sorunu, ekzojen değişkenlerin hatalı seçimi tarafından daha da arttırılabilmektedir. Ekzojen olarak kabul edilen değişkenlerce endojen öğelerde kapsanırsa, o zaman, ekonomik faaliyet ile yakın bir istatistiksel ilgi, mali ve parasal işlemlerin etkilerinin büyüklüğü hakkında herhangi bir kanıt sağlamamaktadır. Bu, tek denklem yaklaşımı karşısında ileri sürülen, ve "karşıt nedensellik ilişkisi" olarak isimlendirilen durumdur(126).

Şimdi, tek denklem modeli karşısında ileri sürülen değiş-

-
- (124) C.E.V.LESER, "The Role of Macroeconomic Models in Short-Term Forecasting", *Econometrica*, Volume 34, October, 1966, s.862.
- (125) Frank De LEEUW and John KALCHBRENNER, "Monetary and Fiscal Actions:A Test of Their Relative Importance in Economic Stabilization-Comment", *The Federal Reserve Bank of St.Louis Review*, Volume 51, April, 1969, s.7-8.
- (126) KERAN, "Monetary and Fiscal Influences on Economic Activity-The Historical Evidence", s.8.

kenlerin ekzojenliği sorunu, St.Louis modelinde kullanılan politika değişkenlerinin bu açıdan değerlendirilmesi yoluyla incelenecektir. Modelde, parasal işlemlerin bir ölçüsü olarak, bu değişkenlerin ekzojen olduğu varsayımı altında, para arzı ve para bazı kullanılmıştır. Değişkenlerin ekzojen olma koşulu, hem kuramsal, hem de istatistiksel düzeyde gerekli olmaktadır. Para arzının mı yoksa para bazının mı daha ekzojen olduğu sorunu henüz çözülmemiştir. Bazı ekonomistler(127), para bazının istatistiksel olarak daha ekzojen olduğunu ileri sürerler. Para arzının kuramsal ve istatistiksel olarak endojen öğeleri kapsadığı gerçeği ise, Friedman tarafından da kabul edilmiştir. Bununla beraber Friedman, bu durumun analizi etkilediğine inanmamakta ve para miktarındaki değişikliklerin geliri etkilediğini söylemekte, gelirdeki değişikliklerin para miktarını etkilediğini söylemek arasında bir tutarsızlık olmayacağını, her ikisinin de aynı anda doğru olabileceğini ve aynı anda doğru olduğunu savunmaktadır(128).

Modelde, mali işlemlerin ölçüsü olarak iki değişken ileri sürülmüştür ve her ikisinin de benzer sonuçlar vereceği belirtilmiştir. Bu değişkenler, tam istihdam bütçe fazlası ve milli gelir hesaplarında gösterilen gerçek harcamalar ve gelirlerdir. Ancak, sonuçlar, daha az ekzojen olan milli gelir hesaplarındaki harcamalar ve gelirler yerine, tam istihdam bütçe fazlası kullanılarak elde edilmiştir. Kullanılan tam istihdam bütçe fazlası değişkeni, herkes tarafından kabul edilmiştir(129). Ancak, Corrigan, daha önce de belirtildiği üzere, tam istihdam bütçe fazlasının kullanımını iki nedenden eleştirmiştir. Birincisi, bu kavramın hesaplanış güç-

(127) Örneğin, bkz.: MEITZER, s.16-24.

(128) FRIEDMAN, Money and Economic Development, s.31.

(129) Örneğin, bkz.: De LEEUW and KALCHBRENNER, s.7.

lügüdür. İkincisi ise, tam istihdam gelirlerindeki, onun parasal gelirdeki tam istihdam büyümesi ile ilişkisinden sonuçlanan, yukarıya doğru olan trenddir. Böylece, tam istihdam gelirlerindeki bu büyüme verildiğinde, tam istihdam bütçe fazlası, vergi politikalarının ve harcamalarının değişmediği dönemler içinde bile bir artış kaydedecektir(130). Bu nedenle Corrigan, "başlangıç uyarım ölçüsü" olarak isimlendirilen yeni bir mali işlemler değişkeni önermiş ve bu yolla hesaplandığı verileri St.Louis modeli içinde kullanmıştır. Bu kavramın, konjonktürel değişikliklerden etkilenmez olması, onu tam istihdam bütçesi veya tam istihdam bütçe fazlası ölçüleri ile karşılaştırıldığında daha üstün bir ölçü yapmaktadır(131).

Görüldüğü üzere, mali işlemler değişkenlerindeki ekzojenlik sorunu, parasal işlemler değişkenlerindeki ekzojenlik sorunundan daha oturmuştur ve bu değişkenlerin kullanımı konusunda hemen hemen bir anlaşmazlık sözkonusu değildir.

II. TÜRKİYE'DE MALİ VE PARASAL İŞLEMLERİN EKONOMİK FAALİYET ÜZERİNDEKİ GÖRELİ ETKİLERİNİN DENEYSEL TESTİ

Bu kısmın amacı, Türkiye'de 1950-1977 döneminde, parasal ve mali işlemlerin ekonomik faaliyet üzerindeki görece etkilerini ölçmektir. Bu nedenle, tüm dönem için mali ve parasal işlemlerin ekonomik faaliyet üzerinde meydana getirdikleri etkilerin büyüklükleri, önceden tahmin edilebilirliği ve hızları arasında karşılaştırmalar yapılmıştır. Bu amaçla, aşağıda önce, uygulanan model

(130) CORRIGAN, s.135.

(131) CLOWER and LASH, s.321-326.

açıklanacak ve kullanılan değişkenler tanımlanacaktır. Daha sonra, deneysel genyöntemin ayrıntılı bir açıklaması yapılacak ve belirlenen hipotezler test edilerek, elde edilen istatistiksel bulgular belirtilmeğe çalışılacaktır.

1. Kullanılan Model

Türkiye'de mali ve parasal işlemlerin ekonomik faaliyet üzerindeki görece etkilerinin belirlenmesi için, genel kuramsal çatı olarak monetarist görüş kabul edilmiş ve analiz aracı olarak St.Louis modeli seçilmiştir. Bu modeli seçme nedenlerimizden birisi, gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye'nin ekonomik yapısının, gelişmiş ülkelerin ekonomik yapısından büyük bir farkla daha az karmaşık olmasıdır. Bu nedenle, basit ve daha az yapısal bir model uygulamak daha uygun olacaktır. Daha karmaşık olan Neo-Keynesyen model, bu tür ekonomilerde, büyük değişiklikler yapılmaksızın kullanılamamaktadır(132).

İkinci olarak, Türkiye'de faiz oranları parasal işlemlerin iyi bir ölçüsü değildir. Çünkü, ülkemizde ekonominin yapısal özelliğinden dolayı, para ve sermaye piyasaları yeterli ölçüde geliş-

(132) Yung C.Park bir makalesinde, bu konuda; ekonominin yapısı hakkında ayrıntılı bilgi elde etmenin ve güvenilir veri bulmanın sınırlı olduğu bir çok gelişmekte olan ülkede yapısal model kullanmanın zor olduğunu ve bu tür sorunların daha az olduğu gelişmiş ekonomilerde bile, yapısal modelin başarısının yeterli ölçüde tatminkar olmadığını belirtmektedir. Ona göre, sınırlamalarına rağmen, bu tür ekonomilerde çeşitli miktar kuramı ve tek denklem yaklaşımlarının kullanılması yol gösterici olacaktır(bkz.:PARK, "The Role of Money in Stabilization Policy in Developing Countries", s.412).

memiştir(133) ve bu piyasalar arasındaki ilişkiyi sağlayacak olan serbest faiz oranı mekanizması mevcut değildir. Türkiye'de faiz oranı piyasa ekonomisi tarafından değil, devlet tarafından saptanmaktadır. Bu nedenle, para arzı, parasal işlemler için daha iyi bir ölçüdür. Bu durum, monetarist görüşe uygundur.

Ayrıca, Türkiye'de paranın alım gücündeki dalgalanmalara (özellikle son yıllardaki sürekli düşüslere) karşı, taşınmaz mallar gibi daha istikrarlı varlıklara olan talep fazladır. Taşınır varlıklar gibi diğer yatırım fırsatlarının az oluşu ise, reel varlıklar için doğrudan ikame edilebilir olan nakit ankesini atıl bırakmaktadır. Bu gerçekler monetarist görüş ile daha yakından ilgilidir.

Kullanılan kuramsal modelin ana varsayımları şunlardır:

- Devlet harcamaları ve gelirleri değişkenleri ekzojen olup karar organları tarafından sistem dışında belirlenmektedir.
- Tanımlanan para arzı da, ekzojen olup, para otoriteleri bu değişkendeki değişiklikleri kontrol edebilmektedirler.

Bununla birlikte, para arzı ve ekonomik faaliyet arasındaki nedensellik yönünün, iki taraflı olduğu bilinmektedir. Ancak, ekonomik faaliyet üzerinde parasal işlemlerin etkisinin, parasal işlemler üzerinde ekonomik faaliyetin etkisinden daha büyük olduğu kabul edilmektedir. Diğer bir deyişle, para arzındaki değişiklik-

(133) Dünya Bankasının Türkiye için hazırladığı raporda, Türkiye'de yakın zamanlara kadar hemen hemen hiç sermaye piyasasının olmadığı belirtilmektedir(bkz.:World Bank Country Economic Report, Turkey:Prospects and Problems of an Expanding Economy, Washington D.C., February, 1975, s.20).

ler, gayri safi milli hasıladaki değişikliklere neden olmaktadır.

- Bu ekonomilerde para miktarı, sermaye piyasaları gelişmediği için, doğrudan doğruya reel varlıklar veya mallar ile ikame edilebilmektedir.

Monetarist modelde, parasal işlemlerin ekonomik faaliyeti etkileme sürecinin çok karmaşık olduğu kabul edilmektedir. Ancak, gelişmekte olan ülkelere model uygulandığında, bu mekanizma çok basittir. Çünkü, parasal işlem kanalları, faiz oranı aracı olmaksızın doğrudan doğruya toplam harcamalara gitmektedir.

Bu varsayımlardan hareket edilerek, miktar kuramına dayanan St.Louis modeli uygulanabilir. Kullanılan temel model aşağıda gösterilmiştir.

$$GSMH = f (M, G)$$

Bu fonksiyonel ilişkide:

GSMH = Ekonomik faaliyet ölçüsünü,

M = Parasal işlemler ölçüsünü,

G = Mali işlemler ölçüsünü,

göstermektedir.

Buna göre aşağıdaki ilişkiler varsayılmaktadır:

$$\frac{\partial GSMH}{\partial M} > 0$$

$$\frac{\partial GSMH}{\partial E} > 0, \text{ eğer } G \text{ devlet harcamalarını,}$$

$$\frac{\partial \text{GSMH}}{\partial R} < 0, \text{ eğer } G \text{ devlet gelirlerini temsil ederse,}$$
$$\frac{\partial \text{GSMH}}{\partial (R-E)} > 0, > 0 \text{ eğer } (R-E) \text{ negatif olursa ve}$$
$$\frac{\partial \text{GSMH}}{\partial (R-E)} < 0 \text{ eğer } (R-E) \text{ pozitif olursa.}$$

2. Test Edilecek Hipotezler

Modelde test edilecek hipotezler şunlardır:

Hipotez I. Türkiye'de 1950-1977 döneminde, ekonomik faaliyet üzerinde mali işlemlerin etkisi, parasal işlemlerin etkisinden daha büyüktür.

Hipotez II. Türkiye'de 1950-1977 döneminde, ekonomik faaliyet üzerinde mali işlemlerin etkisi, parasal işlemlerin etkisinden daha önceden tahmin edilebilir.

Hipotez III. Türkiye'de 1950-1977 döneminde, ekonomik faaliyet üzerinde mali işlemlerin etkisi, parasal işlemlerin etkisinden daha hızlıdır.

3. Modelde Kullanılan Değişkenler

Model bir bağımlı (ekonomik faaliyet) ve iki bağımsız değişken (mali işlemler ve parasal işlemler) olmak üzere üç değişkeni kapsamaktadır. Aşağıda, modelde kullanılan bu değişkenler açıklanacaktır.

A. Ekonomik Faaliyet Değişkeni

Modelde ekonomik faaliyet için değişken olarak parasal gayri safi milli hasıla verileri kullanılmıştır. Ancak, ülkemizde gay-

ri safi milli hasıla verileri, yalnızca, yıllık olarak hazırlanmıştır. Bu nedenle, modelde yıllık veriler kullanılmıştır.

B. Mali Değişkenler

Mali değişkenlerin seçiminde, bu değişkenlerin mali otoriteler tarafından kontrol edilebilmesi ve ekonomik faaliyetin karşıt etkisinden bağımsız olması koşulları aranmalıdır. Bu koşulları en iyi karşılayan mali değişkenler, tam istihdam harcamaları, tam istihdam gelirleri ve tam istihdam bütçe fazlasıdır. Ancak, gelişmekte olan ülkelerde istihdam ile ilgili veriler eksik olduğundan, bu değişkenleri bulabilmek olanaksızdır. Bu nedenle, modelde, mali değişken olarak, gerçek devlet harcamaları, gerçek devlet gelirleri ve harcamalar ve gelirlerin tümüyle ilişkili olması nedeniyle gerçek bütçe açığı veya fazlası (devlet gelirleri-devlet harcamaları) verileri kullanılmıştır(134).

* C. Parasal Değişkenler

Türkiye'de şu parasal değişkenler parasal işlemleri ölçmek için kullanılabilir:

- Kredi miktarı,
- M_1 olarak tanımlanan para arzı (bankalar dışında, halkın

(134) Gerçek devlet harcamaları ve gerçek devlet gelirleri olarak, kesinleşen genel bütçe harcamaları ve gelirleri alınmıştır. Buna göre, 1950-1966 yılları harcama ve gelir verileri Kesin Hesap Yasalarından, 1967-1977 yılları harcama ve gelir verileri ise, Kesin Hesap Yasa Tasarılarından elde edilmiştir. Konsolide bütçe harcamaları ve gelirlerinin alınmamasının nedeni, özellikle 1950-1960 yılları konsolide bütçe verilerinin sağlıklı olarak elde edilememesidir.

elindeki dolaşımdaki banknot ve ufaklık + bankalardaki vadesiz ticari mevduat + Merkez Bankasındaki serbest mevduat),

- M_2 olarak tanımlanan para arzı (M_1 + vadesiz tasarruf mevduatı),

- M_3 olarak tanımlanan para arzı (M_2 + bankalardaki vadeli mevduat),

- Para bazı(135) .

Parasal işlemlerin bir ölçüsü olarak, bu değişkenlerin uygun olup olmadığına karar vermek için, iki ölçüt kullanılmaktadır. Bunlardan birincisi, para otoriteleri tarafından bu değişkenlerin kontrol edilebilmesi, ikincisi ise, ekonomik faaliyetin karşıt etkisinden bağımsızlığıdır. Diğer bir deyişle, nedensellik yönünün, para miktarından ekonomik faaliyete doğru olmasıdır.

Türkiye'de özel sektöre kredi verilmesi, genellikle bankalar tarafından yapılmaktadır. Merkez Bankasının ticari bankalara açtığı krediler ve reeskont miktarı, toplam kredi miktarı ele alındığında, nisbeten düşük bulunmaktadır. Bu, bankaların daha çok kendi kaynaklarına dayandığı anlamındadır. Merkez Bankası tarafından bankaların özel sektöre açtıkları kredi miktarını etkilemek için yapılan girişimler ise, sınırlı kalmaktadır. Bu nedenle, bu ölçü kullanılmamıştır.

(135) Çalışmamızda para bazı ile ilgili veriler para bazının kullanımını göz önüne alınarak elde edilmiştir. Buna göre para bazı, halkın elindeki banknot ve ufaklık + banka kasalarında bulunan banknot ve ufaklık + bankaların Merkez Bankasındaki mevduatıdır.

Yukarıda açıklanmaya çalışıldığı üzere, para arzı için üç tanım dikkate alınmıştır. İkinci ve üçüncü tanımlar, daha önce belirtildiği üzere, ekonomik yazında dar anlamda ve geniş anlamda tanımlanan para arzı tanımları olmaktadır. Birinci tanım ise, daha dar kapsamlıdır ve vadesiz tasarruf mevduatını kapsamamaktadır (136).

Para arzındaki değişikliklere neden olan etmenlerden bazıları (kamu teşekküllerine krediler, devlet tahvilleri ve hazine bonoları, Merkez Bankası tarafından bankalara açılan krediler ve reeskont miktarı gibi) para otoritelerinin doğrudan kontrolü altındadır. Ancak, para otoritelerinin kısa dönemde bazı etmenlerin (hazinenin nakit durumu gibi) davranışları üzerinde kolaylıkla etkide bulunamayacağı durumlar da vardır(137). Bu nedenle, para arzındaki değişikliklerin tümünün para otoriteleri tarafından saptanamayacağı söylenebilir(138). Para arzının ekonomik faaliyetin kar-

-
- (136) İzzet Aydın, Türkiye'de vadesiz tasarruf mevduatının, likidite derecesi yüksek olmakla birlikte, çeke bağlı olmaması nedeniyle, bu tür mevduatın mali sistemi gelişmiş ülkelerin para arzı tanımlarında yer alan çeke bağlı vadesiz mevduat niteliğinde olduğunu ileri sürürken ihtiyatlı olmak gerektiğini ifade etmektedir(bkz.:AYDIN, s.109). Mükerrer Hiç ise, vadesiz tasarruf mevduatının, çeke bağlı olmadığı halde, likidite derecesi para kadar yüksek sayılabileceği ve para ile arasında tam bir ikame söz konusu olduğu için, para arzı tanımını kapsamına alınmasını öne sürmektedir(bkz.: Mükerrer HİÇ, "Türkiye'de Fiyatlar Genel Seviyesinin Teorik İzahı: Miktar Teoremi ve Keynesgil Enflasyonist Açık Modeli", Türkiye'de Enflasyon, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No. 1303, İktisat Fakültesi No.215, İktisadi Gelişme Enstitüsü No.6, İstanbul, 1968, s.77).
- (137) AYDIN, s.169. Türkiye'de para arzındaki değişikliklerin kaynakları hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz.:AKYÜZ, s.149-164.
- (138) Para arzının, ayrıca, halkın nakit mevduat oranı ile bankaların likidite oranındaki değişmelerden de etkileneceğini belirtmek gerekir. Ancak bu etkiler genellikle uzun dönemli etkilerdir(bkz.:GÜRSEL, s.37).

şıt etkisinden bağımsız olup olmadığı konusunda ise, ekonomik faaliyetlerdeki değişikliklerin para arzındaki değişiklikleri etkilediği kabul edilmektedir. Ancak, burada, para arzının ekonomik faaliyet üzerindeki etkisinin, ekonomik faaliyetin para arzı üzerindeki etkisinden daha kuvvetli olduğu varsayılacaktır.

Parasal işlemlerin bir ölçüsü olarak para bazının tüm öğeleri para otoritelerinin kontrolüne eşit derecede duyarlı değildir. Türkiye için yaptıkları çalışmalarda, İzzet Aydın, para bazındaki değişmelerin, genellikle(kısa dönemde, davranışları üzerinde para otoritelerinin kolaylıkla etki yapamayacakları etmenlerin etkisi de önemli olmakla birlikte), para otoritelerinin doğrudan doğruya kontrol edebilecekleri etmenlerin etkisi altında bulunduğunu belirtmektedir(139); Haluk Gürsel ise, para bazının kaynaklarının kontrol altında tutulmasının daha uygun olacağını savunmaktadır (140).

Bu açıklamalara dayanarak modelde, parasal değişkenler olarak, para otoritelerinin kontrol olanağı daha fazla olan, çeşitli biçimlerde tanımlanmış para arzı ve para bazı verileri kullanılmıştır.

4. Modelin Test Edilmesi

Bu bölümde, önce, modelin test edilmesinde yürütülen deneysel yöntem açıklanacak, daha sonra elde edilen istatistiksel sonuçlar verilecektir.

(139) AYDIN, s.176.

(140) GÜRSEL, s.36.

A. Deneysel Genyöntem

Modelin test edilmesinde yürütülen deneysel genyöntem, genel olarak, parasal gayri safi milli hasıladaki değişiklikler ile parasal değişkenler ve mali değişkenlerdeki değişikliklerin regresyonunun yapılması biçiminde özetlenebilir. Bu amaçla, ilk önce, geçikmelerin (lags) gözönüne alınmadığı bir model denenmiştir. Bu modelde, tüm değişkenlerdeki değişiklikler birinci farklar ve merkezi farklar yöntemlerine göre hesaplanmıştır. Buna göre, regresyon için kullanılan temel ilişki şu biçimdedir.

$$\Delta G S M H = f (\Delta M, \Delta G, \Delta Z)$$

Bu fonksiyonel ilişkide:

$\Delta G S M H$ = Gayri safi milli hasıladaki değişiklikleri,

ΔM = Parasal değişkenlerdeki değişiklikleri,

ΔG = Mali değişkenlerdeki değişiklikleri,

ΔZ = Gayri safi milli hasılayı etkileyen diğer tüm güçleri özetleyen değişkendeki değişiklikleri göstermektedir.

Yukarıdaki ilişki deneysel olarak tahmin edildiğinde, aşağıdaki denklem elde edilecektir.

$$\Delta G S M H = b_1 \Delta M + b_2 \Delta G + b_3 \Delta Z$$

Bu denklemde b katsayıları, bağımlı değişkenin, her bir bağımsız değişkendeki değişikliklere karşı toplam tepkisini belirtmektedir. Bu çalışmanın amacı, mali ve parasal güçlerin ekonomik faaliyet üzerindeki görece etkilerini test etmektir. Diğer tüm güç-

lerin ekonomik faaliyet üzerindeki etkilerini ölçmek değildir. Bu nedenle, dikkatler ΔGSMH 'nin, ΔG ve ΔM ye karşı tepkisinin büyüklüğünü ve istatistiksel olarak güvenilirliğini tahmin etmeye yöneltmiştir. Bununla birlikte ΔZ tamamen ihmal edilemeyeceğinden, her bir denklemde sabit terim tarafından temsil edilecektir. Buna göre, yukarıdaki denklem şu şekli alacaktır.

$$\Delta\text{GSMH} = a + b_1 \Delta M + b_2 \Delta G$$

Bu temel denklem, daha önce belirlendiği gibi mali ve parasal işlemlerin ölçüsü olarak ele alınan değişkenlerin (çeşitli biçimlerde tanımlanmış para arzı kavramları, para bazı, devlet harcamaları, devlet gelirleri ve bütçe açığı veya fazlasının) çeşitli kombinasyonlarından ^{olusan} on altı değişik fonksiyon olarak denenmiştir. Ancak, elde edilen sonuçlardan aşağıda gösterilen dört denkleme ilişkin olanlar verilecektir(141).

$$\Delta\text{GSMH} = a + b_1 \Delta M_1 + b_2 \Delta (R-E)$$

$$\Delta\text{GSMH} = a + b_1 \Delta M_2 + b_2 \Delta (R-E)$$

$$\Delta\text{GSMH} = a + b_1 \Delta M_3 + b_2 \Delta (R-E)$$

$$\Delta\text{GSMH} = a + b_1 \Delta MB + b_2 \Delta (R-E)$$

Bu denklemlerde:

ΔGSMH = Gayri safi milli hasıladaki değişiklikleri,

(141) Bu denklemlerin dışında, temel denklem esas alınarak denenmiş denklemler Ek 3 de gösterilmiştir.

ΔM_1 = Halkın elindeki, dolaşımdaki banknot ve ufaklık + bankalardaki vadesiz ticari mevduat + Merkez Bankasındaki serbest mevduat olarak tanımlanan para arzındaki değişiklikleri,

ΔM_2 = M_1 + Vadesiz tasarruf mevduatı olarak tanımlanan para arzındaki değişiklikleri,

ΔM_3 = M_2 + bankalardaki vadeli mevduat olarak tanımlanan para arzındaki değişiklikleri,

ΔMB = Para bazındaki değişiklikleri,

$\Delta (R-E)$ = Bütçe açığı veya fazlasındaki (devlet gelirleri-devlet harcamaları) değişiklikleri, göstermektedir.

B. İstatistiksel Bulgular

Gayri safi milli hasıladaki değişiklikler ile; parasal ölçüler olarak çeşitli biçimlerde tanımlanmış para arzı kavramlarındaki ve para bazındaki, mali ölçüler olarak devlet harcamalarındaki ve devlet gelirlerindeki değişiklikler arasında yapılan çeşitli regresyon analizlerinden şu sonuçlar elde edilmiştir(142):

(i) Gayri safi milli hasıla üzerinde para arzı, istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etkiye sahiptir.

(ii) Gayri safi milli hasıla üzerinde devlet gelirleri, genellikle pozitif fakat istatistiksel olarak anlamlı olmayan bir etkiye sahipken, devlet harcamaları negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahiptir. Bu durum, devlet harcamalarının ekonomik faaliyet üzerinde pozitif, devlet gelirlerinin negatif

(142) Bu regresyonlar ile ilgili denklemler için bkz.:Ek 3.

bir etkiye sahip olacağı kuramı ile uyuşmamaktadır. Gelişmiş ülkelerde bu konuda yapılan çalışmalarda benzer sonuçlar elde edilmiştir. Onlar bu sonuçları, daha öncede belirtildiği üzere, eğer devlet harcamaları parasal genişleme yolu ile değilde, halktan borçlanma yolu ile finanse edilirse, özel yatırım harcamalarının önemli bir kısmının engelleneceği biçimindeki "engelleme etkisi" yoluyla açıklamışlardır(143). Ancak, gelişmiş ülkeler için söz konusu olabilecek bu durumun, ülkemiz için tamamen geçerli olacağı söylenemez. Çünkü, ülkemizde, devlet harcamalarının devlet gelirleri ile karşılanamayan kısmının(bütçe açığının) büyük ölçüde Merkez Bankasınca finanse edildiği bilinmektedir(144). Bu durumda, mali değişkenlerin gayri safi milli hasıla üzerindeki etkileri ile ilgili beklenmeyen bu davranış, modelde, parasal ve mali değişkenler arasındaki çoklu bağlantı(multicollinearity) durumu ile açıklanabilir. Bu durumu önleyebilmek amacıyla, modelde, mali değişken olarak harcamalar ve gelirlerin tümüyle ilişkisi olan bütçe açığı veya fazlası kavramı kullanılmıştır.

Buna göre, modelin, ülkemiz için test edilmesi sonucunda elde edilen bulgular Tablo 1 ve Tablo 2 de gösterilmiştir. Tablo 1, tüm değişkenlerdeki değişikliklerin merkezi farklar yöntemine göre, Tablo 2 ise, birinci farklar yöntemine göre hesaplanmış regresyon analizi sonuçlarını vermektedir.

-
- (143) Az gelişmiş bir ülke olan Nijerya'da da bu konuda yıllık veriler kullanılarak ve gecikmeler gözönüne alınmadan yapılan bir çalışma sonucunda, elde edilen benzer bulgular, sözü edilen "engelleme etkisi" yolu ile açıklanmıştır(bkz.:İbı AJAYI, "An Econometric Case Study of The Relative Importance of Monetary and Fiscal Policy in Nigeria", The Bangladesh Economic Review, Volume 2, April, 1974, s.559-576).
- (144) Bu konuda bkz.: World Bank Country Economic Report, s.50;Edward J.KANE, "Türkiye'deki Son Enflasyon Olayında Paranın Rolü", Türkiye'de Enflasyon, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No.1303, İktisat Fakültesi No.215, İktisadi Gelişme Enstitüsü No.6, İstanbul, 1968, s.60; Kenan BULUTOĞLU, Kamu Ekonomisine Giriş, İkinci Basılış, Temat Yayınları, İstanbul, 1977, s.542.

Tablo 1
Gayri Safi Milli Hasıladaki Değişiklikler ile Mali ve Parasal Değişkenlerdeki Değişiklikler
Arasındaki Regrasyon Sonuçları
(1950 - 1977)

Merkezi Farklar	Denklem 1		Denklem 2	
	ΔM_1	$\Delta(R-E)$	ΔM_2	$\Delta(R-E)$
	7.08	2.66	4.31	1.70
	(27.16)	(5.41)	(32.00)	(4.29)
Sabit terim	2366.66		768.30	
R^2	0.98		0.98	
S.E.	6396.72		5453.22	
D.W.	1.61		1.70	
Merkezi Farklar	Denklem 3		Denklem 4	
	ΔM_3	$\Delta(R-E)$	ΔMB	$\Delta(R-E)$
	3.56	0.90	6.89	1.98
	(35.47)	(2.63)	(30.99)	(4.77)
Sabit terim	-533.35		961.36	
R^2	0.99		0.98	
S.E.	4929.24		5625.53	
D.W.	1.68		2.17	

Not : İlk sıradaki regrasyon katsayılarının altında parantez içinde bu katsayılar ile ilgili "t" değerleri gösterilmiştir. R^2 serbestlik derecesine göre ayarlanmıştır (145). S.E., tahminin standart hatasıdır. D.W ise Durbin-Watson statistiğidir.

(145) Serbestlik derecesine göre ayarlanmış R^2 formülü; $R^2 = 1 - (1 - R^2) \left(\frac{n-1}{n-k} \right)$ dir. (bkz.:

Tümay ERTEK, Ekonometriye Giriş, 2 baskı, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 1978, s.153).

Tablo 2
Gayri Safi Milli Hasıladaki Değişiklikler ile Mali ve Parasal Değişkenlerdeki Değişiklikler
Arasındaki Regrasyon Sonuçları
(1950 – 1977)

Birinci Farklar	Denklem 1		Denklem 2	
	ΔM_1	$\Delta(R-E)$	ΔM_2	$\Delta(R-E)$
	6.63	1.70	4.14	1.31
	(20.39)	(4.24)	(20.89)	(3.48)
Sabit terim	3194.92		1453.53	
R^2	0.97		0.97	
S.E.	9279.21		9068.55	
D.W.	1.82		2.48	
Birinci Farklar	Denklem 3		Denklem 4	
	ΔM_3	$\Delta(R-E)$	ΔMB	$\Delta(R-E)$
	3.45	0.77	6.29	1.87
	(22.36)	(2.28)	(13.59)	(3.10)
Sabit terim	336.48		3091.22	
R^2	0.97		0.93	
S.E.	8501.77		1345.09	
D.W.	2.66		2.88	

Not : İlk sıradaki regrasyon katsayılarının altında parantez içinde bu katsayılar ile ilgili "t" değerleri gösterilmiştir. R^2 serbestlik derecesine göre ayarlanmıştır. S.E., tahminin standart hatasıdır. D.W ise Durbin-Watson statistiğidir.

Bu tablolar incelendiğinde:

(i) Parasal değişkenlere ait regresyon katsayılarının, hem merkezi farklar, hem de birinci farklar durumunda, pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

(ii) Mali değişkene ait regresyon katsayıları da her iki durumda, mali değişkenin gayri safi milli hasıla üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum, devlet gelirleri devlet harcamaları farkının (bütçe açığı) genellikle negatif değer aldığı ülkemizde, kuramsal açıdan beklenen sonuçlara uygun olmaktadır.

Şimdi, mali ve parasal değişkenlerdeki değişiklikler ile gayri safi milli hasıladaki değişiklikler arasında geliştirilen bu deneysel ilişkiler, iki hipotezi test etmek için kullanılacaktır.

Hipotez I de, ekonomik faaliyet üzerinde mali işlemlerin parasal işlemlerden daha büyük bir etkiye sahip olduğu ileri sürülmektedir. Bu hipotezin test edilmesi, mali değişkene ait regresyon katsayılarının, parasal değişkenlere ait regresyon katsayılarına göre büyüklüğünün incelenmesini gerektirmektedir. Diğer bir deyişle, bu hipotez, $\Delta(R-E)$ ye ait katsayının, katsayıların aldığı işaretler göz önüne alınmaksızın, ΔM ve ΔMB ye ait katsayılardan daha büyük olacağını ifade etmektedir.

Tablo 1 ve Tablo 2 de gösterilen regresyon katsayıları, değişkenler akım ve stokların bir karışımına kapsadığından, bu test için uygun değildir. Bu güçlük, daha öncede belirtildiği üzere, beta katsayıları kullanılarak ortadan kaldırılmaktadır. Beta katsayılarının büyüklükleri, test edilen dönemde, gayri safi milli hasıla-

daki değişikliklere, her bir değişkenin görelî katkısının bir ölçüsü olarak doğrudan doğruya karşılaştırılabilir(146). Beta katsayıları Tablo 3 de gösterilmiştir.

Tablo 3

Mali ve Parasal İşlemlerin Görelî Önemlerinin Ölçülmesi
Beta Katsayıları

Merkezi Farklar	Denklem 1		Denklem 2		Denklem 3		Denklem 4	
	ΔM_1	$\Delta(R-E)$	ΔM_2	$\Delta(R-E)$	ΔM_3	$\Delta(R-E)$	ΔMB	$\Delta(R-E)$
	1.15	0.23	1.09	0.15	1.04	0.08	1.11	0.17

Birinci Farklar	Denklem 1		Denklem 2		Denklem 3		Denklem 4	
	ΔM_1	$\Delta(R-E)$	ΔM_2	$\Delta(R-E)$	ΔM_3	$\Delta(R-E)$	ΔMB	$\Delta(R-E)$
	1.16	0.24	1.12	0.19	1.06	0.11	1.16	0.26

Bu tablodan, parasal işlemler ile ilgili değişkenlerdeki de-

$$(146) \text{ Beta katsayıları, } b_i = \frac{\sqrt{\text{Var}(X_i)}}{\text{Var}(\text{GSMH})} = b_i \frac{\text{Standart sapma } X_i}{\text{Standart sapma GSMH}}$$

formülü yardımıyla bulunabilir(bkz.: Kenan GÜRTAN, İstatistik ve Araştırma Metodları, Cözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Yeni Baskı, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No.2265, İşletme Fakültesi No.65, İşletme İktisadı Enstitüsü No.32, İstanbul, 1977, s.604-605).

ğişiklik^{ler} için elde edilen beta katsayılarının, mali işlemler ile ilgili değişkenlerdeki değişiklikler için elde edilen beta katsayılarından daha büyük olduğu kolaylıkla görülmektedir. Bu nedenle, ekonomik faaliyet üzerinde mali işlemlerin parasal işlemlerden daha büyük bir etkiye sahip olduğunu ifade eden Hipotez I doğrulanmamaktadır.

Hipotez II de, ekonomik faaliyet üzerinde mali işlemlerin parasal işlemlerden daha önceden tahmin edilebilir bir etkiye sahip olduğu ileri sürülmektedir. Bu hipotez, mali değişkenlerdeki değişikliklerin regresyon katsayıları ile ilgili "t" değerlerinin, parasal değişkenlerdeki değişikliklerin regresyon katsayıları ile ilgili "t" değerlerinden daha büyük olmasını ifade etmektedir. Daha büyük bir "t" değeri, tahmin edilen regresyon katsayısının daha güvenilir olduğu demektir. Böylece, değişkenlerdeki bir değişiklikten sonuçlanan gayri safi milli hasıladaki tahmin edilen değişikliğin güvenilirliği daha büyük olacaktır. Regresyon katsayılarının "t" değerleri Tablo 4 de gösterilmiştir.

Tablo 4 de, parasal değişkenlerin mali değişkenden daha büyük "t" değerlerini sahip olduğu görülmektedir. Bu nedenle, ekonomik faaliyet üzerinde mali işlemlerin parasal işlemlerden daha önceden tahmin edilebilir bir etkiye sahip olduğu ileri sürülen Hipotez II doğrulanmamaktadır.

Tablo 4

Mali ve Parasal İşlemlere Karşı Gayri Safi Milli Hasılanın
Tepkisinin Güvenilirliğinin Ölçülmesi
Regresyon Katsayılarının "t" Değerleri

Merkezi Farklar	Denklem 1		Denklem 2		Denklem 3		Denklem 4	
	ΔM_1	$\Delta(R-E)$	ΔM_2	$\Delta(R-E)$	ΔM_3	$\Delta(R-E)$	ΔMB	$\Delta(R-E)$
	27.16	5.41	32.00	4.29	35.47	2.63	30.99	4.77

Birinci Farklar	Denklem 1		Denklem 2		Denklem 3		Denklem 4	
	ΔM_1	$\Delta(R-E)$	ΔM_2	$\Delta(R-E)$	ΔM_3	$\Delta(R-E)$	ΔMB	$\Delta(R-E)$
	20.39	4.24	20.89	3.48	22.36	2.28	13.59	3.10

Gecikmelerin gözönüne alınmadığı bu modelle, ekonomik faaliyet üzerinde mali işlemlerin etkisinin parasal işlemlerin etkisinden daha hızlı olduğu ileri sürülen Hipotez III test edilememektedir. Türkiye'de gayri safi milli hasıla ile ilgili üç aylık verilerin olmadığına daha önce değinmiştik. Yıllık veriler kullanılarak gecikmelerin gözönüne alındığı bir modelde ise, elde edilen sonuçlar hassas ve ayrıntılı olmayacaktır. Ancak, yine de yıllık veriler ile Koyck gecikme tekniği(147) kullanılarak gecikmeler tahmin edilmeğe ve bu yolla Hipotez III test edilmeğe çalışılmıştır.

(147) Bu teknik ile ilgili bilgi için bkz.:JOHNSTON, s.298-300.

Bu amaçla, çeşitli modeller denenmiş ve gerek kuramsal gerekse istatistiksel açıdan geçerli model olarak aşağıdaki regresyon denklemi seçilmiştir.

$$\Delta \text{GSMH}_t = a + b_{11} \Delta M_t + \lambda b_{12} \Delta M_{t-1} + b_{21} \Delta (R-E)_t + \lambda b_{22} \Delta (R-E)_{t-1} + U_t$$

Bu denklem aşağıdaki regresyon denklemi yoluyla tahmin edilmiştir.

$$\Delta \text{GSMH}_t = b_1 \Delta M_t + b_2 \Delta (R-E)_t + \lambda \text{GSMH}_{t-1} + (U_t - \lambda U_{t-1})$$

Buna göre elde edilen sonuçlar şu biçimdedir(148).

$$\Delta \text{GSMH}_t = 2536.97 + 3.97 \Delta M_t + 0.56 \Delta (R-E)_t + 0.47 \Delta \text{GSMH}_{t-1}$$

(2.43) (0.70) (1.65)

($R^2=0.970$)

$$\Delta \text{GSMH}_t = 2570.43 + 2.40 \Delta M_t + 12.62 \Delta M_{t-1} + 0.76 \Delta (R-E)_t + 0.57 \Delta (R-E)_{t-1}$$

(0.94) (1.66) (1.08) (0.27)

($R^2=0.970$)

Yukarıdaki modelden görüldüğü gibi, parasal değişkendeki değişiklikler için elde edilen katsayılar, ele alınan her iki dönemde pozitif, fakat birinci dönemde istatistiksel olarak anlamsız iken ikinci dönemde % 10 önemlilik derecesine göre anlamlıdır. Mali değişkendeki değişiklikler için elde edilen katsayılar ise, her iki dönemde de pozitif, fakat, istatistiksel olarak anlamsızdır. Elde edilen bu sonuçlara göre, ilk bakışta, parasal değişken ekonomik faaliyeti gecikme ile belirler gibi görünmekle birlikte, mali değişken için böyle bir şey söylemek pek mümkün olamamaktadır.

(148) Bu denklemlerde parasal değişken olarak, M_t olarak tanımlanan para arzı verileri kullanılmıştır ve tüm değişkenlerdeki değişiklikler birinci farklar yöntemine göre hesaplanmıştır.

Bu nedenle, yukarıdaki modelle elde edilen sonuçlarda, Hipotez III ün doğrulanması için kesin kanıtlar elde edilemediği söylenebilir. Diğer bir deyişle, Türkiye için, ekonomik faaliyet üzerinde mali ve parasal işlemlerden ikisinin birinin diğerinden daha hızlı bir etkiye sahip olduğu hususu kanıtlanamamıştır.

Böylece, kurulan model yardımıyla, ileri sürülen üç hipotezin Türkiye için test edilmesi sonuçlanmıştır. Elde edilen bu sonuçlara göre, Türkiye'de 1950-1977 döneminde, parasal işlemlerin ekonomik faaliyet üzerinde, mali işlemlerden daha büyük ve daha önceden tahmin edilebilir etkilere sahip olduğu görülmektedir. Ancak, işlemlerin ekonomik faaliyet üzerinde hangisinin daha hızlı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koyabilmek için yeterli kanıtlar elde edilememiştir.

SONUÇ

SONUÇ

Ekonomik istikrar politikasında mali ve parasal işlemlerin görece önemleri konusunda, son yıllarda tekrar yoğunluk kazanan tartışmaların, gelişmekte olan ülkeler için de önemini koruduğu söylenebilir. Çünkü, bu tür ülkelerde, uzun dönemli amaçların yanında, kısa dönem ekonomik istikrar da aynı ölçüde önemli olabilmektedir. Ülkemizde de, sürekli kısa dönem istikrarsızlık, ekonomik büyüme için öngörülen hedeflere ulaşamamanın bir nedenidir. Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda olduğu gibi, Türkiye'de de istikrarsızlık yaratan en önemli kaynak, bu çalışmada ele alınan 1950-1977 dönemi bu amaçla incelendiğinde görülebildiği gibi, iklim koşullarının tarımsal üretim hacminde meydana getirdiği değişimlerdir. Çünkü, halâ, tarım sektörü üretken sektörler içinde en büyük paya sahiptir. Toplam ihracat içinde tarım sektörünün en büyük payı almayı sürdürmesi ise, tarımsal üretimin fiyat ve gelir hareketleri üzerindeki etkisini güçlendirmektedir. Bunun yanında, istikrarsızlık yaratan diğer önemli bir kaynak ise, dış piyasa koşullarındaki değişimler olmaktadır.

Ekonomide, istikrarsızlıkları gidermede kullanılan en etkin araçlar, mali ve parasal işlemlerdir. Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda olduğu gibi, ülkemizde de mali işlemler yoluyla istikrarın sağlanma derecesi sınırlı olmaktadır. Bu durum, gelirler yönünden ele alındığında, Türk vergi sisteminin yapısının, toplam talepte kısa dönem ayarlamalar yapma amacına yönelik vergi önlemlerinin alınmasına olanak vermediği görülmektedir. Diğer taraftan, zorunlu har-

camalar nedeniyle, harcamalar yönünden de sistemin pek esnek olmadığı söylenebilir. Parasal işlemler konusunda ise, yeni Merkez Bankası Yasasının, Bankaya, bu konuda gerekli düzenleme önlemlerinin etkin ve hızlı bir biçimde alınmasını sağlamak amacıyla, daha aktif ve etkin bir rol vermesine karşın, parasal işlemler üzerinde kesin olarak egemenlik kurulduğu söylenemez. Çek mevduatının yeterince gelişmemiş olması ve banka sisteminin para yaratma kapasitesinin sınırlı olması gibi özellikler, para otoritelerince, dolaşımdaki para miktarının kontrolünü basitleştirmesine karşın, parasal işlemler, kamu iktisadi teşebbüslerinin finansmanı, fiat destekleme politikası gibi para miktarı üzerinde genişletici etkisi olan ekonomik, sosyal ve politik öğelerle karmaşık hale gelmektedir.

Geçmişteki bu kurumsal yapı veri olarak alınarak, monetarist model, Türkiye'de mali ve parasal işlemlerin ekonomik faaliyet üzerindeki görece önemlerini test etmek amacıyla kullanılmıştır. Modelde, mali değişkenler olarak, gerçek devlet harcamaları, gerçek devlet gelirleri ve gerçek bütçe açığı veya fazlası kullanılmıştır. Her iki değişkende, büyük çapta, ekzojen olma koşulunu yerine getirmektedir. Ancak, parasal değişkenler olarak ele alınan değişkenlerin, gerçekten, ekzojen olup olmadıkları konusu tartışılabilir. Örneğin, para arzı gerçekten ekzojen midir? O, ekonomik faaliyetteki değişiklikler tarafından etkilenmez mi? Bu konu, bu modelle yöneltilen temel bir eleştiridir ve para ekonomisinde, her ne kadar, yeni deneysel çalışmalar ile, para arzı üzerinde, para bazının yönetimi yoluyla belli bir dereceye kadar kontrol olanağının sağlanabileceği kanıtlanmağa çalışılmış ise de, tartışılabilir bir sorun olma niteliğini sürdürmektedir. Ancak, bu eleştirilerden bir çıkış yolu olarak, ekzojen olma sorununun doğru bir biçimde test

edilmesinin zorluğu gösterilebilir. İkinci olarak, politik değişkenlerin tam anlamda ekzojen olmayacakları ileri sürülebilir. Çünkü, politik karar vericilerin kararları, ekonomik çevre tarafından etkilenmektedir.

Deneysel çalışmamız, mali ve parasal işlemlerin ekonomik faaliyeti nasıl etkilediği mekanizması ile ilgili birbirine rakip ekonomik kuramları test etmeğe yönelmemiştir. Bu çalışma ile, mali ve parasal işlemlerin ekonomik faaliyet üzerindeki göreceli önemlerini ortaya koyabilmek amacıyla, üç hipotez test edilmeğe çalışılmıştır. Bu hipotezler; Türkiye'de, ele alınan 1950-1977 döneminde, ekonomik faaliyet üzerinde mali işlemlerin, parasal işlemlerden daha büyük, daha önceden tahmin edilebilir ve daha hızlı etkilere sahip olduğudur. Kurulan model yardımıyla, bu hipotezlerin test edilmesi sonucu elde edilen bulgular, ekonomik faaliyet üzerinde parasal işlemlerin, mali işlemlerden daha büyük ve daha önceden tahmin edilebilir etkilere sahip olduğunu göstermiştir. Ancak, ekonomik faaliyet üzerinde işlemlerden hangisinin daha hızlı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koyabilmek için yeterli kanıtlar elde edilememiştir.

Gelişmiş ülkelerde (örneğin, ABD, Kanada, Batı Almanya ve Japonya) bu modelin uygulanması ile, ekonomik faaliyet üzerinde parasal işlemlerin, mali işlemlerden daha büyük, daha önceden tahmin edilebilir ve daha hızlı etkilere sahip olduğu sonucu elde edilmiştir. Gelişmekte olan bir ülke olarak Nijerya'da, bu konuda yapılan bir çalışmada ise, yıllık veriler kullanılmış ve yalnızca, ekonomik faaliyet üzerinde mali işlemlerin, parasal işlemlerden daha büyük ve daha önceden tahmin edilebilir olması ile ilgili iki hipotez test edilmiştir. Bulunan sonuçlar, ekonomik faaliyet üzerin-

de parasal işlemlerin, mali işlemlerden daha büyük ve daha önceden tahmin edilebilir etkilere sahip olduğudur.

Yapılan dencysel çalışma sonucunda, ülkemiz için elde edilen, ekonomik faaliyet üzerinde parasal işlemlerin, mali işlemlerden daha hızlı ve daha önceden tahmin edilebilir etkilere sahip olduğu sonucunun, ekonomik istikrar politikasında, yalnızca, parasal işlemlerin önemli olduğunu savunma anlamına gelmediğini belirtmek isteriz. Parasal işlemlerin, mali işlemlere göre, esneklik, yasal işlemlere duyulan gereksinmenin azlığı ve değişen koşullara göre kısa sürede ayarlama olanağının olması gibi, birtakım üstünlüklere sahip olduğu kabul edilmektedir. Ancak, mali işlemlerin de, alınan önlemlerin toplam harcamalar üzerindeki etkisinin daha genel ve doğrudan olması nedeniyle, istikrar politikasındaki öneminin gözden uzak tutulması gerekmektedir. Ayrıca, mali işlemlerin parasal etkilere de sahip olduğu bilinmektedir. Bu durumda, varolan politikaların hiç birisinin ayrı olarak düşünülmemesi gerekmektedir. Bu nedenlerle, elde edilen kanıtlara dayanılarak istikrar politikasında parasal işlemlere daha fazla önem verilmesinin söylenebilmesine karşın, mali işlemler ile koordine edilmiş bir karma politikanın uygulanması gerekmektedir. Diğer bir deyişle, kısa dönem istikrar politikası, eğer, parasal işlemlere doğru eğilimli, her iki politikanın bir karması olarak düşünülürse, daha etkili olabilecektir.

EK

Ek Tablo 1-A
Ana Ekonomik Göstergeler

(Milyon TL.)

Yıllar	Parasal GSMH ¹	İthalat ²	İhracat ²	Devlet Harcamaları ³	Devlet Gelirleri ³	Para Arzı ⁴
1950	9694	800	738	1467	1419	1594
1951	11644	1126	879	1591	1646	2018
1952	13389	1557	1016	2249	2236	2421
1953	15607	1491	1109	2294	2272	2947
1954	15915	1339	938	2565	2391	3372
1955	19117	1393	877	3309	3148	4214
1956	22047	1141	854	3487	3305	5361
1957	29310	1112	967	4163	3967	6867
1958	35000	882	692	4977	4822	7421
1959	43670	1316	991	6728	6386	8699
1960	46664	2214	1721	7320	6933	9256
1961	49536	4585	3121	11383	10934	10025
1962	57593	5600	3431	9118	9018	10964
1963	66801	6216	3313	11726	11731	12167
1964	71313	4878	3697	13534	12920	13999
1965	76726	5193	4174	14488	13588	16434
1966	91419	6522	4415	17248	16558	19780
1967	101481	6217	4701	20288	20387	22682
1968	112493	6934	4468	21322	20630	25968
1969	124893	6785	4832	25387	23561	30127
1970	147776	9598	6408	32866	33120	35268
1971	192602	16474	9090	46688	40633	43587
1972	240809	21564	11876	51337	50952	53253
1973	309829	29083	18037	64813	61434	70528
1974	427098	52311	21197	78282	73576	90045
1975	535771	68987	20075	114228	112828	118470
1976	670038	82941	30776	155028	150716	151505
1977	864034	104882	31338	236189	196286	210642

Kaynak :

1. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü; Türkiye Milli Geliri ve Harcamaları 1948-1972 Ankara, 1973; Türkiye Milli Geliri 1962-1977, Ankara, 1976.
2. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Türkiye İstatistik Yıllığı 1977, Ankara, 1977.
3. 1950-1966 yılları verileri Kesin Hesap Yasalarından, 1967-1977 yılları verileri Kesin Hesap Yasa Tasarısından alınmıştır.
4. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Aylık Bülten, Kasım, 1978. Burada tanımlanan para arzı kavramı, bilfiil tedavüldeki banknot ve ufaklık + bankalardaki vadesiz ticari mevduat + Merkez Bankasındaki serbest mevduat + vadesiz tasarruf mevduatıdır.

Ek Tablo 1-B
Ekonomik Göstergeler İndeksi: 1950-1977¹
1950=100

Yıllar	GSMH	Yıllık Artış %	İthalat	Yıllık Artış %	İhracat	Yıllık Artış %	Devlet Harcamaları	Yıllık Artış %	Devlet Gelirleri	Yıllık Artış %	Para Arzı	Yıllık Artış %	Paranın Dolaşım Hızı	Fiyatlar ²	Yıllık Artış %
1950	100	—	100	—	100	—	100	—	100	—	100	—	6.08	100	—
1951	120	20	141	41	119	19	108	8	116	16	127	27	5.77	114	14
1952	138	15	195	38.3	138	15.9	153	41.6	158	36.2	152	19.7	5.53	112	-1.7
1953	161	16.7	186	-4.6	150	8.7	156	1.9	160	1.3	185	21.7	5.29	114	1.8
1954	164	1.9	167	-10.2	127	-15.3	175	12.1	168	5.0	212	14.6	4.72	123	7.9
1955	197	20.1	174	4.2	119	-6.3	226	29.1	222	32.1	264	24.5	4.53	140	13.8
1956	227	15.2	143	-17.8	116	-2.5	238	5.3	233	4.9	336	27.3	4.11	163	16.4
1957	302	33.0	139	-2.8	131	12.9	284	19.3	280	20.2	431	28.3	4.27	191	17.2
1958	361	19.5	110	-20.8	94	-28.2	339	19.3	340	21.4	466	8.1	4.71	233	21.9
1959	450	24.6	164	49.0	134	42.5	458	35.1	450	32.3	546	17.2	5.02	286	22.7
1960	481	6.8	277	68.9	233	73.9	499	8.9	489	8.7	581	6.4	5.04	291	1.7
1961	511	6.2	573	106.8	423	81.5	776	55.5	771	57.7	629	8.3	4.94	291	—
1962	594	16.2	700	22.2	465	9.9	621	-19.9	636	-17.5	688	9.4	5.25	300	3.1
1963	689	15.9	777	11.0	449	-3.4	799	28.6	827	30.0	763	10.9	5.49	312	4.0
1964	736	6.8	610	-21.5	501	11.6	923	15.5	911	10.2	878	15.0	5.09	307	-1.6
1965	791	7.5	649	6.4	566	12.9	988	7.0	958	5.2	1031	17.4	4.67	326	6.2
1966	943	19.2	815	25.6	598	5.6	1176	19.0	1167	21.8	1241	20.3	4.62	347	6.4
1967	1047	11.0	777	-4.7	637	6.5	1383	17.7	1437	23.1	1423	14.7	4.47	370	6.6
1968	1160	10.8	867	-11.6	605	-5.0	1453	5.0	1454	1.2	1629	14.5	4.33	379	2.4
1969	1288	11.0	848	-2.2	655	8.3	1731	19.1	1660	14.2	1890	16.0	4.14	409	7.9
1970	1524	18.3	1200	41.5	868	32.5	2240	29.4	2334	40.6	2213	17.0	4.19	449	9.8
1971	1986	30.3	2059	71.6	1232	41.9	3183	42.0	2863	22.7	2734	23.5	4.42	523	16.5
1972	2484	25.0	2696	30.9	1609	30.6	3499	9.9	3591	25.4	3341	22.2	4.52	607	16.0
1973	3196	28.6	3636	34.8	2444	51.9	4418	26.2	4329	20.5	4425	32.4	4.39	702	15.6
1974	4406	37.8	6539	79.8	2872	17.5	5336	20.8	5185	19.8	5649	27.7	4.74	888	26.5
1975	5526	25.4	8623	31.8	2720	-5.3	7787	45.9	7951	53.3	7432	31.6	4.52	993	11.8
1976	6912	25.0	10368	20.2	4170	53.3	10568	35.7	10621	33.6	9505	27.9	4.42	1165	17.3
1977	8913	28.9	13110	26.4	4246	1.8	16100	52.3	13832	30.2	13215	39.0	4.10	1493	28.1

Kaynak :

1. Ek Tablo 1-A.

2. İstanbul Ticaret Odası Toptan Eşya Fiyatları İndeksi kullanılmıştır.

Ek Tablo 2
Modelde Temel Alınan Veriler

(Milyon TL)

	Ekonomik Faaliyet		Parasal Değişkenler			Mali Değişkenler		
	GSMH ¹	M ₁ ²	M ₂ ²	M ₃ ²	MB ²	E ₃	R ₃	R-E
1949	9054	1057	1410	1571	996	1572	1628	56
1950	9694	1145	1594	1800	1059	1467	1419	-48
1951	11644	1392	2018	2269	1296	1591	1646	55
1952	13389	1646	2421	2779	1393	2249	2236	-13
1953	15607	1903	2947	3463	1744	2294	2272	-22
1954	15915	2078	3372	3964	2173	2565	2391	-174
1955	19117	2651	4214	4863	2656	3309	3148	-161
1956	22047	3324	5361	6194	3460	3487	3305	-182
1957	29310	4079	6867	7828	3959	4163	3967	-196
1958	35000	4424	7421	8515	4226	4977	4822	-155
1959	43670	5089	8699	9929	4388	6728	6386	-342
1960	46664	5574	9256	10892	5033	7320	6933	-387
1961	49536	6058	10025	11372	5433	11383	10934	-449
1962	57593	6477	10964	12461	5953	9118	9018	-100
1963	66801	6925	12167	14240	6576	11726	11731	5
1964	71313	8065	13999	16333	7846	13534	12920	-614
1965	76726	8906	16434	19597	9070	14488	13588	-900
1966	91419	10370	19780	24025	10835	17248	16557	-690
1967	101481	12292	22682	27766	12757	20288	20387	99
1968	112493	13168	25968	32175	14079	21322	20630	-692
1969	124893	15109	30127	37399	16205	25387	23561	-1826
1970	147776	18449	35268	45073	19573	32866	33120	-254
1971	192602	22671	43587	57695	26006	46688	40633	-6055
1972	240809	28324	53253	72893	35097	51337	50952	-385
1973	309829	37472	70528	92835	44270	64813	61434	-3379
1974	427098	50214	90045	117115	56519	78282	73576	-4706
1975	535771	65700	118470	152432	75707	114228	112828	-1400
1976	670038	87910	151505	189979	91996	155028	150716	-4312
1977	864034	126769	210642	255806	135084	236189	196286	-39903

Kaynak :

1. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Türkiye Milli Geliri ve Harcamaları 1948-1972, Ankara, 1973; Türkiye Milli Geliri 1962-1976, Ankara, 1976.
2. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Aylık Bülten, Kasım, 1978.
3. 1950-1966 yılları verileri Kesin Hesap Yasalarından, 1967-1977 yılları verileri Kesin Hesap Yasa Tasarılarından alınmıştır.

Ek 3

Temel Denklem Esas Alınarak Denenen Denklemler

$$\Delta\text{GSMH} = a + b_1\Delta M_1 + b_2\Delta E + b_3\Delta R$$

$$\Delta\text{GSMH} = a + b_1\Delta M_1 + b_2\Delta E$$

$$\Delta\text{GSMH} = a + b_1\Delta M_1 + b_2\Delta R$$

$$\Delta\text{GSMH} = a + b_1\Delta M_2 + b_2\Delta E + b_3\Delta R$$

$$\Delta\text{GSMH} = a + b_1\Delta M_2 + b_2\Delta E$$

$$\Delta\text{GSMH} = a + b_1\Delta M_2 + b_2\Delta R$$

$$\Delta\text{GSMH} = a + b_1\Delta M_3 + b_2\Delta E + b_3\Delta R$$

$$\Delta\text{GSMH} = a + b_1\Delta M_3 + b_2\Delta E$$

$$\Delta\text{GSMH} = a + b_1\Delta M_3 + b_2\Delta R$$

$$\Delta\text{GSMH} = a + b_1\Delta MB + b_2\Delta E + b_3\Delta R$$

$$\Delta\text{GSMH} = a + b_1\Delta MB + b_2\Delta E$$

$$\Delta\text{GSMH} = a + b_1\Delta MB + b_2\Delta R$$

Bu denklemlerde:

ΔGSMH : Gayri safi milli hasıladaki değişiklikleri,

ΔM_1 : Halkın elindeki dolaşımdaki banknot ve ufaklık + bankalardaki vadesiz ticari mevduat + Merkez Bankasındaki serbest mevduat olarak tanımlanan para arzındaki değişiklikleri,

ΔM_2 : M_1 + Vadesiz tasarruf mevduatı olarak tanımlanan para arzındaki değişiklikleri,

ΔM_3 : M_2 + bankalardaki vadeli mevduat olarak tanımlanan para arzındaki değişiklikleri,

ΔMB : Para bazındaki değişiklikleri,

ΔE : Devlet harcamalarındaki değişiklikleri,

ΔR : Devlet gelirlerindeki değişiklikleri,

göstermektedir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

YARARLANILAN KAYNAKLAR

KİTAPLAR:

- ACKLEY Gardner, : Macroeconomic Theory, The Mac Millan Company, New York, 1961.
- AKYÜZ Yılmaz, : Money and Inflation in Turkey, 1950-1968, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No.361, Ankara, 1973.
- AYDIN İzzet, : Para Politikasının Teorik Yönü ve Analiz Modeli, (Türkiye'ye Uygulama Örneği), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No.296, Maliye Enstitüsü Yayınları No.34, Ankara, 1970.
- BATIREL Ömer F., : Kamu Maliyesi Teorisine Giriş, İ.İ.T.İ.A. Nihat Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları No.268, İstanbul, 1976.
- BATIREL Ömer F., : Az Gelişmiş Ülkeler Kamu Maliyesinde Seçme Yazılar, İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını No.505, İstanbul, 1978.

- BRANSON William H., : Macroeconomic Theory and Policy, Harper and Row Publishers, New York, 1972.
- BULUTOĞLU Kenan, : Kamu Ekonomisine Giriş, İkinci Basılış, Temat Yayınları, İstanbul, 1977.
- BÜYÜKERŞEN Yılmaz, : Makroekonomi, 2.Baskı, E.İ.T.İ.A. Yay.No.131, Eskişehir, 1975.
- CİLLOV Haluk, : Türkiye Ekonomisi, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No.1497, İktisat Fakültesi No.226, İstanbul, 1970.
- CULBERTSON John M., : Macroeconomic Theory and Stabilization Policy, Mc Graw-Hill Inc., New York, 1968.
- DARBY Michael R., : Macroeconomics, Mc Graw-Hill Book Company, New York, 1976.
- DERNBURG Thomas F. and Mc DOUGALL Duncan M., : Macroeconomics, Fifth Edition, Mc Graw-Hill, Inc., New York, 1976.
- DİRİMTEKİN Halil, : Makro İktisat, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları No.163, Eskişehir 1976.
- ERGİN Feridun, : Para Politikası, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No.2025, İktisat Fakültesi No.353, İstanbul, 1975.

- ERTEK Tümay, : Ekonometriye Giriş, 2.Baskı, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 1978.
- EVANS Michael K., : Macroeconomic Activity (Theory, Forecasting and Control), Harper and Row Publishers, New York, 1969.
- FEVZİOĞLU Bedii N., : Nazari, Tatbiki, Mukayeseli Bütçe, 2nci Baskı, İstanbul, 1967.
- FRIEDMAN Milton, : Money and Economic Development, Praeger Publishers, New York, 1973.
- FRIEDMAN Milton and
SCHWARTZ Anna J., : A Monetary History of the United States, 1867-1960, Princeton University Press, Princeton, 1963.
- FURNESS E.L., : An Introduction to Financial Economics, Heinemann, London, 1972.
- GIBSON William E. and
KAUFMAN George G., (ed) : Monetary Economics, Readings on Current Issues, Mc Graw-Hill Book Company, New York, 1971.
- GÖRGÜN Sevim, : Maliye Politikası, İst.Üni.Yayımlarından No.1823, İkt.Fak., No.317, Maliye Enst., No.50, İstanbul, 1973.
- GÜRSEL Haluk F., : Türkiye İçin Para Bazı Analizi ve Parasal Denetim Model Denemesi, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını No.1977-181, Ankara, 1977.

- GÜRTAN Kenan, : İstatistik ve Araştırma Metodları, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Yeni Baskı, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No.2265, İşletme Fakültesi No.65, İşletme İktisadı Enstitüsü No.32, İstanbul, 1977.
- HALLER Heinz, : Maliye Politikası Teorik Esasları ve Temel Problemleri, (çev.Salih TURHAN), İstanbul Üniversitesi Yayını No.1981, İstanbul, 1974.
- HANSEN A.H., : Para Teorisi ve Maliye Politikası, (çev.Ahmet KILIÇBAY), İkinci Bası, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından:896, İktisat Fakültesi:119, Maliye Enstitüsü:8, İstanbul, 1961.
- HICKS Ursula K., : Development Finance: Planning and Control, Oxford University Press, New York, 1965.
- JOHNSON Harry G., : Essays in Monetary Economics, Second Edition, George Allen and Unwin Ltd., London, 1970.
- JOHNSTON J., : Econometric Methods, Second Edition, Mc Graw-Hill, New York, 1972.
- KAZGAN Gülten-
KAZGAN Haydar, : Türkiye'de Maliye Politikası, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını No.153, İstanbul, 1964.

- KEYNES J.M., : İstihdam, Faiz ve Para Genel Teorisi, (çev.A.BALTACIGİL), İstanbul, 1969.
- KIZILYALLI Hüsni, : Türkiye Ekonomisindeki Gelişmelerin Parasal Faktörlerle Açıklanması 1946-1974, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları No.152, İstanbul, 1978.
- KRIVINE David, (ed.) : Fiscal and Monetary Problems in Developing States, Frederick A. Praeger, Publishers, New York, 1967.
- MADDISON Angus, : Economic Progress and Policy in Developing Countries, W.W.Norton and Company Inc., New York, 1970.
- Mc KINNON Ronald I., : Money and Capital in Economic Development, The Brookings Institution, Washington D.C., 1973.
- MUELLER M.G., (ed.) : Readings in Macroeconomics, Second Edition, Hold, Rinehart and Winston, Inc., New York, 1971.
- MUSGRAVE Richard A., : The Theory of Public Finance, Mc Graw-Hill Book Company, Inc., New York, 1959.
- MUSGRAVE Richard A., : Fiscal Systems, Yale University Press, New Haven, 1969.

- MUSGRAVE Richard A.,
MUSGRAVE Peggy B., : Public Finance in Theory and Practice, Second Edition, McGraw-Hill Kogakusha, Tokyo, 1976.
- NURKSE Ragnar, : Problem of Capital Formation in Underdeveloped Countries, A.T. Broome and Son, Oxford, 1966.
- ÖNDER İzzettin, : Türkiye'de Kamu Harcamalarının Seyri: 1927-1967, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No.1925, İktisat Fakültesi No.330, İstanbul, 1974.
- FARASIZ İlker, : Para Ekonomisi, Ankara, 1978.
- PATINKIN Don, : Money, Interest and Prices, An Integration of Monetary and Value Theory, Row, Peterson and Co., New York, 1956.
- PETERSON Wallace C., : Income Employment and Economic Growth, Revised Edition, W.W.Norton and Company, Inc., New York, 1967.
- PETERSON Wallace C., : Gelir, İstihdam ve Ekonomik Büyüme, (çev.Servet MUTLU), E.İ.T.İ. A.Yay.No.145, Dön.Ser.İşl.Yardımcı Ders Kitapları Yay.No.2, Eskişehir, 1976.
- PREST A.R., : Public Finance in Under-Developed Countries, Second Edition, Weidenfeld and Nicolson, London, 1972.

- SAĞLAM Dündar, : Türkiye Ekonomisi, 2. Baskı, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, Ankara, 1977.
- ŞANVER Salih, : Mali Politika ve Az Gelişmiş Ülkeler, İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını No.41-98, İstanbul, 1968.
- SAVAŞ Vural, : Türkiye Ekonomisi (Makro Analiz), Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını No.2, İstanbul 1971.
- ŞENEL Musa, : Matematiksel İktisat, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları No.187/118, Eskişehir, 1978.
- SHAW Edward S., : Financial Deepening in Economic Development, Oxford University Press, New York, 1973.
- SHAW G.K., : Maliye Politikası, (çev.Ömer Faruk BATIREL), İ.İ.T.İ.A.Yayını, İstanbul, 1975.
- SMITH W.L.and
TEIGEN R.L., (ed.) : Money, National Income and Stabilization Policy, Revised Edition, Richard D.Irwin, Inc., Illinois, 1972.

- TÜRK İsmail,
- : Maliye Politikası (Amaçlar-Araçlar) ve Çağdaş Bütçe Teorileri, Üçüncü Baskı, Doğan Yayınevi, Ankara, 1975.
- ULUATAM Özhan,
- : Kamu Maliyesi, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No.413, Ankara, 1978.
- : A World Bank Country Economic Report, Turkey: Prospects and Problems of an Expanding Economy, Washington, D.C., February, 1975.
- MAKALELER:
- AJAYI İbı,
- : "An Econometric Case Study of the Relative Importance of Monetary and Fiscal Policy in Nigeria", The Bengladesh Economic Review, Volume 2, April, 1974.
- AKGÜÇ Öztin,
- : "Konjonktür-Fara ve Maliye", Konjonktür Hareketleri ve Türkiye Ekonomisi Semineri, Türkiye Ekonomi Kurumu İktisadi Araştırmalar Enstitüsü, Ankara, 1972.
- ANDERSEN Leonall C.,
- : "A Comprasion of Stabilization Policies: 1966-67 and 1969-70", Journal of Money, Credit and Banking, Volume 5, February, 1973.

- ANDERSEN Leonall C., : "Monetarist Münakaşanın Durumu", (çev. Koray TIRITOĞLU), Maliye Dergisi, Sayı 20, Mart-Nisan, 1976.
- ANDERSEN Leonall C. and
CARLSON Keith M., : "A Monetarist Model for Economic Stabilizaion", Federal Reserve Bank of St.Louis Review, Volume 52, April, 1970.
- ANDERSEN Leonall C., and
JORDAN Jerry L., : "Monetary and Fiscal Actions: A Test of Their Relative Importance in Economic Stabilization", Federal Reserve Bank of St.Louis Review, Volume 50, November, 1968.
- ANDERSEN Leonall C., and
JORDAN Jerry L., : "The Monetary Base-Explanation and Analytical Use", Federal Reserve Bank of St.Louis Review, Volume 50, August, 1968.
- ANDO Albert and
MODIGLIANI Franco, : "Econometric Analysis of Stabilization Policies", The American Economic Review, Volume LIX, May 1969.
- ANDO Albert and MODIGLIANI
MODIGLIANI Franco, : "The Relative Stability of Monetary Velocity and Improvement Multiplier", The American Economic Review, Volume LV, September, 1965.

- ASLAN Demir, : "Bütçe Değişmelerinin Stabilizasyon Etkisinin Ölçülmesi", Prof. Dr.Haydar Furgaç'a Armağan, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından: 1966, İktisat Fakültesi:339, İstanbul, 1974.
- AYDINOĞLU İ.Hakkı, : "Para ve Maliye Politikalarının Koordinasyonu", Konferanslar 3, A.İ.T.İ.A. No.57, Maliye ve Vergi Hukuku Enstitüsü Yayınları No.5, Ankara, 1973.
- BACH G.L., : "Para ve Maliye Politikalarının Gözden Geçirilmesi", (çev.S.GÖRGÜN), Maliye Enstitüsü Tercümeleeri, Birinci Seri, İstanbul, 1965.
- BLINDER Alan S. and GOLDFELD Stephen M., : "New Measures of Fiscal and Monetary Policy, 1958-73", The American Economic Review, Volume 66, December, 1976.
- BLINDER Alan S. and SOLOW Robert M., : "Does Fiscal Policy Matter", Journal of Public Economics, Volume 2, November, 1973.
- BRIMMER Andrew F., : "Central Banking and Economic Development", Journal of Money, Credit and Banking, Volume 3, November, 1971.

- BRUNNER Karl, : "The Role of Money and Monetary Policy", Federal Reserve Bank of St.Louis Review, Volume 50, July, 1968.
- CARLSON Keith M., : "The St.Louis Equation and Monthly Data", Federal Reserve Bank of St.Louis Review, Volume 57, January, 1975.
- CEM Alper, : "İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında Maliye Politikası ve Ekonomik Büyüme", A.İ.T.İ.Akademisi Dergisi Cilt 3, Sayı 2, 1971.
- CHRIST Carl F., : "A Simple Macroeconomic Model with a Government Budget Restraint", Journal of Political Economy, Volume 76, January/February, 1968.
- CLOWELL Peter F.and LASH Nicholas A., : "Comparing Fiscal Indicators", The Review of Economics and Statistics, Volume IV, August, 1973.
- CORRIGAN Gerald, : "The Measurement and Importance of Fiscal Policy Changes", Federal Reserve Bank of New York Monthly Review, Volume 52, June, 1970.
- DİLİK Sait, : "1964 Yılında Türkiye Ekonomisinin Gelişimi, İktisadi Durgunluktan Enflasyoncu Bir Eğilime", Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Ankara, 1965.

- DORRANCE Graeme S., : "The Instruments of Monetary Policy in Countries Without Highly Developed Capital Markets", International Monetary Fund Staff Papers Volume XII, July, 1965.
- DÜNDAR Faik B., : "1970 Yılında Türkiye'de Para Politikası Uygulaması", Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi, Cilt III, Sayı 2, 1971.
- ERONAT A. İlhan, : "Türkiye'de 1960-1968 Devresinde Para ve Kredi Politikası", Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi, Cilt I, Sayı 1, 1969.
- FAND David, : "A Monetarist Model of the Monetary Process", The Journal of Finance, Volume 25, May, 1970.
- FRIEDMAN Milton, : "A Theoretical Framework for Monetary Analysis", Journal of Political Economy, Volume 78, March/April, 1970.
- FRIEDMAN Milton, : "A Monetary Theory of Nominal Income", Journal of Political Economy, Volume 79, March/April, 1971.
- FRIEDMAN Milton, : "The Quantity Theory of Money-A Restatement", Readings in Macroeconomics, (ed. W.G. MUELLER), Second Edition, Hold, Rinehart and Winston, Inc., New York, 1971.

- FRIEDMAN Milton, : "Paranın Miktar Teorisi", (çev. Suat ÖKSÜZ), Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi, Cilt XV, Sayı 1, Ocak, 1979.
- FRIEDMAN Milton, : "The Demand for Money: Some Theoretical and Empirical Results", Journal of Political Economy, Volume LXVII, August, 1959.
- FRIEDMAN Milton, : "The Role of Monetary Policy", The American Economic Review, Volume LVIII, March, 1968.
- FRIEDMAN Milton and WEISELMAN David, : "The Relative Stability of Monetary Velocity and the Investment Multiplier in the United States, 1897-1958", Stabilization Policies, Commission on Money and Credit, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1963.
- GAMBS Carl M., : "Değişen Dünyada Değişen Bir Kavram Para", (çev. Hamit BOZKURT), Maliye Dergisi, Sayı 31, Ocak/Şubat, 1978.
- GOODE Richard, : "Impact of Fiscal Measures", Fiscal and Monetary Problems in Developing States, (ed. David KRIVINE), Frederick A. Praeger, Publishers, New York, 1967.
- HANSEN Bent, : "On the Effects of Fiscal and Monetary Policy: A Taxonomic Discussion", The American Economic Review, Volume LXIII, September, 1973.

HARPER Charles P.and

FRY Clifford L.

: "Consistent Emprical Results With Almon's Method: Implications for the Monetary Versus Fiscal Policy Debate", The Journal of Finance, Volume XXXIII, March, 1978.

HELLER Walter W.,

: "Az gelişmiş Ülkelerde Maliye Politikası", Az Gelişmiş Ülkeler Kamu Maliyesinde Seçme Yazılar, (Ömer F.BATIREL), İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını No.505, İstanbul, 1978.

HIÇ Mükerrerem,

: "Türkiye'nin Para Politikası ve Ekonomik Gelişmesinin Anahatları 1950-70", Türkiye'nin İktisadi Gelişme Meseleleri, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No.1682, İktisat Fakültesi No.298, İktisadi Gelişme Ens. No.20, İstanbul, 1971.

HIÇ Mükerrerem,

: "Türkiye'de Fıatlar Genel Seviyesinin Teorik İzahı: Miktar Teoremi ve Keynesgil Enflasyonist Açık Modeli", Türkiye'de Enflasyon, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No.1303, İktisat Fakültesi No.215, İktisadi Gelişme Enstitüsü No.6, İstanbul, 1968.

- KANE Edward J., : "Türkiye'deki Son Enflasyon Olayında Paranın Rolü", Türkiye'de Enflasyon, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No.1303, İktisat Fakültesi No.215, İktisadi Gelişme Enstitüsü No.6, İstanbul, 1968.
- KARACAN Nuri, : "1950-67 Yılları Arasında Türkiye'de Para Talebi", Türkiye'nin İktisadi Gelişme Meseleleri, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No.1682, İktisat Fakültesi No.298, İktisadi Gelişme Ens. No.20, İstanbul, 1971.
- KARACAN Nuri, : "Az Gelişmiş Ülkelerde Para Arzı, Enflasyon ve Büyüme: Teorik-Ampirik Bir Araştırma", Refii Şükrü Suvla'ya Armağan, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No.1620, İktisat Fakültesi No.295, İstanbul, 1971.
- KAREKEN John and SOLOW Robert M., : "Lags in Monetary Policy", Stabilization Policies, Commission on Money and Credit, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1963.
- KARÇUL İsmet Doğan, : "Gelişmekte Olan Ülkelerde Dış Ticaret ve Maliye Politikası", Maliye Enstitüsü Konferansları, Yirmi Üçüncü Seri, İstanbul, 1975.

- KERAN Michael W., : "Monetary and Fiscal Influences on Economic Activity: The Historical Evidence", Federal Reserve Bank of St.Louis Review, Volume 51, November, 1969.
- KERAN Michael W., : "Monetary and Fiscal Influences on Economic Activity: The Foreign Experience", Federal Reserve Bank of St.Louis Review, Volume 52, February, 1970.
- KÜÇÜKÖMER İdris, : "Para Politikası Gayelerini Gerçekleştirmede Neden Muaffak Olmayabilir", Maliye Enstitüsü Konferansları, Dördüncü Seri, İstanbul, 1959.
- LEEuw Frank De and GRANLICH Edward M., : "The Channels of Monetary Policy", Monetary Economics, Readings on Current Issues, (ed. William E. GIBSON and George G.KAUFMAN), Mc Graw-Hill Book Company, New York, 1971.
- LEEuw Frank De and GRANLICH Edward M., : "The Federal Reserve-MIT Econometric Model", Federal Reserve Bulletin, Volume 54, January, 1968.
- LEEuw Frank De and KAISCHBRENNER John, : "Monetary and Fiscal Actions: A Test of Their Relative Importance in Economic Stabilization-Comment", Federal Reserve Bank of St.Louis Review, Volume 51, April, 1969.

- LESER C.E.V., : "The Role of Macroeconomic Models in Short-Term Forecasting", *Econometrica*, Volume 34, October, 1966.
- MELTZER Allan H., : "Controlling Money", *Federal Reserve Bank of St.Louis Review*, Volume 51, May, 1969.
- MODIGLIANI Franco,
RASCHE Robert and
COOPER J.Philip, : "Central Bank Policy, the Money Supply and the Short-Term Rate of Interest", *Journal of Money, Credit and Banking* Volume II, May, 1970.
- MUENCH Thomas and
WALLACE Neil, : "On Stabilization Policy: Goals and Models", *The American Economic Review* Volume LXIV, May, 1974.
- MYRDAL G., : "Konjonktür Dalgalanmaları Sırasında Maliye Politikası", (çev.M.ARDA), *Maliye Enstitüsü Tercümeleri, Dördüncü Seri*, İstanbul, 1969.
- NADAROĞLU Halil, : "Türkiye'de Kamu Giderleri", *Türkiye Ekonomisinin 50 Yılı Semineri*, Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını No.4, İstanbul, 1973.
- NEUMARK Fritz, : "İktisadi Gelişme, İktisadi İstikrar ve Maliye Politikası", (çev. Salih TURHAN), *Maliye Enstitüsü Konferansları, Ondokuzuncu Seri*, İstanbul, 1969.

- ÖNCEL Hayri, : "Maliye Politikası", Maliye Enstitüsü Konferansları, Ondokuzuncu Seri, İstanbul, 1969.
- ÖZSELÇUK Erdinç, : "Flanlı Dönemde Maliye Politikasının Etkileri", Maliye Dergisi, Sayı 3, Mayıs-Haziran, 1973.
- PARK Yung C., : "Some Current Issues on the Transmission Process of Monetary Policy", International Monetary Fund Staff Papers, Volume XIX, March, 1972.
- PARK Yung C., : "The Role of Money in Stabilization Policy in Developing Countries", International Monetary Fund Staff Papers, Volume XX, July, 1973.
- RASCHE Robert H. and SHAPIRO Harold T., : "The FRB-MIT Econometric Model: Its Special Features", The American Economic Review, Volume LVIII, May 1968.
- SILBER William L., : "The St. Louis Equations: Democratic and Republican Versions and Other Experiments", The Review of Economics and Statistics, Volume LIII, November, 1971.
- SMITH Warren L., : "A Neo Keynesian View of Monetary Policy", Monetary Economics, Readings on Current Issues, (ed. William E. GIBSON and George G. KAUFMAN), Mc Graw-Hill Book Company, New York, 1971.

- SNYDER W.W., : "Measuring Economic Stabilization, 1955-65", The American Economic Review, Volume LX, December, 1970.
- TEIGEN Ronald L., : "The Demand For and Supply of Money", Money, National Income and Stabilization Policy, (ed. W.L. SMITH and R. L. TEIGEN), Revised Edition, Richard D. Irwin, Inc., Illinois, 1972.
- TOBIN James, : "Friedman's Theoretical Framework", Journal of Political Economy, Volume 80, July/August, 1972.
- TOBIN James, : "Liquidity Preference as Behavior Toward Risk", Readings in Macroeconomics, (ed. F.G. FUELLER), Second Edition, Hold, Rinehard and Winston Inc., New York, 1971.
- TOBIN James, : "Money, Capital and Other Stores of Value", The American Economic Review, Volume LI, May, 1961.
- TOBIN James, : "An Essay on Principles of Debt Management", Fiscal and Debt Management Policies, Commission on Money and Credit, Englewood Cliffs, New Jersey, 1963.
- TURNOVSKY Stephen J., : "Monetary Policy, Fiscal Policy and The Government Budget Constraint", Australian Economic Papers, Volume 14, December, 1975.

YÜCEL Asım,

: "Türkiye'de Para Politikası ve Fıatlar", Türkiye Ekonomisinin 50 Yılı Semineri, Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını No.4, İstanbul, 1973.

YÜCER Önder,

: "Maliye ve Para Politikaları Arasındaki İlişkiler", Maliye Bülteni, Sayı 666, Mart-Nisan, 1971.

RESMİ KAYNAKLAR:

: T.C.Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Türkiye Milli Geliri ve Harcamaları 1948-1972, Ankara, 1973.

: T.C.Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Türkiye Milli Geliri 1962-1976, Ankara, 1976.

: Kesin Hesap Yasaları, 1949-1966 Yılları.

: Kesin Hesap Yasa Tasarıları, 1967-1977 Yılları.

: T.C.Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Kalkınma Planı Birinci Beş Yıl 1963-1967, Ankara, 1963.

: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Kalkınma Planı İkinci Beş Yıl 1968-1972, Ankara, 1967.

-
- : T.C.Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl 1973-1977, Ankara, 1972.
-
- : T.C.Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1985, Ankara, 1979.
-
- : Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Aylık Bülten, Kasım, 1978.